

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

БУХОРО МУҲАНДИСЛИК-ТЕХНОЛОГИЯ
ИНСТИТУТИ

“Электротехника ва ишлаб чиқаришда
ахборот-коммуникация технологиялари”
факультети

“Менежмент” кафедраси

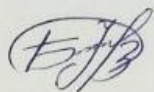
Ҳимояга рухсат қилинади

Кафедра мудир: доц.Рўзиева Д.И.
« 20 » 06 2017 й.

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Мавзу: “Иқтисодий таҳлил” фанини ўқитишнинг инновацион
ўқув услубиётини яратиш
(Модуль №2: Корхоналарнинг ишлаб чиқариш
фаолияти кўрсаткичлари таҳлили

Бажарди:

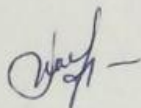
16-13 ММНДТ гуруҳ талабаси
Баҳодирова Р.Ж.

Маслаҳатчи:

доц.Улашев Х.А.

Раҳбар:

кат.ўқит.Мусаева Ж.К.

Бухоро-2017 й

Мавзу: “Иқтисодий таҳлил” фанини ўқитишнинг инновацион ўқув услубиётини яратиш (Модуль. №2.Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили)

МУНДАРИЖА:

бет

Кириш

I Боб. Асосий қисм

- 1.1. “Иқтисодий таҳлил” фанининг мақсад ва вазифалари
- 1.2. “Иқтисодий таҳлил” фани таркибидаги “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модулининг мазмуни
- 1.3. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларининг ўқув мақсадлари
- 1.4. Мавзуни ўқитишда дастлабки тайёргарлик ва шарт - шароитлар таҳлили
- 1.5. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларни ўқитиш жараёнида ўқув-дидактик материаллардан фойдаланиш
- 1.6. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзулар бўйича назарий ва амалий машғулотларнинг таълим технологияси ва технологик харитаси
- 1.7. Мавзуларни ўқитишда интерактив усулларнинг мазмуни, аҳамияти ва афзалликлари
- 1.8. Иқтисодий таҳлили фани 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларни ўқитишда педагогик усулни қўллаш
- 1.9. Мавзу бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни баҳолаш

II Боб. Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги

- 2.1. Корхона ва ташкилотларда иш жараёнида меҳнат муҳофазасини таъминлаш
- 2.2. Корхона ва ташкилотларда санитария назорати ва ёнғин хавфининг олдини олиш чоралари

Хулоса

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Кириш

Ҳозирги кунда республикаимиз иқтисодиётини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси йуналишлари ишлаб чиқилди. Ушбу йуналишлардан бири – иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш орқали республикаимизда ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишдир. Натижада демократик ислохотлар ва жамиятни либераллаштиришни изчил ва босқичма-босқич давом эттириш ҳамда чуқурлаштириш жараёни ўзининг аниқ ва равшан марраларига эга бўлиб, ҳаётимизда туб иқтисодий - ижтимоий ўзгаришлар рўй бермоқда. Ижтимоий йўналтирилган иқтисодиётни барпо этишга қаратилган бугунги кунимизда фан - техника тараққиётини юксалтириш, ишлаб чиқаришни янги техника ва технология янгиликлари билан қуроллантириб бориш, бошқарув тизимларини самарадорлигини оширишга қаратилган янгича хўжалик юритишга ўта бошлаш ҳар бир кишининг вазифасига айланиб бормоқда.

Иқтисодиётнинг изчил ва барқарор ривожланишини таъминлашда келгуси давр учун пухта ва ҳар томонлама асосланган чора - тадбирлар, муҳим вазифа ва йўналишлар, турли даражалардаги иқтисодий тараққиёт дастурларнинг ишлаб чиқилиши ва аниқ белгилаб олинishi муваффақият гарови ҳисобланади. Айни пайтда, босиб ўтилган йўл – олдинги даврдаги эришилган ютуқ ва натижаларни танқидий баҳолаш орқали тегишли хулосалар чиқариш, улар асосида ижтимоий-иқтисодий ривожланиш дастурларини янада такомиллаштириб бориш ҳам муҳим принципиал аҳамият касб этиши хусусида Республикаимиз Президент Ш.М.Мирзиёев кўп маротаба таъкидлаб ўтди.¹

Маълумки, иқтисодиётни либераллаштириш фақат ўз соҳибкорига фойда ёки бирор наф берадиган ишлаб чиқариш фаолиятини рағбатлантиради. Ҳар бир тадбиркор бозор иқтисодиёти шароитида ўз фаолияти устидан назорат олиб бориши, фаолияти натижаларини кузатиб боришига тўғри келади. Бу

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси 2017йил

вазифаларни бажариш учун корхоналарнинг ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятини чуқур ва мунтазам тарзда таҳлил қилиб бориш лозим.

Иқтисодий таҳлил корхоналарни бошқариш тизимида оралиқ босқични эгаллайди. Бошқариш жараёнида асосий уч босқични кўрсатиш мумкин.

1. Ахборотларни тўплаш ва тайёрлаш;

2. Объектнинг ҳолатини иқтисодий таҳлил қилиш ва унинг натижалари асосида таклифлар киритиш;

3. Бошқарув қарорларини қабул қилиш. Бинобарин, қабул қилинган қарорларнинг самараси ва сифати таҳлилнинг ўз вақтида ҳамда тезкорлик билан ўтказилишига кўп жиҳатдан боғлиқ. Бу ерда асосий вазифа ана шу уч босқичнинг бир-бири билан узвий равишда боғлаш ҳисобланади.

Иқтисодий таҳлил муҳим иқтисодий инструментлардан фойдаланишда алоҳида аҳамиятга эга, яъни: Режа, молия ва кредит, баҳо, моддий -техник таъминот кабилар. Саноат корхонаси ва улар бўлимларининг хўжалик фаолиятини таҳлил қилишнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1) тузилган бизнес режанинг қанчалик реаллиги ва илмий жиҳатдан асосланганлигига баҳо бериш;

2) иқтисодиётни ривожлантиришнинг жорий ва истиқбол режаларини тузиш учун иқтисодий кўрсаткичлар асосини аниқлаш;

3) режанинг бажарилишига объектив баҳо бериш ҳамда уни бажаришда корхоналарга боғлиқ ва боғлиқ бўлмаган омиллар ва сабабларни бир-биридан ажратган ҳолда аниқлаш кабилардир.

Фирмаларнинг иқтисодий нормативларини оширишда иқтисодий таҳлил илмий база бўлиб ҳисобланади. Таҳлил қилишнинг яна бир муҳим томонларидан бири хўжалик фаолияти комплекс равишда ҳар томонлама таҳлил қилишдан иборат. Иқтисодий таҳлил 2 хил усулда яни: микроиқтисодий ва макроиқтисодий йўналишда олиб каралади.

Иқтисодий таҳлил орқали тижоратда илмий асосланган бошқарув қарорлари қабул қилинади. Унинг ёрдамида ўсиш суръатлари ўрганилади, фаолият натижалари ўзгаришига омиллар таъсири ҳар томонлама чуқур ва

тизимли ҳисоб – китоб ишлари амалга оширилади, бизнес – режа ва бошқарув қарорларига аниқликлар киритилади, режанинг бажарилиши назорат остига олиниб, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш имкониятлари аниқланади, корхона фаолиятининг натижалари баҳоланади, иқтисодий ривожланиш стратегияси ишлаб чиқилади.²

Ушбу битирув малакавий ишини бажаришдан асосий мақсад “Иқтисодий таҳлил” фани таркибидаги “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модулини ишлаб чиқишдир. Ушбу мақсадга эришишда қўйиладиган асосий вазифаларни бажаришда Ўзбекистон Республикасининг 1- Президенти И.А.Каримовнинг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ҳамда Ўзбекистон республикаси Президенти Ш. Мирзиёев томонидан 2017 йил 20 апрелда ишлаб чиқилган ПҚ-2909-сонли олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги қарори муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг йўналишларини ҳисобга олган ҳолда битирув малакавий ишининг асосий вазифалари “Иқтисодий таҳлил” фанининг 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларнинг мазмунини, ўқув мақсадларини, мавзуларни ўқитишда дастлабки тайёргарлик ва шарт-шароитлар таҳлилинини, мавзуни ўқитиш жараёнида ўқув-дидактик материаллардан фойдаланиш, мавзулар бўйича бўйича назарий ва амалий машғулотларнинг таълим технологияси ва технологик харитасини, мавзуларни ўқитишда интерактив усулларини, мавзу бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни баҳолашни ишлаб чиқиш ҳисобланади. Шунингдек корхоналарда ҳаёт фаолияти хавфсизлиги масалаларини ёритиш белгиланади.

²R.A.Hill. Strategic Financial Management.2008 .ISBN 978-87-7681-425-0.Page 16

1.1. “Иқтисодий таҳлил” фанининг мақсад ва вазифалари

Корхона ва ташкилотларнинг бошқариш, уларнинг молиявий фаолиятини аниқлашда муҳим йўналишларидан бири бу иқтисодий таҳлил қилиш бўлиб, у стратегик тактикани ишлаб чиқишда, ривожлантиришда, юқори даража бошқаришда, хўжалик фаолиятини назорат қилишда муҳим аҳамият касб этади.

Иқтисодий таҳлилнинг предмети, халқ хўжалигининг корхона ва бирлашмалар фаолияти бўлиб ҳисобланади. Иқтисодиётни модернизациялаштириш шароитида ҳар бир корxonанинг асосий вазифаси бозордаги маҳсулотга бўлган талабни, моддий ва молиявий ресурслардан самарали фойдаланишни ҳисобга олиб тузилган бизнес режани бажаришдир.

Таҳлилнинг вазифаси эса ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишига таъсир этувчи омилларни аниқлаш, харажатларни камайтириш, давлат ва бошқа корхона, ташкилотлар билан тузилган шартнома, мажбуриятларнинг бажарилишини аниқлаш. Таҳлилнинг вазифаси фақат таҳлил қилишдан иборат бўлмай, келгусида камчиликларга йўл қўймасликда кўрсатмалар беради, қабул қилган қарорларнинг бажарилиши устидан назорат ўрнатади.³

Иқтисодий таҳлилнинг мақсад ва вазифаси аввало корxonанинг ички хўжалик муаммоларини ечишга, яъни фаолият натижавийлиги ҳамда унинг иқтисодий потенциалини ташкил этувчи ресурслар, капиталдан самарали фойдаланиш, даромади ва акционерларнинг акциядан оладиган даромадларини оширишга қаратилган. Иқтисодий таҳлилининг асосий мақсади ресурслар, баланс активи, компаниянинг рентабеллик билан ишлаши ва корхона молиявий ҳолати барқарорлигини таъминлашдан иборат.⁴

Иқтисодий таҳлил фанини ўқитишдан мақсад - талабаларда халқ хўжалигининг барча тармоқлари фаолиятига баҳо беришда, ресурслардан тўғри фойдаланишда, ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларни ифодалашда хўжалик фаолияти таҳлилинини ўрганиш бўйича йўналиш профилига мос билим, кўникма ва малакани шакллантиришдир.

³Ахмаджонов Х.И., Раҳимов М.Ю. Молиявий таҳлил. –Т.: “IQTISOD-Moliya”, 2012.

⁴Ваҳобов А.В., Ибрагимов А.Т., Ишонкулов Н.Ф. Молиявий ва бошқарув таҳлили. –Т.: “Шарк”, 2011.

1.2. “Иқтисодий таҳлил” фани таркибидаги “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модулининг мазмуни

Ушбу модул 4 та мавзу асосида ўрганилади. Яъни улар қуйидагилар :

1-мавзу.Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари.

2- мавзу.Корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

3- мавзу.Асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

4- мавзу.Корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

1.2.1-мавзу. Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари

Режа:

1.2.1.1.Маҳсулот ишлаб чиқариш режаси бажарилишининг таҳлили

1.2.1.2. Маҳсулот ассортименти ва структурасининг таҳлили

1.2.1.3.Маҳсулот сифати ва ишлаб чиқариш мароми бўйича режанинг бажарилиши таҳлили.

1.2.1.4.Маҳсулот сотиш бўйича режа бажарилишининг таҳлили

1.2.1.1.Маҳсулот ишлаб чиқариш режаси бажарилишининг таҳлили

Мамлакатимизда оқилона ва самарали иқтисодий сиёсатнинг ишлаб чиқиши ва ҳаётга изчил равишда татбиқ этилиши, барқарор ривожланишнинг асосий манбалари ва омилларининг тўғри танланиши ҳамда уларга устувор аҳамият берилиши кейинги йилларда иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларининг таъминланишига имконият яратмоқда. Саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг ўсиши миллий даромад ҳажмини оширади, ишлаб чиқариш ўсиш

суръатларининг юксалиши учун кўшимча манбаларни яратади ва жамият фуқароларининг моддий фаровонлик даражасини янада оширади.⁵

Жорий йилда мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини: давлат ва жамият қурилишини такомиллаштириш, қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштириш, ижтимоий соҳани ривожлантириш ва хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлашга қаратилган устувор йўналишлар⁶ белгилаб берилди.

Ўз навбатида корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишда таҳлил қилиш муҳим саналиб, унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш бўйича белгиланган режа торшириқларнинг тиғизлигини текшириш;

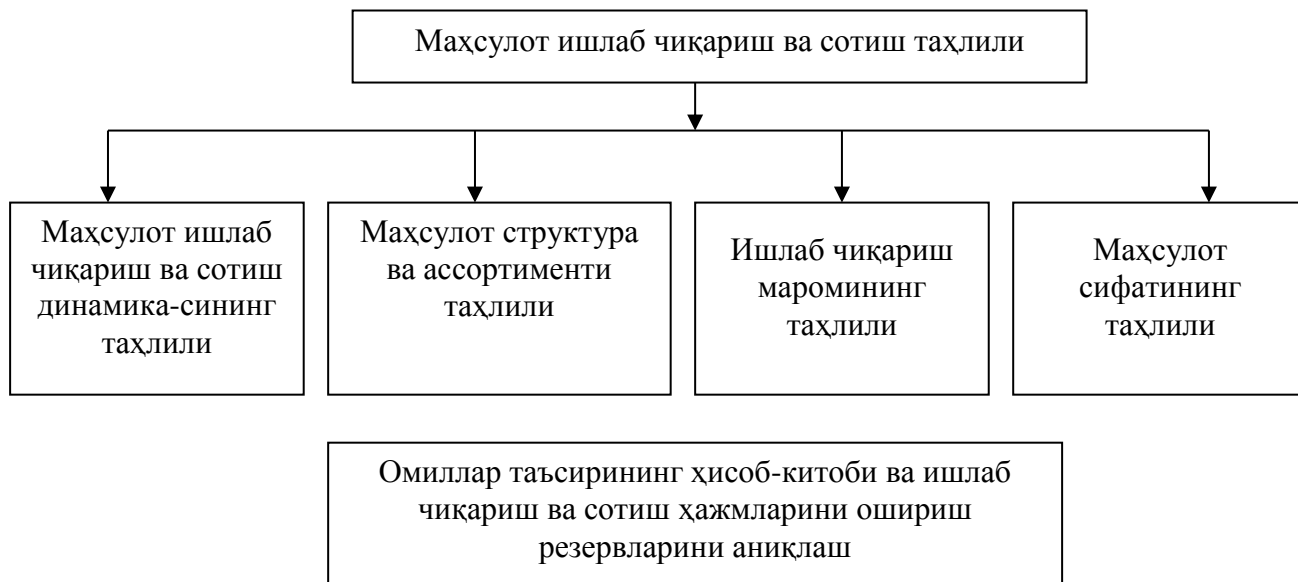
-корхоналар маҳсулот ишлаб чиқариш режасининг бажарилиши ва ўзгаришининг ҳажми, таркиби, номенултураси, ассотименти, сифати бўйича ва бир текисда ишлаб чиқаришга баҳо бериш;

- ўтган йилга нисбатан ўзгаришларни ва унинг сабабларини аниқлаш; - тузилаги шартнома мажбурияти асосида маҳсулотни етказиб бериш бўйича режанинг бажарилишига баҳо бериш;

- маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни амалга ошириш бўйича резервларни аниқлаш ва унинг таркиби ҳамда сифатини яхшилаш кабилар.

⁵Жўраев Н., Абдувоҳидов Ф., Сотиволдиева Д. Молиявий ва бошқарув ҳисоби. Дарслик (лотин алифбосида). –Т.: 2012 й. 480 б

⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони

1-чизма. Ишлаб чиқариш ва маҳсулот сотиш таҳлилининг натижалари ва уни комплекс баҳолаш тизими.

Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини иқтисодий таҳлили икки йўналишда олиб берилади:

- а) маҳсулот ишлаб чиқариш режасининг бажарилишини баҳолаш;
- б) бир неча йиллар бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш динамикасининг таҳлили.

Ҳисобот давридаги маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини режа маълумотлари билан таққослаш орқали режанинг бажарилиши, режадан фарқланиши мутлақ суммада, ўтган йил билан таққослаш орқали эса маҳсулот ҳажмини ўсиш суръати аниқланади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш динамикасининг қуйидаги кўрсаткичлари аниқланмоғи лозим:

– ҳисобот даврида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини ўтган йилдагиси билан таққослаш орқали ўзгариш тезлигининг ўсиши мутлақ суммада қуйидагича аниқланади.

$$\Delta N = N_1^T - N_0^T \quad (\text{бунда «Т» - товар маҳсулоти})$$

– ўрганилаётган давр бўйича маҳсулотнинг умумий ўсиш суръати:

$$\Delta N^T = \sum_{i=1}^n \Delta N_i^T ;$$

Бунда: n – маҳсулот ҳажми динамикасининг даврлари (йиллар)

– маҳсулотнинг умумий ўсиш кўрсаткичини ўрганилаётган даврлар сонига бўлиш орқали мутлақ ўртача йиллик ўсиш аниқланади.

$$\Delta N_{yii} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \Delta N_i^T ;$$

– маҳсулот ҳажмининг ўсиши (K_N) (индекс динамикаси) ва ўсиш суръати (ΔK_N) (занжирли индекс)лари ўрганилаётган даврлардаги ишлаб чиқариш ҳажмининг интенсивлигини қуйидагича аниқлаш мумкин.

$$K_N = \frac{N_1}{N_0}; \quad K_N = \frac{N_1}{N_0} - 1$$

бунда N_1 , N_0 –ҳисобот ва базис даврларидаги ишлаб чиқарилган маҳсулотҳажми.

Сотиш ҳажмининг ўртача йиллик ўсиши (ўсиш суръати) қуйидагича аниқланади:

$$K_N = \sqrt[n]{K_1 * K_2 * K_3 \dots K_n},$$

бунда $K_1, K_2, K_3 \dots K_n$ – ўсиш суръати; n - ўрганилаётган давр, йиллар сони.

Корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш режасининг бажарилиши

Жадвал №1

Маҳсулот тури	И/Ч ҳажми, млн сўм.		Режага нисбатан мутлақ фарқ, млн сўм.	Режанинг бажарилиши, %
	режа	ҳақиқатда		
А	600	624	+ 24	104
Б	400	360	-40	90
В	500	600	+ 100	120
ЖАМИ	1600	1720	+ 120	107,5

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмларини таҳлили йиғма маълумотлар асосида амалга оширилади. Базисли ўсиш суръати таҳлил этилаётган даврнинг биринчи йилига нисбатан, занжирли ўсиш суръати эса олдинги йилларга нисбатан кетма-кетликда амалга оширилади. Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ҳисоботларда амалдаги баҳода ифодаланади. Таҳлил

этиш учун ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмлари таққосланадиган ҳолатга келтирилади, сўнг ўсиш суръатлари аниқланади.

Корхонада маҳсулот ишлаб чиқариш режасининг бажарилиши ва динамикасининг таҳлил

Жадвал №2

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили		Фарқи (+,)			
		Бизнес режа бўйича	Ҳақиқат да	Режадан		Ўтган йилдан	
				Мутлақ, мингсўм	Нисбий, %	Мутлақ, мингсўм	Нисбий, %
1	2	3	4	5	6	7	8
Маҳсулот ҳажми улгуржи баҳоларда,							
•солиштирама улгуржи баҳода	2113430	2198763	2553967	+355204	+16,15	+440537	+20,84
•амалдаги улгуржи баҳода	1912902	2236548	2721401	+484853	+21,68	+808499	+42.26

Корхона маҳсулот ишлаб чиқариш режасини солиштирама ва амалдаги улгуржи баҳолар бўйича ортиғи билан бажарган. Маълумотлардан кўринадики, корхонада ҳисобот йили маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми солиштирама улгуржи баҳо бўйича ўтган йилга нисбатан 440537 минг сўмга, бизнес режага нисбатан эса 355204 минг сўмга кўпайган. Амалдаги улгуржи баҳолар бўйича эса маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ўтган йилга нисбатан 808499 минг сўмга ёки 42,26 фоизга, бизнес режага нисбатан эса 484853 минг сўмга ёки 21,68 фоизга ўсган. Бундай натижалар шундан далолат берадики, маҳсулот ҳажмининг солиштирама баҳоси билан амалдаги баҳоси ўртасидаги фарқ баҳо ўзгаришининг маҳсулот ҳажмига таъсирини акс эттиради. Бундан кўринадики, корхонада жорий йилда товарлар баҳосида ўсиш кузатилган. Бу эса иқтисодиётда маълум даражада инфляциянинг мавжудлигидан далолатдир.

1.2.1.2. Маҳсулот ассортименти ва структурасининг таҳлили

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида маҳсулот ассортименти бўйича режанинг бажарилиши муҳим аҳамиятга эга, чунки бизнес режада кўрсатилган ассортимент истеъмолчиларнинг талаблари ва буюрмаларидан келиб чиққан ҳолда тузилади.

Маҳсулот номенклатураси – натурал ҳолдаги маҳсулот гуруҳлари, кичик гуруҳлари ва позицияларини режалаштиришда ва ҳисобга олишда қабул қилинган рўйхат. *Маҳсулот ассортименти* – типлар, турлар, навлар, ўлчамлар, маркалар, артикуллар ва ҳ.к. қараб ажратиладиган маҳсулот таркибидир.

Маҳсулот ассортиментини таҳлил этишнинг бир неча усуллари мавжуд. Корхона фаолиятига тўғри баҳо беришда маҳсулотнинг хилма-хиллиги бўйича бизнес-режанинг бажарилишини аниқлашда энг кам сон миқдорини ҳисобга олиш усули қўлланилади.⁷Энг кичик усул орқали ассортимент режасининг бажарилиши ҳар бир маҳсулот турининг режа ва ҳақиқий кўрсаткичларидан энг кичиги олиниб, уларнинг йиғиндиси режа бўйича жами маҳсулот ҳажмига бўлиш орқали аниқланади.

$$K_{ac} = \frac{N_{ac}}{N_p}$$

бунда: K_{ac} – маҳсулот ассортиментининг бажарилиши коэффиценти;

N_{ac} – ассортиментга қабул қилинган маҳсулот;

N_p – жами режадаги маҳсулот қиймати.

Корхонада маҳсулотлар номенклатураси ва ассортиментининг таҳлили

Жадвал №3

Маҳсулот турлари	Маҳсулот бирлигининг баҳоси, сум	Ишлаб чиқарилган маҳсулот натура шаклида, дон		Ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймат шаклида, (мингсўм)		Ассортимент ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулот
		Бизнес режада	Ҳақиқатда	Бизнес режада	Ҳақиқатда	
1	2	3	4	5	6	7
«А»	8950	96700	103458	865465	925949	865465
«Б»	7600	102700	97639	780520	742056	742056
«В»	3460	56800	61528	196528	212887	196528
«Г»	2570	65200	57621	167564	148086	148086
«Д»	5680	18919	85731	107462	486953	107462
Жами	X	X	X	2117539	2515931	2059597

⁷Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance.The logic and practise of Financial Management.2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc.Eigth edition, page 411

Жадвал маълумотларидан кўринадикки, таҳлил қилинаётган корхонада жорий ҳисобот даврида беш хил ассортиментдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш режалаштирилган бўлиб, улардан «А», «В» ва «Д» ассортиментдаги маҳсулотларни натура ҳолатида ортиғи билан ишлаб чиқарилган. Қолган икки хил ассортиментдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш режалари эса тўлиқ бажарилмаган. Натижада мазкур акционерлик жамиятида жорий йилда жами ассортимент ҳисобига 2059597 минг сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлиб, ўртача ассортимент режасининг бажарилиши 97,26 % ($2059597 / 2117539 * 100$) ни ташкил этган. Ўртача ассортимент режасининг бажарилмаслигига «Б» ва «Г» турдаги маҳсулотлар бўйича ишлаб чиқариш режасининг бажарилмаслиги сабаб бўлган. Аммо, корхонада ўртача ассортимент режаси 100 % га бажарилмаган бўлсада, маҳсулот ишлаб чиқариш режаси 118,81 % ($2515931 / 2117539 * 100$) га бажарилган, яъни режа ортиғи билан бажарилган. Корхона маъмурияти ассортимент режасининг бажарилмаслик сабабларини чуқур ўрганишлари ва ўз вақтида тегишли чораларни кўриши лозим бўлади.

Ассортимент режасининг бажарилмаслиги кўрсаткичи орқали ҳам ассортиментга баҳо бериш мумкин.

Бизнинг мисолимизда у қуйидагиларни ташкил этган.

«Б» (742056-780520) = -38464 минг сўм «Г» (148086-167564) = -19478 минг сўм, 2,74% ассортимент режасининг бажарилмаслиги

$100 - 2,74 = 97,26$ % ўртача ассортимент режасининг бажарилиши,

Маҳсулот ишлаб чиқариш ассортиментининг ўзгариши хўжалик фаолияти натижаларига сезиларли таъсир кўрсатади. Маҳсулот ишлаб чиқариш ассортиментини шакллантиришда корхона биринчи навбатда, маҳсулотлар турига бўлган талабни ҳамда бозордаги ҳолатини, иккинчидан эса, корхонада мавжуд бўлган маҳсулот, хомашё, техник, технологик, молиявий ва бошқа имкониятлардан тўлароқ фойдаланишни эътиборга олиши зарур.

Маҳсулот структураси таҳлили

Маҳсулот структураси – айрим маҳсулот турларининг жами ишлаб чиқаришда тутган улушидир. Жами ишлаб чиқаришда юқори нархлардаги

маҳсулот турлари улушининг салмоқли бўлиши маҳсулот ҳажмининг қиймат шаклида ортишига ва бунинг акси бўлган ҳолларда маҳсулот ҳажмининг камайишига олиб келади.

Структура ўзгаришининг маҳсулот ҳажмига таъсири

Жадвал №4

Маҳсулот тури	Маҳсулот бирлигини баҳоси, сўм	Ишлаб чиқариш ҳажми, дона		Маҳсулот структураси, %		Ишлаб чиқарилган маҳсулот қиймат шаклида, минг сўм			Структура ўзгаришининг маҳсулот ҳажмига таъсири гр.9-гр.8
		бизнес-режа	ҳақиқатда	бизнес-режа	ҳақиқатда	бизнес-режа	ҳақиқий ишлаб чиқариш режа структураси бўйича	ҳақиқатда	
	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	4000	10000	13000	50,0	68,4	40000	38000	52000	+14000
	2500	10000	6000	50,0	31,6	25000	23750	15000	-8750
	-	20000	19000	100,0	100,0	65000	61750	67000	+5250

$$19000 * 50 * 4000 : 100 = 38000$$

$$19000 * 50 * 2500 : 100 = 23750$$

$$52000 - 38000 = + 14000$$

Режалаштирилган маҳсулот структураси сақланган ҳолда ишлаб чиқариш ҳажми қиймат шаклида 61750 минг сўмни ташкил этиши керак. Ҳақиқатда эса 67000 минг сўмни ташкил этган. Юқори нархдаги маҳсулот улушининг режадаги 50 фоиздан ҳақиқатда 68,4 фоизга қадар кўтарилиши туфайли маҳсулот қиймат шаклида 5250 минг сўмга ортган.

Структура ўзгаришининг асосий сабаблари:

- ҳар хил категориядаги истеъмолчиларнинг маҳсулотга бўлган талабининг ўзгариши;
- корхонани ускуна ва моддий ресурслар билан етарли таъминланмагани;
- зарур малакали мутахассисларнинг етишмаслиги;
- корхонанинг кам меҳнат сиғимли, юқори рентабелликка эга маҳсулот турларини кўпроқ ишлаб чиқаришга интилиши.

1.2.1.3.Маҳсулот сифати ва ишлаб чиқариш мароми бўйича режанинг бажарилиши таҳлили

Маҳсулот сифати деганда унинг барча мўлжалланган мақсадда фойдаланишга яроқли хусусиятлари мажмуаси тушунилади. Маҳсулот сифати кўрсаткичлар тизими, яъни умумлаштирувчи, индивидуал (якка), эгри кўрсаткичлар орқали ифодаланади.

Умумлаштирувчи кўрсаткичлар: жами ишлаб чиқаришдаги янги маҳсулот улуши, сертификатлашган ва сертификатлашмаган маҳсулот улуши, жаҳон андозаларига мос келадиган маҳсулот улуши, экспорт қилинадиган маҳсулотларнинг тутган улушлари.

Маҳсулот сифатини ифодаловчи *индивидуал (якка) кўрсаткичлар*-фойдалилиги, ишончлилиги (чидамлилиги, бенуқсон ишлаши), технологик шартларга мос келиши, маҳсулотнинг эстетик кўриниши.

Эгри кўрсаткичлари – сифатсиз маҳсулот учун тўланган жарималар, брак маҳсулот ва унинг жами маҳсулотдаги улуши ва ҳоказо.

Маҳсулот сифати жиҳатидан навларга бўлинганда ўртача нав коэффициенти, маҳсулот бирлигининг ўртача сотиш баҳоси аниқланади ва бу кўрсаткичлар ҳисобот йилининг режаси, ўтган йил, рақобатдаги корхона маълумотлари билан таққосланиб тегишли хулоса қилинади. Маҳсулот сифати бўйича режанинг бажарилиши таҳлили бўйича ўртача тортилган сортни аниқлашда бир сорт бўйича ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг миқдорини шу сорт белгисига кўпайтириб, сўнгра ҳосил бўлган суммани ҳамма сортлар бўйича ишлаб чиқарилган жами маҳсулотларнинг миқдорига тақсимлаш керак.

Маҳсулот сифатининг таҳлили (нав бўйича)

Жадвал №5

Маҳсулотлар нави	Ўтган йил		Ҳисобот йил		Ўтган йилга нисбатан фарқи %
	Миқдори Тонна	Солиш тирма Вазни %	Миқдори тонна	Солиштир ма вазни	
Биринчи навли ун	5330	65	5933	68	+3
Иккинчи навли ун	2809	35	2767	32	-3
Жами:	8139	100	8700	100	-
Навлик коэффициенти	1,35		1,32		-0,03

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада маҳсулот сифати ижобий томонга ўзгарди. Яъни ўтган йили биринчи навли маҳсулотнинг солиштирма вазни 65 % ни ташкил қилган бўлса жорий йилда ушбу кўрсаткич 68% ни ташкил қилди. Навлик коэффициенти ҳам ўтган йилга нисбатан 0,03га камайган ва 1,32 ни ташкил қилди.

Агар корхонада олий навли маҳсулот ҳам ишлаб чиқарилса, маҳсулотнинг ўртача тортилган баҳоларини аниқлаган ҳолда унинг сифатига баҳо берилади. Уни қуйидаги мисол ёрдамида кўриб чиқамиз.

Маҳсулот сифатининг таҳлили

Жадвал №6

Маҳсулот нави	Улгуржа Баҳоси м.с	Ўтган йил		Ҳисобот йил		Фарқи минг.сўм
		Тонна	минг сўм.	тонна	минг сўм.	
1. Олий навли ун	150	256	38400	310	46500	+8100
2. 1-навли ун	120	450	54000	480	57600	+3600
3. 2-навли ун	90	58	5220	65	5850	+630
Жами:		762	97620	855	109950	+12330

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхона маҳсулот ишлаб чиқариш ўтган йилга нисбатан 12330 мингсўмга ёки 12,6% га кўпайди.

Маҳсулот сифатига баҳо бериш учун, бу ерда биринчи навбатда ўтган ва ҳисобот йиллар учун маҳсулотларнинг ўртача тортилган баҳосини ҳисоблаш лозим:

1) Ўтган йилдаги маҳсулотнинг ўртача тортилган баҳоси:

$$БУ = TM/Q = 97620/762 = 128,11 \text{ минг сўм.}$$

Бу ерда; TM -товар маҳсулот ҳажми минг сўм,

Q- натурал ифодада маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, тонна.

Демак, маҳсулотларнинг ўртача тортилган баҳоси ўтган йил 128,11 минг сўмни ташкил қилган .

2) Ҳисобот йил маҳсулотнинг ўртача тортилган баҳосини ҳисоблаймиз

$$БУ = 109950/855 = 128,65 \text{ минг сўм.}$$

Ҳисобот йилда маҳсулотнинг ўртача тортилган баҳоси 0,54 минг сўмга кўпайди ва маҳсулот сифати ошганини кўрсатаяпти.

Ушбу таҳлилда маҳсулот сифатининг товар маҳсулот ҳажмига таъсирини ҳисоблаш керак:

$$TM = (128,65 - 126,11) 855 = +461,7 \text{ минг сўм.}$$

Демак, маҳсулот сифати ошганлиги туфайли корхона кўшимча 461.7 минг сўмлик кўшимча товар маҳсулот олишга эришди.

Ишлаб чиқариш мароми таҳлили

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотиш бўйича дастурнинг бажарилишини таҳлил қилиш жараёнида маҳсулотни бир маромда ишлаб чиқаришни ташкил қилиш каттааҳамиятга эга. *Ишлаб чиқариш мароми* – график асосида бир маромда маҳсулот ишлаб чиқаришдир. *Маромийлик коэффиценти* маром ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулотни (N_x) жами режа бўйича маҳсулот (N_p) ҳажмига бўлиш орқали аниқланади.

$$K_{\text{маром}} = \frac{N_x}{N_p};$$

Бир маромда маҳсулот ишлаб чиқаришнинг умумлашган кўрсаткичи бир меъёрда ишлаш коэффиценти ҳисобланади, у жадвал бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш режаси бажарилган кунларни умумий иш кунига бўлиш билан аниқланади, одатда ой ҳисобида аниқланади.

Маҳсулот ишлаб чиқариш маромининг таҳлили

Жадвал №7

Ўн кунликлар	Ҳисобот йили		Маром ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулот	Жами маҳсулотдаги улуши, %	
	режа	ҳақиқатда		режа	ҳақиқатда
I ўн кунлик	6165	5728	5728	30	27
II ўн кунлик	7089,7	7425,3	7089,7	34,5	35
III ўн кунлик	7295,3	8061,7	7295,3	35,5	38
Жами	20550	21215	20113	100,0	100,0

Маҳсулот ишлаб чиқариш маромийлик коэффициенти

$$K_{\text{маром}} = \frac{20113}{20550} = 0,978 = 97,8\%$$

Маромийлик коэффициентини улуш кўрсаткичлари орқали ҳам аниқлаш мумкин.

$$K_{\text{вар}} = \frac{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 / n}}{\bar{x}_{\text{режа}}}$$

$$K_{\text{маром}} = 27 + 34,5 + 35,5 = 97\%$$

Вариация коэффициенти қуйидаги формула асосида аниқланади.

$$K_{\text{вар}} = \frac{\sqrt{(27 - 30)^2 + (35 - 34,5)^2 + 38 - 35,5^2 / 3}}{33,3} = \frac{\sqrt{5,41}}{33,3} = 0,069$$

$$\bar{x}_{\text{режа}} = \frac{100}{3} = 33,3$$

Ҳақиқий ишлаб чиқариш ҳажмини белгиланган графикдан фарқланиши туфайли вариация коэффициенти 6,9% ни ташкил этган

1.2.1.4.Маҳсулот сотиш бўйича режа бажарилишининг таҳлили

Иқтисодиётдаги ўзгаришлар даврида фақатгина корхона фаолият кўрсатаётган ички ва ташқи муҳитни ислоҳ қилишга қаратилган бўлмай, балки хўжалик юритиш услублари ва мақсадли мўлжалларга ҳам қаратилган бўлиши лозим. Бундай шароитда корхона фаолиятининг моҳияти ва унинг иқтисодий ҳатти-ҳаракати тубдан ўзгариб боради. Глобаллашув шароити ҳар бир иқтисодий фаолият юритувчи субъектдан эҳтиёткорлик, ишбилармонлик, ташаббускорлик, таваккалчилик, шахсий имкониятларини намоён қилиш ва кенгайтириб боришни талаб этади.

Бундай шароитда корхоналарнинг маҳсулот сотишини ифодаловчи асосий кўрсаткичлар қуйидагилардир:

- корхонанинг ялпи маҳсулоти - бу товар маҳсулоти ва тугалланмаган ишлаб чиқариш қолдиғи ҳамда корхонанинг ўзида тайёрланган ярим-фабрикатлар ваасбоблардан иборатдир;

- товар маҳсулоти деганда, барча ишлаб чиқариш босқичларини ўтган, тўла бутланган, техника назорати бўлиmidан ҳам ўтган ваомборга торширилган маҳсулот тушунилади;

- сотилган маҳсулот деганда, товарлар истеъмолчиларга жўнатилиб, унинг ҳақи мол юборувчиларнинг банкдаги ҳисоб-китоб рақамига ўтказилиши тушунилади.

Сотиш ҳажмининг ўсиш суръатига кўпгинакўрсаткичлар таъсир этади. Буларга маҳсулот сифати, уни бир маромда ишлаб чиқариш, маҳсулотни ўз вақтида истеъмолчиларга жўнатиш, унинг ҳақини тўлаш, сотилмаган маҳсулотларнинг йил бошига ва йил охирига бўлган қолдиғи кабилар киради.

Ишлаб чиқарилган ва сотилган маҳсулотларнинг бир-бирига боғлиқлигини текшириш учун товар баланси тузилади. Уни қуйидаги формула билан ифодалаш мумкин:

$$T1+M=P+T2$$

бу ерда: T1-сотилмаган маҳсулотларнинг йил бошидаги қолдиғи;

М-жорий йилда ишлаб чиқарилган товар маҳсулотнинг ҳажми;

Р- жорий йилда сотилган маҳсулотнинг маҳсулот ҳажми; Т2- сотилмаган маҳсулотнинг йил охиридаги қолдиғи.

Сотилган маҳсулот ҳажмини таҳлил қилиш

Жадвал №8

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йил	Фарқи+,-
Йил бошида омбордаги тайёр маҳсулот қолдиғи, минг сўм	43	132	+89
Йил бошидаги юклаб юборилган пули тўланмаган тайёр маҳсулот қолдиғи	100	300	+200
Тайёр маҳсулот м.с.	7873.7	7157.8	+715,9
Йил охирида омбордаги тайёр маҳсулот қолдиғи, минг сўм	132	250	-118
Йил охирида юклаб юборилган пули тўланмаган тайёр маҳсулот қолдиғи	300	182	+118
Сотилган маҳсулот м.сўм.	7584.7	7150.8	-433.9

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада сотилган маҳсулот ўтган йилга нисбатан 433,9 минг сўмга ёки 5.7 % га камайди. Сотилган маҳсулотнинг камайишига биринчи навбатда товар маҳсулотнинг камайиши салбий таъсир қилди. Унинг камайиши ҳисобига сотилган маҳсулот 715.9 минг сўмга ёки 9.4% га камайди. Тайер маҳсулотнинг йил бошидаги омбордаги қолдиғи режага нисбатан кўпайиши сотилган маҳсулот ҳажмига ижобий таъсир қилди. Унинг кўпайиши ҳисобига сотилган маҳсулот 289 минг сўмга ёки 3.8 % га кўпайди.

Тайёр маҳсулотнинг йил охиридаги омбордаги қолдиғи ўтган йилга нисбатан ўзгармади. яъни омбордаги тайёр маҳсулотнинг йил охиридаги қолдиғи 118 минг сўмга кўпайган бўлса, ушбу даврдаги юклаб юборилган аммо пули тўланмаган тайёр маҳсулотнинг ҳажми 118 минг сўмга камайди. Бунинг натижасида уларнинг умумий ҳажми 0 га тенг бўлди ва сотилган маҳсулот ҳажмига таъсир қилмади. Корхоналарнинг хўжалик фаолиятига баҳо берувчи муҳим мезон - сотиш режасининг шартнома мажбуриятини ҳисобга олган ҳолда бажарилиши бўлиб қолди. Шартнома мажбурияти бўйича режанинг бажарилишини аниқлаш учун бизнес-режа ҳажмидаги сотиш

суммасидан етказиб берилмаган маҳсулотлар суммаси чиқарилиб, сўнг сотиш ҳажмининг бизнес-режа даражасига бўлинади.

1.2.2. Корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари **Режа:**

1.2.2.1. Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигининг таҳлили.

1.2.2.2. Меҳнат унумдорлиги таҳлили

1.2.2.3. Иш вақтидан оқилона фойдаланишни таҳлил қилиш.

1.2.2.4. Иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилиш.

1.2.2.1. Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигининг таҳлили

Иқтисодийни модернизациялаш шароитида ишлаб чиқариш дастурини муваффақиятли бажариш аввало корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигига боғлиқ.⁸

Маҳсулот ҳажмига таъсир қилувчи меҳнат омиллари таркибида қуйидаги кўрсаткичлар ўрганилади:

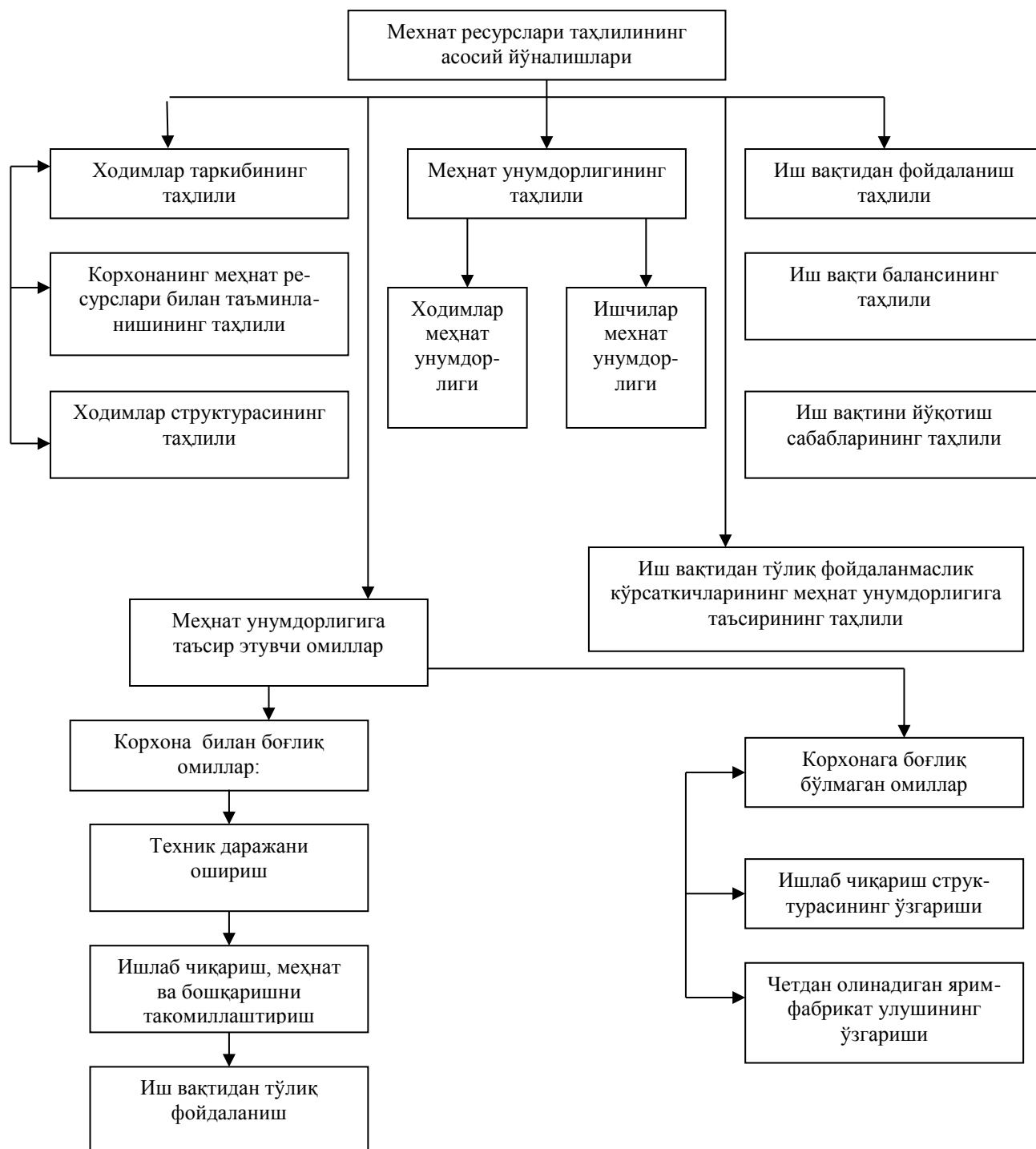
- корхонанинг иш кучи билан қай даражада таъминланганлиги;
- иш вақтидан самарали фойдаланиш;
- бир ишловчига тўғри келадиган ўртача йиллик иш унуми (меҳнат унумдорлиги даражаси).

Корхонада ишловчи барча ходимлар икки гуруҳга бўлинади: саноат ишлаб чиқариш ходимлари ва носаноат ишлаб чиқариш ходимлари. Ўз навбатида саноат ишлаб чиқариш ходимлари қуйидаги тоифаларга бўлинади: ишчилар, хизматчилар шу жумладан, раҳбарлар, мутахассислар ва бошқа хизматчилар.

Ишчилар сони бўйича нисбий фарқни аниқлаш усули қуйидагича: ўтган йилдаги ишчиларнинг амалдаги сони товар маҳсулотининг ўтган йилга нисбатан аниқланган ўсиш суръатига кўпайтирилиб, сўнгра юзга бўлинади. Шу тариқа ҳисобланган кўрсаткич ишчиларнинг жорий йилдаги ҳақиқий сони билан таққосланади.

⁸Пардаев М.Ё., Абдукаримов И.Т. Иқтисодий таҳлил. –Т.: “Меҳнат”, 2010.

Меҳнат ресурслари – мамлакат аҳолисининг турли мулк шаклидаги корхоналарда ишлаш учун жисмоний ва маънавий қобилиятларини, умумтаълим ва ҳунар билимларини ўзида жамлаган, қисми; мамлакат иқтисодий потенциалининг энг муҳим элементиدير. Меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни ўрганиш иқтисодий таҳлилнинг муҳим йўналишларидан бири саналади. Меҳнат ресурсларининг меҳнат қилиш лаёқатига эга бўлган қисми ишчи кучи саналади.

2-чизма. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш таҳлил.

Реал сектор корхоналарида меҳнат ресурсларидан фойдаланишда корхонада иш кучи билан таъминланганлик таҳлили алоҳида ўринга эга.

Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлиги таҳлили

Жадвал №9

Ишловчилар тоифаси	Ўтган йил	Жорий йил	Ўтган йилга нисбатан фарқи	Ўсиш даражаси, %
Товар маҳсулот, солиштирма баҳоларда м.с.	17211,53	18520	+1308,47	107,6
Саноат ишлаб ишлаб чиқариш ходимлар сони,	298	305	+7	102,3
Киши	241	247	+6	102,5
Шу жумладан:	30	28	-2	93,3
-ишчилар	15	16	+1	107
-инженер техник ходимлар	4	4	0	100
-хизматчилар	2	4	2	200

Жадвалдан кўриниб турибдики, корхонада ишчилар сони ўтган йилга нисбатан 6 кишига ёки 2,5% га кўпайди. Ишчилар сони бўйича мутлоқ фарқ 6 кишини ташкил қилди. Корхонанинг товар маҳсулот бўйича режасини бажариш ўтган йили унумдорлиги бўйича 259та ишчи зарур эди, амалда эса 247 киши ишлади, демак корхона 12та ишчига кам таъминланган.

Жадвалдан кўриниб турибдики, корхонада саноат ишлаб чиқариш ходимлар сони ўтган йилга нисбатан 9,%га ёки 15 кишига камайди, шу жумладан ишчилар 15 кишига камайди. Ишчилар сони бўйича мутлақ фарқ 15 кишини ташкил қилди. Қолган тоифадаги ишловчиларнинг сони ўтган йилга нисбатан ўзгармади. Ишчилар сони бўйича нисбий фарқни аниқлаш учун ўтган йилга нисбатан товар маҳсулоти ўсиш суратини ўтган йилги ишчилар сонига кўпайтириб, жорий йилда талаб этиладиган ишчилар сонини аниқлаймиз ва ундан ҳақиқий ишчилар сонини айирамиз.

$$112 - 127 * 123,9 / 100 = 112 - 157 = -45 \text{ киши}$$

Ҳисоб китоблардан кўриниб турибдики, корхонада ўтган йилдаги меҳнат унумдорлик бўйича 157 киши ишлаши керак эди. Жорий йилда ишчилар сони

112 кишини ташкил қилди ёки нисбий фарқ 45 кишини ташкил қилди.(112-157)
Ишчи кучи ҳаракатида йил давомида ишчилар таркибида ишга қабул қилиш,
ишдан бўшатиш туфайли ўзгаришлар рўй беради.⁹

Ишчи кучи ҳаракатини қуйидаги кўрсаткичлар ифодалайди:

– ишчиларни ишга қабул қилиш обороти коэффиценти:

$$k_{ки} = \frac{\text{Ишга қабул қилинган ишчилар сони}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

– ишдан бўшатиш обороти коэффиценти:

$$k_{ик} = \frac{\text{Ишдан бўшаган ишчилар сони}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

– қўнимсизлик коэффиценти:

$$k_{к} = \frac{\text{Ўзаризасига мувофиқ ва меҳнат интизомини бузганлиги учун ишдан кетган ишчилар}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

Фаолияти таҳлил этилаётган корхонада ишчи кучи ҳаракатининг динамикаси қуйидаги кўрсаткичлардан иборат:

Ишчи кучи ҳаракатининг таҳлили

Жадвал №10

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Жорий йил	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
1.Ишчиларнинг ўртача рўйхатдаги сони киши.	241	247	+6	102,5
2.Ишчилар кобул қилинди	13	18	+5	138,5
3. Ишдан бўшади- жами	11	11	0	100,0
шу жумладан:	1	1	0	100,0
бошқа бўлим ва ташкилотларгаўтказилди	3	2	-1	66,7
армияга чақирилди, пенсияга чиққан ва шунга ўхшаш бошқа сабаблар асосида	3	3	0	100,0
ўз хошишига кўра	4	5	+1	125,0
меҳнат интизомини бузгани учун	0,054	0,073	+0,019	135,1
4.Айланниш коэффицентлари:	0,046	0,045	-0,001	97,6
қобул қилиш бўйича	0,029	0,032	+0,003	111,51

⁹Шагиясов Т.Ш., Сагдиллаева З.А., Файзиев Б.В. Финансовый и управленческий анализ. –Т.:“IQTISOD-MOLIYA”, 2013

Жадвалдан кўриниб турибдики, корхонада ишга қабул қилиш буйича айланиш коэффициенти ўтган йилга нисбатан 35,1 %га кўпайди, ишдан бўшатиш буйича айланиш коэффициенти эса 2,4 % га камайди . Бу албаттда корхона ўтган йили янги ишчи ўринлари ташкил этилганлигидан далолат беради. Корхонада кўнимсизлик коэффициентининг ўтган йилга нисбатан 11,51 % га кўпайди ва корхонада меҳнатни ташкил этиш ва моддий рағбатлантиришда камчиликлар мавжудлигидан далолат беради. Корхонада меҳнатга ҳақ тўлашда, коллектив орасида психологик муҳитда жиддий камчиликлар борлигидан кўнимсизлик коэффициенти далолат бермоқда.

1.2.2.2. Меҳнат унумдорлиги таҳлили

Меҳнат унумдорлиги вақт бирлиги (соат, смена, ой, квартал, йил) ичида бир ишчи (ишловчи) томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот миқдори билан ўлчанади. Меҳнат унумдорлигини ҳисоблашда қуйидаги учта кўрсаткични қўллаш мумкин: натурал кўрсаткичлар, шартли - натурал кўрсаткичлар, пул (қиймат) кўрсаткичлар.¹⁰

Қиймат кўрсаткичлари ҳар хил маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналарда қўлланилади.

а) Меҳнат унумдорлигининг *қиймат шакли*:
$$M_y = \frac{Q}{x},$$

Бунда M_y – меҳнат унумдорлиги;

Q – ишлаб чиқарилган маҳсулот солиштирма улгуржи баҳода;

X – ходимларнинг рўйхат буйича ўртача сони.

б) Меҳнат унумдорлигининг *натура шакли*:
$$M_y = \frac{Q_{\text{тонна, кг, м, ...}}}{x},$$

в) Меҳнат унумдорлигининг *меҳнат шакли*:
$$M_y = \frac{T}{Q},$$

T – маҳсулотни ишлаб чиқаришга сарфланган вақт (киши-кун, киши-соат);

Q – маҳсулот миқдори (дона, кг, ва х.к.)

¹⁰Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance.The logic and practise of Financial Management.2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc.Eigth edition,Page 468.

Ишловчиларнинг меҳнат унумдорлигига таъсир қилувчи асосий омилларнинг таъсири

Жадвал №11

Кўрсаткичлар номи	Ўтган йил	Жорий йил	Фарқи	Ўтган йилга нисбатан ўсиши, %
Товар маҳсулот солиштирма баҳоларда млн. сўм	17211,53	18520,00	+1308,47	107,60
СИЧХ нинг ўртача йиллик сони , киши.	298	305	+7	102,35
Ишчиларнинг ўртача йиллик сони киши.	241	247	+6	102,49
СИЧХ нинг ўртача йиллик меҳнат унумдорлиги м.с	57756,82	60721,31	+2964,49	105,13
Ишчиларнинг ўртача йиллик меҳнат унумдорлиги м.с.	71417,14	74979,76	+3562,61	104,99

Юқоридаги жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада СИЧХнинг меҳнат унумдорлиги ўтган ўтган йилга нисбатан 2964,5 минг сўмга ёки 5,13 %га кўпайди. Ишчиларнинг меҳнат унумдорлиги эса 3562,61 минг сўмга ёки 4,99 % га кўпайди. Ушбу таҳлилда товар маҳсулотнинг ўзгаришига меҳнат унумдорлигининг ва ишовчилар сонинининг таъсирини аниклаш лозим.

А) меҳнат унумдорлигининг ўзгаришига ишовчилар сони ўзаришининг таъсири

$7 \times 57756,6 = +404297,724$ кўпайди.

Ишловчилар сони ўзгариши товар маҳсулотни 404297,7 минг сўмга кўпайтирди

Б) Товар маҳсулот хажмига меҳнат унумдорлигининг таъсири:

$+2964,49 \times 305 = +904170,58$ минг сўм

Умумий таъсирни ҳисоблаймиз:

$+404297,7 + 904170 = +1308468$ минг сўм

Шундай қилиб икки омил таъсири натижасида товар маҳсулот 1308,47 млн. сўмга

1.2.2.3. Иш вақтидан оқилона фойдаланишни таҳлил қилиш

Меҳнат унумдорлигининг ўсиши бевосита иш вақтидан оқилона фойдаланишга боғлиқ. Иш вақтидан фойдаланишнинг умумлашган кўрсаткичи - ҳамма ишчилар томонидан бир йилда ишланган киши соатларидир. Бизнинг корхонада жорий йилда ҳамма ишчилар томонидан бир йилда ишланган киши соатлари ўтган йилга нисбатан 27227 соатга кўпайган унга қуйидаги омиллар таъсир кўрсатган:

Меҳнат унумдорлигига таъсир қилган омиллар таҳлили

Жадвал №12

Кўрсаткичлар номи	Ўтган йил	Жорий йил	Фарқи	Ўсишдаражаси, %
Товар маҳсулот, солиштирма баҳоларда минг сўм	17211,5	18520,0	+1308,47	107,60
СИЧХ нинг ўртача рўйхатдаги сони киши	298	305	+7	102,3
Ишчиларнинг ўртача рўйхатдаги сони киши	241	247	+6	102,5
Ишчиларнинг солиштирма вазни %	80,9	81,0	+0,1	100,1
Ишчилар томонидан жами ишланган киши кунлар	64588,0	67184,0	+2596,0	104,0
Ишчилар томонидан жами ишланган киши соатлар	510245	537472	+27227	105,3
Иш куни давомийлиги соат	7,9	8,00	+0,10	101,3
Бир СИЧХга тўғри келувчи ўртача йиллик иш унуми	57756,8	60721,3	+2964,5	105,1
Бир ишчи томонидан бир йилда ўртача ишланган киши кунлар.	268,0	272,0	+4,0	101,5
Бир ишчига тўғри келувчи ўртача йиллик иш унуми , сўм	71417,1	74979,8	+3563	105,0
Бир ишчига тўғри келувчи ўртача кунлик иш унуми сўм	266,5	275,7	+9,2	103,4
Бир ишчига тўғри келувчи ўртача соатлик иш унуми	33,7	34,5	+0,7	102,2

1) Ишловчиларнинг меҳнат унумдорлигига ишчиларнинг соатлик унумдорлигининг таъсири:

$$34.5 \times 268 \times 7,9 \times 0,81 = +59165,15 \text{ минг сўм}$$

$$59165,15 - 57756,82 = +1408,33 \text{ минг сўм}$$

Демак, ишчиларнинг соатлик унумдорлиги кўпайиши ҳисобига меҳнат унумдорлиги 1408,33 минг сўмга кўпайди

2) Меҳнат унумдорлигига йиллик иш кунлари сони ўзгаришининг таъсири:

$$34,5 \times 272 \times 7,9 \times 0,81 = +60048,216 \text{ минг сўм}$$

$$60048,216 - 59165,15 = +883,066 \text{ минг сўм}$$

Демак, ишчиларнинг иш кунлари сони ўзгариши ҳисобига меҳнат унумдорлиги минг 883,066 сўмга кўпайди

3) Меҳнат унумдорлигига йиллик иш кунлари сони ўзгаришининг таъсири

$$34,5 \times 272 \times 8 \times 0,81 = +60808,32 \text{ минг сўм}$$

$$60808,32 - 60048,216 = +760,10 \text{ минг сўм}$$

Демак, ишчиларнинг иш кунлари давомийлиги сони ўзгариши ҳисобига меҳнат унумдорлиги 760,1 минг сўмга кўпайди

4) Меҳнат унумдорлигига ишчиларнинг солиштирма вазни ўзгаришининг таъсири

$$60721,31 - 60808,32 = -87,01 \text{ минг сўм}$$

Шундай қилиб умумий таъсирни ҳисоблаймиз:

$$+1408,33 + 883,066 + 760,1 - 87,01 = +2964,5 \text{ минг сўм}$$

1.2.2.4 .Иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилиш

Иш ҳақи фондига ҳамма ходимларга-доимий, мавсумий, вақтинча ишлайдиган ходимларга бажарилган иш учун тўланадиган пул миқдори, шунингдек амалдаги қонунларга мувофиқ ходимлар(эмизикли оналар ишидаги узилиш учун ҳақ тўлаш ва бошқалар)га ишламаган вақтлари учун тўланган ҳақ суммаси ҳам қўшилади. Бунда таҳлилнинг асосий вазифаси иш ҳақи фондининг тобора камайтириш имкониятларини аниқлаш ҳисобланади, зеро иш ҳақи таннархда тутган салмоғи жиҳатдан юқори бўлиб, уни қисқартириш таннархнинг камайишига, бу эса ўз навбатида, фойда ва рентабеллик даражасини оширади. Таҳлил учун маълумотлар йиллик ҳисоботнинг 2-м- "Қорхоналарнинг меҳнат тўғрисида ҳисобот" номли шаклидан олинади.

**Саноат ишлаб чиқариш ходимларининг иш ҳақи фондидан
фойдаланишни таҳлил қилиш**

Жадвал №13

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йил	Мутлоқ фарқи	Ўсиш даражаси %
Товар маҳсулот. минг сўм	14963,3	17562,3	+2599,0	117,4
СИЧХ сони киши	298	305	+7	102,3
Ишчиларнинг ўртача йиллик сони киши.	241	247	+6	102,5
СИЧХнинг иш ҳақи фонди м.с	712290,0	1086225	+373935	152,5
Ишчиларнинг иш ҳақи фонди минг сўм.	481125,0	845240	+364115	175,7
СИЧХ нинг ўртача йиллик иш ҳақи. минг сўм	2390,2	3561,4	+1171,2	149,0
Ишчиларнинг ўртача иш ҳақи минг сўм	1996,4	3422,0	+1425,7	171,4

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада ишловчиларнинг иш ҳақи фонди ўтган йилга нисбатан 373935 минг сўмга ёки 52,5 % га кўпайди, ишчиларнинг иш ҳақи эса ушбу даврда 364115 минг сўмга ёки 75,7 %га кўпайди. Иш ҳақи фондининг кўпайиши ўртача иш ҳақининг кўпайишига олиб келди. Жадвалдан кўришиб турибдики, ишловчиларнинг ўртача иш ҳақи 1171,2 у минг сўмга ёки 49% га кўпайди. Ишчиларнинг иш ҳақи буйича мутлоқ фарқ 364115 минг сўмни ташкил қилди.

Ушбу таҳлилда иш ҳақи буйича нисбий фарқни ҳисоблашимиз лозим:

$845240 \cdot 481125 (1 - 0,174 \cdot 0,7) = +306861,1$ минг сўм Демак корхонада ўтган йилциллик меҳнат унумдорлиги буйича 538378 минг сўм иш ҳақи тўланиши керак эди, амалда эса 845240 минг иш ҳақи тўланди, яъни, 306861 минг сўмга ортикча. Бу эса корхонанинг меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланилмаганидан далолат беради.

Иш ҳақи фондига таъсир қилувчи омилларни мутлақ фарқ усули орқали ҳам аниқлаш ҳам мумкин. Бунда иш ҳақи фондининг ўзгаришига икки омил: ишловчи ходимлар сони ва ходимларнинг ўртача йиллик иш ҳақи таъсир кўрсатади. Биринчи омилнинг таъсирини аниқлаш учун ходимлар сонига бўлган фарқ уларнинг ўтган йилдаги ўртача йиллик иш ҳақи миқдорига

кўпайтирилади. Иккинчи омилнинг таъсирини аниқлаш учун ходимларнинг ўртача йиллик иш ҳақида бўлган фарқ уларнинг ўтган йилдаги ўртача

1.2.3- мавзу.Асосий фондларнинг таркибини, ҳолатини ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари

Режа:

1.2.3.1. Асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва ҳаракатининг таҳлили.

1.2.3.2. Асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилиш.

1.2.3.3. Асосий фондлардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш.

1.2.3.1. Асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва ҳаракатининг таҳлили

Маълумки, асосий фондлар узоқ вақт хизмат қилади, ишлаб чиқариш жараёнида ўзининг натурал шаклини сақлаб қолади ва капитал маблағлар ҳисобига тўлдирилиб борилади. Корхоналарда асосий фондлари ишлаб чиқаришдаги ўз ролларига караб уч туркумга бўлинади:

- 1) саноат ишлаб чиқариш фондлари,
- 2) бошқа тармоқларнинг саноат ишлаб чиқариш асосий фондлари,
- 3) ишлаб чиқаришдан ташқари асосий фондлар.¹¹

Хўжалик фаолияти таҳлилида асосий эътибор саноат ишлаб чиқариш фондларига берилади, чунки маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш уларнинг ҳажми ва тутган салмоғига боғлиқ.¹²

Корхоналарда асосий фондлар алоҳида ўринга эга бўлиб, улардан самарали фойдаланишда асосий фондларнинг таркиби , тузилиши, ҳаракати, техник ҳолати, асосий фондлардан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини таҳлил қилишни талаб қилади.

¹¹Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance.The logic and practise of Financial Management.2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc.Eigth edition, page 94.

¹²Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance.The logic and practise of Financial Management.2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc.Eigth edition, Page 395.

Асосий ишлаб чиқариш фондларининг таркиби ва тузилишининг таҳлили

Жадвал №14

Асосий фондлар	Йил бошида		Йил охирида		Фарқи	
	М.с	С.в.%	М.с	С.в.%	М.с	С.в.%
Бинолар	845,8	27,8	850,2	27,6	4,4	-0,2
Иншоатлар	416,4	13,7	418,3	13,6	1,9	-0,1
Ўтказувчи қурилмалар	216,1	7,1	218,3	7,1	2,2	0,0
Машина ва дастгоҳлар	1451,2	47,7	1479,3	48,0	28,1	0,3
Транспорт воситалари	57,0	1,9	58,3	1,9	1,3	0,0
Инструмент, ишлаб чиқариш, хўжалик инвентарлари ва бошқа АФ	59,0	1,9	60,6	2,0	1,6	0,0
Жами:	3045,441	100	3085,005	100	39,564	

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада асосий фондларнинг тузилишида ижобий ҳолат рўй берди. яъни асосий фондларнинг фаол қисмининг солиштирама вазни йил бошига нисбатан 0,3 % кўпайди; машина дастгоҳларнинг қиймати йил охирида йил бошига нисбатан 48 млн. сўмга, солиштирама вазни эса 0,3,% га кўпайди, Асосий фондларнинг пассив қисми эса ушбу даврда 0,3 пунктга камайди. Умуман қилиб олганда таҳлил қилаётган йилда асосий фондларнинг тузилишида ижобий ҳолат юз бермади.

Асосий фондларнинг таркиби ва ҳаракатининг таҳлили

Корхонада маҳсулот ассортиментини кенгайтириш мавжуд асосий фондларнинг техник ҳолатига, уларни янгилаш даражаси ва улардан самарали фойдаланишга боғлиқ¹³. Асосий воситалар ҳаракатининг таҳлили қуйидаги кўрсаткичларни аниқлашдан бошланади. Асосий воситаларни:

- ишга тушириш коэффициенти;
- янгилаш коэффициенти;

¹³ШоғиёсовТ.Ш. Комплексиқтисодийтаҳлил. Ўқув қўлланма -Т.: «Иқтисод-молия», 2009. - 220 б.

- чиқиб кетиш коэффициентлари;
- тугатиш коэффициентлари;
- машина ва жихозлар паркини кенгайтириш коэффициентлари.

$$\text{Асосий воситаларни ишга тушириш коэффициенти (КИТ)} = \frac{\text{Ишга туширилган асосий воситалар}}{\text{Асосий воситаларнинг йил охиридаги қолдиғи}}$$

$$\text{Янгиланиш коэффициенти (Кя)} = \frac{\text{Янги асосий воситалар қиймати}}{\text{Асосий воситаларнинг йил охиридаги қолдиғи}}$$

$$\text{Чиқиб кетиш коэффициенти} = \frac{\text{Асосий воситалар чиқими}}{\text{Асосий воситаларнинг йил бошига қолдиғи}}$$

$$\text{Тугатиш коэффициенти} = \frac{\text{Тугатилган асосий воситалар қиймати}}{\text{Асосий воситаларнинг йил бошига қолдиғи}}$$

$$\text{Алмаштириш коэффициенти} = \frac{\text{Асосий воситалар чиқими}}{\text{Келиб тушган асосий воситалар}}$$

Жадвал №15

Асосий Фондлар	Йил бошида		Ўрна тилди	Олиб ташланди	Йил бошида		Ўрна-	
	М.сўм	%			М.сўм	%	М.сўм	%
Саноат ИЧФ	3019,941	99,2	40,344	0,806	3059,5	99,2	39,538	0,01
ИЧ дан ташқари АФ	25,5	0,8	0,2	0,174	25,526	0,8	0,026	0,01
жами	3045,441	100	40,544	0,98	3085	100	39,564	

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада асосий фондларнинг тузилишида ўзгаришлар руй бермади .Яъни, СИЧФ ларининг солиштирма вази йил бошига нисбатан ўзгармади.

Ушбу таҳлилда янгиланиш ва олиб ташлаш коэффициентлари ҳисоблаш лозим. *Янгиланиш коэффициенти* қуйидаги формула билан ҳисобланади:

$$\text{Кян} = \frac{\text{АФўрт} * 100}{\text{АФ йил охири}},$$

Бу ерда: АФўрт- янги ўрнатилган асосий фондларнинг қиймати.

АФ йил охири- Асосий фондларнинг йил охиридаги қиймати.

Олиб ташлаш коэффициенти эса қуйидаги формула билан ҳисобланади:

$$A_{\text{Фот}} * 100$$

$$K_{\text{от}} = \text{-----}$$

$$A_{\text{Фй.Б.}}$$

Бу ерда: $A_{\text{Фот}}$ -ҳисобот йилда олиб ташланган асосий фондларнинг қиймати,

$A_{\text{Ф}}$ йил бошида-Асосий фондларнинг йил бошидаги қиймати

А) Янгиланиш коэффиценти: $K_a = 40,34 \times 100 / 3059,5 = 1,3 \%$

Б) Олиб ташлаш коэффиценти $K_{\text{от}} = 0,806 \times 100 / 3019,9 = 0,03\% \times$

Хисоб китоблар шуни кўрсатяптики корхонада асосий фондларни янгилашга деярли эътибор берилмаяпти. Яъни корхонада асосий фондларнинг 1,31% янгиланаяпти. Янгиланиш ва олиб ташлаш коэффицентлардаги фаркларнинг йўклиги корхонада асосан эски машина ва аппаратларни алмаштиришга ахамият берилмаётганлигидан далолат беради. Умуман, олганда корхонанинг ҳаракатида ижобий узаришлар рўй бермади.

Олинган натижалар корхонада асосий фондларни янгилашга катта эътибор берилмаётганидан далолат беради. корхонада кўшимча линиялар ўрнатилганидан ва янги цехлар ташкил этишга катта эътибор бериш зарурлигини кўрсатади.

1.2.3.2. Асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилиш

Асосий фондларнинг техник ҳолатини белгиловчи умумий кўрсаткичлардан бири - уларнинг эскириш коэффицентидир. Буни аниқлаш учун асосий фондларнинг эскириш суммаси бошлангич қийматига бўлинади. Одатда, асосий фондлар эскириш коэффицентининг камайиши улар техник ҳолатининг яхшиланганлигидан далолат беради.¹⁴

Асосий фондларнинг ишга яроқлилик коэффицентини ҳам аниқлаш мумкин. Уни аниқлаш учун бирдан эскириш коэффицентини айрилади, яъни 1-Ек. Асосий воситаларни эскириш коэффицентини ($K_{\text{э}}$), уларнинг эскириш

¹⁴Савицкая Г.В. Теория анализа хозяйственной деятельности. –М.: “Инфра-М”, 2010.

суммасини асосий воситаларни дастлабки қийматига бўлиш орқали аниқланади.

Асосий фондлар техник ҳолатининг таҳлили

Жадвал №16

Асосий фондлар	Йил бошида				Йил охирида			
	Баланс қиймати м.с.	қолдик қиймати м.с	Ескириш қиймати м.с	Ескириш коэф.%	Баланс қиймати м.с.	қолдик қиймати м.с	Ескириш қиймати	Ескириш коэф.%
Саноат Ишлаб чиқариш фондлари	3019,941	2033,5	986,408	32,7	3059,5	1893,5	1165,992	38,1
ИЧ дан ташқари А.Ф	25,5	14	11,5	45,1	25,526	16,3	9,226	36,1
Жами:	3045,441	2047,5	997,908	32,8	3085	1909,8	1175,218	38,1

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада асосий фондларнинг техник ҳолатида сезиларли ўзгаришлар берди. Яъни жами асосий фондларнинг йил бошидаги эскириш даражаси 32,8% ни ташкил қилган бўлса, йил охирида ушбу кўрсаткич 38,1 % ни ташкил қилди, яъни 5,3,% га эскирди. Айниқса, саноат ишлаб чиқариш фондларининг техник даражаси 5,4% га эскирди. Умуман, корхона асосий фондларининг техник ҳолати яхшидир. Чунки асосий фондларнинг эскириш даражаси 40 % дан паст.

Асосий фондларнинг техник даражасини яқшироқ қилиш муҳим кўрсаткичлардан яна бири-асбоб ускуналарнинг хизмат қилиш ёши ҳисобланади. Асбоб-ускуналарнинг ўртача хизмат қилиш даври қанча кам бўлса асбоб-ускуналар паркиннинг техник даражаси юқори ҳисобланади.

1.2.3.3. Асосий фондлардан самарали фойдаланишни

таҳлил қилиш

Асосий фондлардан фойдаланишнинг умумлаштирувчи кўрсаткичи фонддан олинган самара ҳисобланади. У асосий фондларнинг бир сўми ҳисобига қанча маҳсулот чиқарилганлигин кўрсатади. Фонд самараси қуйидаги формула орқали ифодаланади: Товар маҳсулоти (соф тушум) ҳажмини асосий фондларнинг қийматига бўлинади. Фонд самараси кўрсаткичининг акси фонд сифими, деб аталади. Ушбу кўрсаткич асосий фондлар қийматини товар маҳсулоти ҳажмига нисбати тариқасида аниқланади.

$$\text{Фонд рентабеллиги} = \frac{\text{Асосий фаолиятдан кўрилган фойда}}{\text{Асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача йиллик қиймати}}$$

Фонд қайтими (самараси) (Φ_{κ}) асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳар сўми (100, 1000 сўми)га тўғри келадиган маҳсулот (Q) ҳажмини ифодалайди.

$$\Phi_{\kappa} = \frac{Q}{A_{\phi}}$$

Ёки фонд самараси кўрсаткичини ҳисоблаш учун товар маҳсулот ҳажмини асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача йиллик қийматига бўлинади. Буни қуйидаги формула орқали ҳисоблаш мумкин.

$$\Phi_{\kappa} = \frac{TМ}{A_{\phi}}$$

бу ерда: Φ_{κ} - фонд самараси.

TМ- товар маҳсулот,

A ϕ - асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача йиллик қиймати

Фонд сизими (Φ_c) фонд қайтимининг аксидир. Φ_c – маҳсулот қийматининг ҳар сўми (100, 1000)га тўғри келадиган асосий ишлаб чиқариш фондларини ифодалайди.

$$\Phi_c = \frac{A_{\phi}}{Q}$$

Асосий ишлаб чиқариш фондларидан нисбий иқтисод (ортиқча сарф) куйидагича аниқланади:

$$\mathcal{E}_{\text{нисб}}(A_{\phi}) = (\Phi_c^1 - \Phi_c^0) * Q'$$

Бунда: A_{ϕ} – асосий ишлаб чиқариш фондлари;

Φ_c^1, Φ_c^0 – ҳисобот даври, базис даврларининг фонд сифими;

Q' – ҳисобот давридаги маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми.

Асосий фондлардан фойдаланишнинг таҳлили

Жадвал №17

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йил	Ўтган йилга нисбатан фарқи	Ўсиш даражаси %
Товар маҳсулот м.с	14963,3	17562,3	2599,0	17,4
Асосий фондларнинг ўртача йиллик қиймати. М.с	2802,9	3065,2	262,3	109,4
Машина ва дастгоҳларнинг ўртача йиллик қиймати м.с	1451,2	1479,3	28,1	101,9
Фонд самараси (1 сўмлик асосий фонд учун)	5,34	5,73	0,4	107,3
Фонд самараси (1 сўмлик машина ва дастгоҳлар учун)	10,31	11,87	1,6	115,1

Жадвалдан кўришиб турибдики, таҳлил қилинаётган корхонада жами асосий фондлардан самарали фойдаланишга эришилди. Яъни асосий фондларнинг фонд самараси ўтган йилига нисбатан 0,4 сўмга ёки 107,3 % га кўпайди, ушбу даврда машина ва дастгоҳларнинг фонд самараси 1,6 сўмга ёки 115,1%га кўпайди,

Ушбу таҳлилда таҳлилда товар маҳсулотнинг ўзгаришига асосий фондлар ва фонд самарасининг таъсирини аниқлаш лозим,

А) Товар маҳсулот ҳажмига асосий фондлар қийматининг ўзгаришининг таъсири:

$$262,3 \cdot 5,34 = +1400,15 \text{ млн. с.}$$

Демак ,асосий фондларнинг ўзгариши хисобига асосий фондлар 1400,16 млн. сўмга кўпайдир

Б) Товар маҳсулотнинг ўзгаришига фонд самараси ўзгаришининг таъсири.

$+0,4 \times 3065,2 = +1198,9$ млн. с

Демак фонд самараси ўзгариши ҳисобига товар маҳсулот 1198,9 млн. сўмга кўпайди, Умумий таъсирни ҳисоблаймиз.

$+1400,16 + 1198,9 = +2599$, млн. сўмм

1.2.4. Корхоналарининг моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари

Режа:

1.2.4.1. Материал сарфини камайтиришининг аҳамияти.

1.2.4.2. Моддий ресурслардан фойдаланишининг таҳлили

1.2.4.1. Материал сарфини камайтиришининг аҳамияти

Маҳсулот ишлаб чиқаришни ҳажмини кўпайтириш ўз навбатида хом-ашё ва материалларни кўпайтиришни талаб қилади. Кейиги йилларда қабул қилинган кўпгина қарорларда тежамкорликни кучайтириш, ҳамма турдаги ресурсларни оқилона сарфлаш, уларнинг нобуд бўлишини камайтиришга эришиш, ресурсларни тежайдиган ва чиқиндисиз технологияга ўтиш, ишлаб чиқаришининг иккиламчи ресурслари ва чиқитларидан фойдаланишни яхшилаш, уларни қайта ишлайдиган ишлаб чиқариш қувватларини ривожлантириш, иккиламчи хом-ашени тўплаш, шунингдек ушбу ишни оқилона ташкил қилиш ва тайерлов ташкилотларининг моддий техника базасини мустаҳкамлаш кўзда тутилган.

Моддий ресурслар билан корхонани таъминланиши, захира ҳолати, улардан самарали фойдаланиш, ички имкониятларини аниқлашда иқтисодий таҳлилнинг роли каттадир. иқтисодий таҳлилнинг бу борадаги асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

–корхонанинг моддий ресурслар билан таъминланиш даражасини аниқлаш;

– шартномадаги материал ресурсларини етказиб бериш муддатларига риоя қилишини назорат қилиш;

- транспорт-тайёрлов харажатларини ҳисоблаш;
- моддий ресурслардан самарали фойдаланиш йўлларини белгилаш;
- захира ва харажатларни самарали бошқарилишини ўрганиш.¹⁵

Таҳлил этишнинг ахборот манбалари :

Моддий-техника таъминоти бўйича бизнес-режа; хом ашё ва материаллар бўйича тузилган шартнома; моддий ресурслар мавжудлиги ва улардан фойдаланиш тўғрисидаги статистик ҳисобот; моддий-техник таъминоти бўлимининг, омборхона тезкор маълумотлари ҳамда хом ашё ва материалларнинг кирими, сарфи бўйича бухгалтерия ҳисоби маълумотлари ва бошқа манбалар. Ана шу маълумотларга асосланган ҳолда материаллар гуруҳи бўйича келтирилиши ва бизнес-режанинг бажарилишини аниқлаш мумкин.

Моддий ресурслардан самарали фойдаланиш ва маҳсулот сотиш ҳажмини ошириш учун корхона хом ашё, ёқилғи, энергия ва бошқа ресурслар билан етарли миқдорда таъмин этилиши керак.¹⁶ Материалларни белгиланган миқдорда, ассортиментда келиб тушмаслиги, муддатларини узайиши ишлаб чиқаришни тўлиқ қувват билан ишлашини таъмин этмайди. Шу билан бирга, ортиқча хом ашё захираларига эга бўлиш, маблағлар айланишини секинлаштиради, нақд пул маблағларининг етишмаслигига олиб келади.

Таҳлил давомида корхонани моддий ресурслар билан таъминланиш коэффициенти аниқланади

$$K_T = \frac{M_x}{M_p};$$

бунда M_x, M_p – материалларни ҳақиқий тушуми ва материалларга бўлган талаб (шартнома).

Моддий ресурсларнинг меъёр захираси жорий ва муҳофаза (ҳар эҳтимолга қарши) захираларидан иборат.

$$Z_{\text{меъёр}} = Z_{\text{жорий}} + Z_{\text{муҳофаза}}$$

¹⁵Шоғиёсов Т.Ш. Комплекс иқтисодий таҳлил. Дарслик.-Т.: «Фан ва технология», 2012.

¹⁶Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance.The logic and practise of Financial Management.2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc.Eigth edition, Page 502

Жорий захира етказиб бериш интервали (Инт) кунда ва материалларни бир кунлик сарфлари ($C_{\text{кун}}$) кўпайтмасидан ҳосил бўлади.

$$Z_{\text{жорий}} = \text{Инт} * C_{\text{кун}}$$

- Моддий ресурслар таъминоти режасининг бажарилишини таҳлили

Жадвал №18

Материаллар тури	Материалларга бўлган талаб, тонна	Талабни қоплаш манбаи		Шартнома тузилди, тонна	Талабнинг шартнома бўйича қопланиши, %	Материалларнинг келиб тушиши, тонна	Шартнома бажарилиши, %
		ички	ташқи				
А	25000	500	24500	23300	95,1	21902	94,0
Б	47000	50	4650	4420	95,0	4190	94,8

Жадвал маълумотлари шуни кўрсатадики, “А” хом ашё турига тузилган ташқи шартнома 95,1 ($23300:24500 \times 100$) фоизга, “Б” тури бўйича 95,0 фоизга бажарилган холос. Корхонанинг ички ва ташқи манбалар бўйича хом ашёга бўлган талаби “А” хом ашёси бўйича 95,2 ($\frac{500+23300}{2500}$) фоизга, “Б” хом ашёси бўйича эса 95,1 ($\frac{50+4420}{4700}$) фоизга таъминланган. Материалларни етказиб бериш режаси 10,4 фоизга бажарилмаган.

$$- \left(\frac{(21902 + 500) * 100}{25000} \right) = 89,6 \text{ фоиз}; 100 - 89,6 = 10,4$$

1.2.4.2. Моддий ресурслардан фойдаланишнинг таҳлили

Материалларни режа асосида тайёрлаш маҳсулот ишлаб чиқариш режасини бажариш учун имкон яратади Моддий ресурслардан самарали фойдаланишга хом ашё сарфи билан бир қаторда хом -ашё материалларнинг баҳосининг ўзгариши ҳам таъсир

Материаллардан самарали фойдаланишни умумий ва якка кўрсаткичлар тизими ифодалайди. Моддий ресурслардан оқилона ва самарали фойдаланиш даржасини ифодаловчи умумлашган кўрсаткич материал қайтими ҳисобланади.

Материал қайтими кўрсаткичининг акси материал сиғимидир. У бир сўм товар маҳсулоти ишлаб чиқариш учун неча тийин моддий харажатлар тўғри келишини кўрсатади.

Материаллар харажати хар сўмига тўғри келадиган фойда, сотишдан кўрилган фойдани (Φ) материаллар харажати (M_x) га бўлиш орқали аниқланади. ($\frac{\Phi}{M_x}$).

Материал қайтими (M_c) ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини (Q) материаллар харажатига бўлиш орқали аниқланади.

$$M_c = \frac{Q}{M_x}$$

Материал сиғими (M_c) материал қайтимининг акси бўлиб, ма-териаллар харажати маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига бўлинади.

$$M_c = \frac{M_x}{Q}$$

Материал сиғимининг таҳлили

Жадвал №19

Кўрсаткичлар номи	режа	Амал	фарқи	Режанинг бажарилиши %
Товар маҳсулот м.с.	14963,3	17562,3	5963,979	120,44
Моддий харажатлар м.с.	11226,78	12877,2	1650,42	114,70
Шу жумладан:	10413,48	12032,9	1619,42	115,55
хом-ашё ва асосий материаллар	345,3	352,3	7	102,03
Ёрдамчи материаллар	245	260	15	106,12
ёқилги	223	232	9	104,04
энергия	75,03	73,32	-1,71	97,73

Жадвалдан кўришиб турибдики, корхонада моддий ресурслардан фойдаланиш ўтган йилга нисбатан ижобий томонга ўзгарди. Яъни ўтган йили материал сиғими 73,99 тийинни ташкил қилган бўлса, ушбу кўрсаткич жорий йили 73,36 тийинни ташкил қилди. Моддий ресурслардан ёқилги, энергиядан фойдаланиш ўтган йилига нисбатан ортикча сарфланган.

Ушбу таҳлилда материал сифимининг жами моддий харажатларга ва товар маҳсулотга таъсирини ҳисоблаш лозим:

1. Материал сифими ўзгаришининг жами моддий харажатларга таъсирини ҳисоблаймиз:

$$-1,71 \times 10413,48 = -191,51 \text{ млн. сўм}$$

Демак материал сифими кўпайиши ҳисобига моддий харажатлар 191,51 млн. сўмга камайди.

2. Материал сифими ўзгаришининг товар маҳсулот ҳажмига таъсири:

$$14963,3 \times 1,71 = +255,24 \text{ млн. сўм}$$

Демак тежаб қолинган моддий харажатлар ҳисобига товар маҳсулот ҳажмини 255,24 млн. сўмга кўпайди

Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили асосида корхоналар олдига қўйилган вазифаларни бажаришни талаб қилади:

1.3. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларининг ўқув мақсадлари

Жамиятимизни ижтимоий иқтисодий ривожлантириш йўналишлари таркибига таълим тизимини ислоҳ қилишга жиддий эътибор қаратилмоқда. Ҳозирги кунда таълим сифатини ошириш масаласи муҳим жараён ҳисобланади. Жумладан, Олий таълим тизимини тубдан такомиллаштириш, мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, кадрлар тайёрлаш мазмунини тубдан қайта кўриш, халқаро стандартлар даражасига мос олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратилишини таъминлаш мақсадида Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида 2909-сонли ПҚ билан Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев комплекс чора - тадбирларни белгилаб берди. Чора-тадбирлар қуйидаги ҳужжатларни ишлаб чиқишни режалаштирган:

7 та Ўзбекистон Республикаси Президентининг ва 11 та Ҳукумат қарорлари лойиҳаси.¹⁷ Таълим сифатини нафақат олий таълим, балки ўрта махсус таълимда ҳам ошириш долзарб вазифалар қилиб белгиланди.

“Иқтисодий таҳлил” фанини ўқитишнинг инновацион ўқув услубиётини яратишда шу фаннинг 2-Модули, яъни “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” мавзусини ўқитиш учун битирув малакавий иши мақсадга эришиши йўлида қуйидаги вазифаларни бажармоғи лозим:

- “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларнинг ўқитишнинг мақсади ва вазифаларини аниқлаш;

- “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларнинг кетма-кетлигини баҳолаш;

- ўқитилаётган “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларнинг мазмунини аниқлаш;

¹⁷ Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида Қарори ПҚ-2909-сон Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев Тошкент ш., 2017 йил 20 апрель

- “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларни ўқитишнинг шакли, методлари ва воситаларини аниқлаш;

- ўқув материалларини ўзлаштиришни таъминлаш мақсадида ўқувчининг фаолиятини ташкил этиш.

- Иқтисодий таҳлили фани 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларни ўқитишнинг мақсади корхоналарда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши, улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари ўрганиш, самарадорлигини баҳолаш ва уни оширишнинг асосий йўллари кўрсатишдан иборат.

“Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларни ўқитиш вазифалари эса янги педагогик методлар асосида модуль таркибидаги мавзуларни талабаларга тўғри, тушунарли қилиб етказиш.

Дарс мақсади:

1.	Таълимий:	Давлат олий ва ўрта махсус таълим стандартлари талабларига жавоб бера оладиган мутахассислар тайёрлаш мақсадида талабаларда корхоналарда иқтисодий таҳлил олиб бориш тўғрисида билимларни такомиллаштириш ҳамда кўникмаларни ривожлантириш.
2.	Ривожлантирувчи:	Талабаларга корхоналарда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, асосий фондларнинг

		<p>таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усулларини ўрганишнинг корхоналарни ривожлантиришда аҳамиятини тушунтириш</p>
<p>3.</p>	<p>Тарбиявий:</p>	<p>Талабаларни Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги қонуни ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” талабига жавоб бера оладиган, Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чоратadbирлари тўғрисида ПҚ 2909-сонли қарорига асосан мустақил, соғлом фикрлаш қобилиятига эга бўлган етук мутахассис, маънавиятли комил инсон этиб тарбиялаш</p>

1.4. Мавзунини ўқитишда дастлабки тайёргарлик ва шарт-шароитлар таҳлили

Ўтказиладиган назарий ва амалий машғулотлар шарт-шароитини қуйидаги 3 та таҳлил йўллари орқали аниқлаш мумкин:

-талабалар таҳлили; шарт-шароитлар таҳлили; махсус соҳа таҳлили.

А) Талабалар таҳлили

«Иқтисодий таҳлил» фанининг “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларнинг, яъни корхоналарда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари мавзулари ҳисобланади. Унинг таркибидаги 1- мавзу “Корхоналарда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари» Бухоро Иқтисодиёт ва банк коллежи молия йўналиши 41-Молия гуруҳида 2-босқичида маъруза ва амалий дарсларида ўтилади. Дарс ўтиладиган гуруҳ таҳлил қилинганда қуйидагилар аниқланди:

Гуруҳда 30 та талаба таҳсил олади. Гуруҳлардаги талабалардан ўғиллар 20 та, қизлар 10та. Талабалар ўртача ёши 18 ёш. Талабалар мактаб, лицейларни тугатиб, ўрта маълумотга эга. Гуруҳлардаги талабалардан 16 киши рус тилини мукамал билишади, 8 киши инглиз тилини мукамал, қолганлари эса луғат ёрдамида билишади. Гуруҳдаги барча талабалар соғлом

Оилавий шароити: 1 талаба турмушга чиққан, 1та талаба уйланган.

Талабалар бўш вақтларида турли тadbирларда иштирок этишади, китоб ўқиш, тил ўрганиш билан шуғулланади, компьютерда ишлашади, ҳунар ўрганади, дарсдан сўнг ишлайди, уйда ёрдам беради. Ушбу гуруҳ талабалари илмга чанқоқ, берилган топшириқларни ўз вақтида талаб даражасида бажаришади. Келажакда талабалар ўқитувчи, бошқарувчи, иқтисодчи, молиячи ва турли ҳунар эгаси бўлишни исташади. Умуман гуруҳлар етакчи гуруҳлардан ҳисобланади.

Б)Шарт-шароитлар таҳлили.

Бу таҳлил машғулотларни олиб бориш учун зарур бўлган шароитларни ташкил этиш ва яратиш борасидаги муҳим маълумотларни ўз ичига олади.

1). Ҳуқуқий шарт-шароитларга йўналиш ўқув режаси, фан дастури, календарь режа, баҳолаш мезонлари ва гуруҳ журнали киради.

Фаннинг ўқув дастури давлат ҳужжати бўлиб, фандаги назарий ва амалий машғулотларнинг мазмуни, мажбурий ҳажми, кетма-кетлиги ва ҳар бир мавзу бўйича ажратилган соатларни аниқлайди. Ўқув дастурлар намунавий ва ишчи дастурларга бўлинади. Намунавий иш дастури Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим Вазирлиги томонидан тасдиқланади. Намунавий иш дастури асосида ҳар бир ўқув юртида ишчи ўқув дастурлари тайёрланади, у ўқув юртининг ўқув ишлари бўйича ўринбосари томонидан тасдиқланади. Ўқув режаси – бу давлат ҳужжати бўлиб, ўқув юртидаги ўқув ва тарбиявий жараёнининг мазмуни, ҳажми турлари кетма-кетлиги ва муддатларини кўрсатади. Календар режа – фан бўйича ўтиладиган мавзуларни режалаштириш ҳамда ўтилганлигини тасдиқловчи ҳужжат. Баҳолаш мезонида ўзлаштириш кўрсаткичлари аъло, яхши, қониқарли ва қониқарсиз баҳолар қандай ҳолатларда қўйилиши ва жорий, оралиқ, якуний назоратларда қандай баҳолар қўйилиши кераклиги кўрсатилади. Журнал талабалар тўғрисида маълумот беради ва жорий, оралиқ, якуний назорат баҳолари қўйилади, ўтилган дарс санаси белгиланади.

Мавзу намунавий дастурда ҳам, ишчи дастурда ҳам, календар режада ҳам белгиланади, баҳолаш мезони ҳам, журнал ҳам мавжуд бўлади.

2)Техник шарт-шароитларга техник мосламалар, ўқитиш ва ўрганиш воситалари, уларнинг яроқлилиги тушунилади.

Шу мавзу бўйича маърузани ўтказиш учун доска, ишга яроқли видеопроектор, компьютер мавжуд, аудитория электр токи билан таъминланган, ҳаво босими ва ҳарорати нормал ҳолатда.

3)Ташкилий шарт шароитлар деганда фан бўйича билим ва малака, кўникмаларни эгаллаш учун дарс ўтиладиган синф хонасининг тайёрлиги тушунилади. Буларга қуйидагилар киради:

-Маъруза ўтиладиган ўқитиш жойи-ўқув хонаси тоза ва ёруғ, нормал ҳаво ҳароратида, стол ва стуллар етарли;

-Назарий дарс белгиланган режа, дарс жадвали ва белгиланган аудитория ва ўқув корпусида ўтказилади.

-ташкилий ҳужжатлардан календарь режа, дарс жадвали тасдиқланган.

В) Махсус соҳа таҳлили

“Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзулардакорхоналарда маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари, корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари ўрганиш, корхона хўжалик фаолиятига баҳо бериш йўллари баён қилинади.

Талабаларда ушбу мавзулар доирасида хўжалик фаолияти кўрсаткичларини таҳлил қилиш асосида корхоналарнинг фаолиятига баҳо бериш, ички имкониятларни аниқлаш ҳамда уларни ишга солиш ёрдамида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ва самарадорлик кўрсаткичларини ошириш йўналишлари белгиланади.

1.5. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзуларни ўқитиш жараёнида ўқув-дидактик материаллардан фойдаланиш

Ўқув-дидактик материаллар деганда, ўқитилиши ва ўрганилиши лозим бўлган билимларни берувчи ҳар қандай ахборот ташувчилар тушунилади.

Ўқув дидактик материаллар сифатида назарий дарсларда матнли визуал воситалардан, амалий машғулотларда курс материаллари, услубий қўлланмалар, жадваллардан фойдаланилади.¹⁸

Ўқув дидактик материаллар сифатида қўланиладиган воситалар:

Матнли воситалар: ўқув дастури, адабиётлар, маърузалар матни, амалий дарсларни ўтказиш бўйича услубий қўлланма, тестлар, синов ва назорат варақалари, Инсерт, “Б.Б.Б.” техникаси бўйича жадвал, тарқатма материал.

Тасвирли воситалар: рамзий тасвирлар, фотосуратлар, чизма ва схемалар, символлар, режа-жадваллар, диаграмма ва графиклар, компьютерлар, проекторлар, вертуал стендлар, электрон дарслик ва қўлланмалар, слайдлар.

Визуал воситалар: видеофильмлар, фотосуратлар, расмлар, чизмалар, графиклар, овоз ва товушли аудио визуал воситалар.

Ўқув материаллари- ўқитувчи томонидан дарсни кўргазмали ўтказиш ва билим бериш учун қўлланилади. Дидактик материаллар талабалар томонидан ўрганиш учун қўлланилади ва ўқитувчи томонидан тайёрланади.¹⁹

Дарс ўтказиш пайтида амалий кўрсатмалар берилган қуйидаги воситалар қўлланилади:

Тури	Ишлатиш учун кўрсатмалар
Ўқув китоблари-маърузалар матни	Фан бўйича ўқув қўлланма, маъруза матни, амалий машғулотларни ўтказиш бўйича услубий қўлланма
Тарқатма материаллар	Мавзуга оид тест намуналари нусхалари, топшириқлар, масала шартлари, кроссворд
Доска тасвирлари	Мавзу, режа, формула ва масалалар ечиш
Слайдлар	Мавзу, таянч иборалар, назорат саволлари, масала шarti, жадвал қўланиладиган формулалар, кроссворд

¹⁸А.Холбеков, О.Ахмедов Ф.Расулов, ва бошқалар. Ўқув жараёнига интерактив усулларни татбиқ этиш бўйича қўлланма: Услубий қўлланма /.-Т.: Академия, 2010.

¹⁹Олимов Қ.Т.,Узоқова Л.П. ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун методик қўлланма.-Тошкент: Фан, 2012.

Мавзу ўтилганда компьютерларда тайёрланган ва видеопроекторлар орқали намойиш қилинадиган слайдлардан ҳамда мавзуга тегишли бўлган плакатлардан, тарқатма материаллардан кенг фойдаланилади.

Мавзуга оид адабиётлар фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

Иқтисодий таҳлили фанини 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзулар бўйича таянч иборалар, назорат саволлари, тест топшириқлари, масалалар, тасвирли воситалар

1. Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари.

Таянч иборалар:

Товар маҳсулот таҳлили. ҳаракатдаги баҳо, солиштирма баҳо, Ассортимент, маҳсулот сифати, ўртача навлилик коэффициенти, ўртача тортилган баҳо, сотилган маҳсулот таҳлили.

Нazorat саволлари:

1. Таҳлилнинг вазифалари нимадан иборат?
2. Товар маҳсулот деганда нима тушунилади?
3. Товар маҳсулот қандай баҳоларда ҳисобланади?
4. ТМнинг ўзгаришига баҳоларнинг таъсири қандай ҳисобланади?
5. Маҳсулот ассортименти қандай таҳлил қилинади?
6. Маҳсулот сифатини таҳлил қилишда қандай методикалар қўлланилади?
7. Ўртача навлилик коэффициенти қандай аниқланади?
8. Ўртача навли ўртача тортилган баҳоси қандай кўрсаткич?
9. Сотилган маҳсулот қандай таҳлил қилинади?
10. Сотилган маҳсулот ҳажмига қандай омиллар таъсир қилади?

Мавзуга оид тестлар:

1.Омбордаги материалларнинг йил охиридаги қолдиғини аниқланг:

Жадвал №20

Кўрсаткичлар		
1.	Йил бошидаги қолдиқ	450
2.	Сотиб олинган	370
3.	2-цеҳга берилган	180
4.	1- цеҳга берилган	30
5.	Асосий ишлаб чиқаришга сарфланган	410
6.	Табиий камайиш меъёри	40

А) 260; В) 220; С) 200; Д) 180;

2.Сотилган маҳсулот ҳажмини ҳисобланг:

Жадвал №21

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1. Ишлаб чиқарилган товар маҳсулот, сўм	270	285
2. Омбордаги тайёр маҳсулот қолдиғи, млн. сўм		
а) йил бошида	19	21
В) йил охирида	21	24
3. Инвентаризация натижасида аниқланган маҳсулотларнинг камомоди (-) ёки ортиқчалиги	-2	+1
4. Сотилган маҳсулот	?	?

А) 264; 280; В) 266; 283; С) 264; 287; Д) 264; 283;

3.Ассортимент режасининг бажарилишини аниқланг:(млн. сўм)

Жадвал №22

Маҳсулот турлари	Режа	Ҳақиқатда	Ассортимент режасини бажариш
1	2	3	4
А	189	179	?
Б	91	93	?
В	82	80	?
Г	62	65	?
Жами:	424	417	?

А) 98,1; В) 98,3; С) 97,1; Д) 96,2;

4. Маҳсулот ҳажмининг ўзгаришига таъсир этувчи меҳнат омиллари
белгиланг:

- А) ишчилар сони ва ишланган киши- кунлар сонининг ўзгариши;
- В) ишчилар сони ва ишланган киши - куни ва киши - соатларининг ўзгариши;
- С) ишчилар сони ва ишланган киши - соатларининг ўзгариши;
- Д) ишчилар сони ва меҳнат унумдорлиги.

Мавзуга оид масалалар

1-масала.

Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг:

А) Ҳисобот йилида товар маҳсулотнинг ўтган ва режага нисбатан ўзгаришига баҳо беринг.

Б) Товар маҳсулотнинг ўзгаришига улгуржи баҳоларнинг таъсирини аниқланг

Жадвал №23

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили		Режага нисбатан ўсиши %	Ўтган йилга нисбатан ўсиши %
		режа	амал		
Товар маҳсулот солиштирма баҳода (млн. сўм)	14578	18215	17371		
Товар маҳсулот :					
-режада қабул қилинган баҳоларда	X	18244	17430,9		
-ҳаракатдаги баҳоларда	X	X	18191,27	X	X

2-масала.**Маҳсулот ассортименти таҳлили***Жадвал №24*

Маҳсулот турлари	Товар маҳсулот ҳажми м.сўм.			Ассортимент бўйича режа баж ҳис.учун
	режа	амал	ўсиш даражаси	
А)сут ва сут маҳсулотлари	30256,0	27125		
Б) пишлоқ ва бринза	26540	24531		
В) мол ёғи	61452	57564		
Г) музқаймоқ	86205,0	46313		
Жами	204453,0	155533		

Юқоридаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

1. Маҳсулот турлари бўйича режа бажарилишини аниқланг.
2. Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилишига баҳо беринг.

3-Масала.**Маҳсулот сифатининг таҳлили***Жадвал №25*

Маҳсулот нави	Улгуржи баҳоси м.сўм.	Ўтган йил		Ҳисобот йил		Фарқи, мингсў м.
		тонна	минг с.	тонна	минг с.	
1. Олий навли ун	150	256		310		
2. 1-навли ун	120	450		480		
3. 2-навли ун	90	58		65		
Жами:						

Жадвалда берилган маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг:

- 1) Ўтган ва ҳисобот йил учун товар маҳсулот ҳажмини;
- 2) Ҳисобот йилида товар маҳсулот ҳажмига маҳсулот сифатининг таъсирини.

4-Масала

Сотилган маҳсулот таҳлили

Жадвал №26

Кўрсаткичлар	2015 йил	2016йил	фарқи
Омбордаги тайёр маҳсулотнинг йил бошидаги қолдиғи млн. сўм.	12,1	27,906	
Юклар юборилган пули тўланмаган товар маҳсулотнинг йил бошидаги қолдиғи млн.сўм.	1 010,98	1000,497	
Товар маҳсулот млн.сўм	9104,93	13248	
Омбордаги тайёр маҳсулотнинг йил охиридаги қолдиғи млн. сўм.	27,906	34,543	
Юклар юборилган пули тўланмаган товар маҳсулотнинг йил охиридаги қолдиғи млн.сўм.	1000,5	272,86	
Сотилган маҳсулот млн.сўм.			

Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг:

1. Ҳисобот йили ва ўтган йиллар учун сотилган маҳсулот ҳажмини.
2. Сотилган маҳсулот ҳажмига таъсир қилган омилларни.

2- Мавзу. Корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари

Таянч иборалар:

Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш таҳлилнинг манбалари, ходимлар, ходимлар билан таъминланиш таҳлили. Иш кучи бўйича мутлоқ фарқ. Иш кучи бўйича нисбий фарқ. Иш вақтидан фойдаланишнинг таҳлили. Меҳнат унумдорлиги таҳлили. Меҳнат унумдорлигига таъсир килучи омиллар. Иш ҳақи фондидан фойдаланишнинг таҳлили.

Назорат саволлари:

1. Меҳнат ва меҳнатга ҳақ тўлаш таҳлилининг вазифалари қайсилар?
2. Иш вақтидан фойдаланишга қандай омиллар таъсир этади?
3. Меҳнат унумдорлигига таъсир этувчи омилларни айтинг.
4. Иш ҳақи фондининг мутлоқ ва нисбий фарқини қандай аниқлашади?

Мавзуга оид тестлар

1. Меҳнат кўрсаткичларига қандай кўрсаткичлар киради:

- А) ходимлар таркибининг тузилиши;
- В) меҳнат унумдорлиги, иш ҳақи фонди, ходимлар сони;
- С) ишчиларнинг асосий иш ҳақи;
- Д) жами ходимлар таркибида ишчилар сонининг тутган улуши.

2. Иш вақти фондидан фойдаланишни ифодаловчи кўрсаткичлар:

- А) ишчиларнинг нисбий фарқи;
- В) меҳнат унумдорлигининг ўсиш даражаси;
- С) иш кунинг давомийлиги, жами ишланган киши-кун ва соатлар;
- Д) ишчиларнинг ишлаган жами киши-кунлари;

3. Бир киши- кунининг унумдорлигини таҳлил қилишда ҳисобланадиган қиймат кўрсаткич:

- А) товар маҳсулоти / ишчилар сони;
- В) товар маҳсулоти / киши соат;
- С) товар маҳсулоти / киши кунлар;
- Д) товар маҳсулоти / бошқарув ходимлар сони;

Мавзуга оид масалалар:

1-Масала.

Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

1. Ишчилар сони бўйича мутлоқ ва нисбий фарқни.
2. Корхонанинг ишкучи билан таъминланишига баҳо беринг.

Жадвал №27

Ишловчилар тоифаси	Ўтган йил	Ҳисобот йили	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
Солиштирма баҳоларда ТМ млн. сўм	11184,28	12869,77		
СИЧХ ўртача йиллик сони, киши	514	515		
Шу жумладан:- ишчилар	445	444		
муҳандис- техник ходимлар	45	45		
хизматчилар	12	13		
кичик хизматчи ходимлар	4	4		
шогирдлар	2	3		
қўриқчилар	6	6		

2-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

1.Ишга қабул қилиш, бўшатиш бўйича айланиш коэффициентларини ва қўнимсизлик коэффициентини.

2.Корхонада иш кучи ҳаракатига баҳо беринг.

Жадвал №28

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
Ишчиларнинг ўртача рўйхатдаги сони, киши	460	457		
Ишга қабул қилинди	28	25		
Ишдан бўшатилди шу жумладан:	27	26		
бошқа бўлим ваташкилотларга ўтказилди	4	4		
армияга чақирилди, пенсияга чиқарилди ва шунга ўхшаш сабабларга асосан	5	2		
ўз хоҳишига кўра	8	9		
меҳнат интизомини бузгани учун	10	11		
Айланиш коэффициентлари:				
-қабул қилиш бўйича				
-ишдан бўшатиш бўйича				
-қўнимсизлик коэффициенти				

3-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

1.Ишчиларнинг ўртача соатлик, кунлик ва йиллик иш унуми.

2.СИЧХ ўртача йиллик иш унуми.

3. Иш вақти фондидан фойдаланишни таҳлил қилинг.

4. СИЧХнинг йиллик меҳнат унумдорлигига таъсир қилган омилларни аниқланг.

Кўрсаткичлар номи	Ўтган йил	Жорий йил	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
Товар маҳсулот солиштирма баҳоларда (млн.сўм)	9967,2	7653,6		
СИЧХ нинг ўртача сони	521	587		
Ишчиларнинг ўртача сони	482	523		
Ишчиларнинг солиштирма вазни, %	92,5	89,1		
Ишчилар томонидан жами ишлаган киши-кунлар	130140,0	130906,9		
Ишчилар томонидан жами ишлаган киши-соатлар	976050	1034165		
Иш куни давомийлиги				
Бир СИЧХга тўғри келувчи иш унуми м.с.				
Бир ишчи томонидан 1 йилда ишланган кунлар				
Бир ишчига тўғри келувчи ўртача йиллик иш унуми м.с.				
Бир ишчига тўғри ўртача кунлик иш унуми				
Бир ишчига тўғри ўртача соатлик иш унуми				

3- Мавзу.Асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

Таянч иборалар:

Асосий фондлар. Асосий фондлар таҳлилининг вазифаси. Асосий ишлаб чиқариш фондларнинг таркиби, АФ тузилиши таҳлили. АФ ҳаракати , Асосий фондларнинг янгилаш,чиқиб кетиш ва эскириш коэффицентлари, фонд самараси, фонд сиғими

Назорат саволлари:

1. Асосий фондлар нима?
2. АФнинг таркибига нималар киради?
3. АФлар тузилиши деганда нима тушунилади?
4. АФларнинг актив ва пассив қисмлари қандай фарқланади?

5. Янгиланиш коэффициентини қандай ҳисобланади?
6. Эскириш коэффициентини қандай ҳисобланади?
7. Фонд самараси қандай ҳисобланади?

Мавзуга оид тестлар

1. Асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилишда ҳисобланиладиган кўрсаткичларни белгиланг:

- A) яроқлилиқ ва эскириш даражаси;
- B) янгиланиш, эскириш ва яроқлилиқ даражаси;
- C) эскириш ва янгиланиш даражаси;
- D) яроқлилиқ ва янгиланиш даражаси;

2. Асосий фондлардан самарали фойдаланиш даражасини таҳлил қилинг:

Жадвал №30

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1. Товар маҳсулоти, млн. сўм	3300	3000
2. Асосий фондларнинг йиллик ўртача қиймати, млн. сўм	1950	2200
3. Фонд самараси	?	?

Маҳсулот ишлаб чиқариш ўзгаришига фонд самарасининг таъсири: A) 723,0; B) 823; C) -623; D) 721,6;

3. Фонд сизимини аниқлаб, маълумотларни таҳлил қилинг:

Жадвал №31

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1. Асосий воситалар қиймати, минг сўм	5100	5500
2. Маҳсулот қиймати, минг сўм	15300	17600
3. Фонд сизими, тийин	?	?

A) 0,32:0,31; B) 0,33:031; C) 0,33:0,30; D) 0,32:0,30;

4. Асосий воситалар қандай гуруҳларга бўлинади?

- A) актив ва пассив асосий воситаларга;
- B) пассив асосий воситаларга;

С) саноат ишлаб чиқариш асосий воситаларга;

Д) корхона ихтиёридаги асосий воситаларга;

Мавзуга оид масалалар:

1-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). Асосий фондларнинг йил охиридаги қиймати.

Б). Асосий фондларнинг янгиланиш ва олиб ташлаш коэффициентларини.

Жадвал №32

Асосий фондлар	Йил бошида		Ўрнатилди	Олиб ташланди	Йил охирида		Фарқи %	
	м.сўм	%			м.сўм	%	М.сўм	%
Саноат ИЧФ	32500,2	88,2	4623,3	250				
Ишлаб чиқаришдан ташқари АФ	4337,617	11,8	395,749	12				
Жами	36837,82	100,0	5019,049	262				

2-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). Асосий фондларнинг эскириш қийматини.

Б). Асосий фондларнинг эскириш коэффициентини.

В). Асосий фондларнинг техник ҳолатига баҳо беринг.

Жадвал №33

Асосий фондлар	йил бошида				йил охирида			
	Баланс қиймати	Қолдиқ қиймати	Эскириш қиймати	Эскириш даражаси %	Баланс қиймати	Қолдиқ қиймати	Эскириш қиймати	Эскириш даражаси %
Саноат ИЧФ	1263,82	687,3			1604,8	858,3		
Ишлаб чиқаришдан ташқари АФ	123	85,2			124,2	87,2		
Жами.	1386,82	772,5			1729,0	945,5		

3-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). Асосий фондлар ва машина ва дастгоҳларнинг фонд самарасини ҳисобланг.

Б). Товар маҳсулот ҳажмига асосий фондларнинг ва фонд самарасининг таъсирини ҳисобланг.

Жадвал №34

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
Товар маҳсулот млн. сўм	3129,0	3896,3		
Асосий фондларнинг ўртача йиллик қиймати млн. сўм	1095,2	1335,8		
Машина ва дастгоҳлар	446,7	694,2		
Асосий фондларнинг фонд самараси				
Машина ва дастгоҳларнинг самараси,сўм				

4- Мавзу. Корхоналарнинг моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

Таянч иборалар:

Моддий ресурслар, моддий харажатлар, моддий харажатлар таркиби, материал, материал сиғими.

Назорат саволлари:

1. Моддий ресурслар нима?
2. Моддий ресурсларга нималар киради?
3. Моддий ресурслар ва харажатлар қандай фарқланади?
4. Моддий ресурслардан фойдаланишнинг қандай кўрсаткичларини биласиз?
5. Материал сиғими қандай ҳисобланади?

Мавзуга оид тестлар

1. Баҳо ва меъёр ўзгаришининг материал харажатлар қийматига таъсирини таҳлил қилинг:

Жадвал №35

Кўрсаткичлар	Режа	Ҳақиқат да	Фарқи
1. Материал миқдори, кг	30	25	-5
2. 1 кг.материалнинг баҳоси, сўм	4,5	5	+0,5
3. Сумма, сўм	135	125	-10

Меъёр ўзгаришининг таъсири: А) -5; В) -4,5; С) -20; D) -22,5;

2. Материаллар қийматини таҳлил қилинг, (минг сўм).

Жадвал №36

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1	2	3
1. Маҳсулот (иш, хизмат)лар сотишда соф тушум	9790	10670
2. Материаллар сарфи	2140	2730
3. Материаллар қиймати	?	?

A) 4,575: 3,908; B) 4,574:3,914; C) 4,574:3,911; D) 4,576:3,909;

3. Материаллардан самарали фойдаланиш даражасини таҳлил қилинг:

Жадвал №37

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1. Товар маҳсулот, млн. сўм	3300	3000
2. Материал сарфлар, млн. сўм	1870	2400
3. Материал сиғими	?	?

A) 0,59; 0,8. B) 0,60: 10; C) 0,54; 0,7; D) 0,57; 0,8;

4. Материал харажатларнинг ўзгаришига таъсир этувчи омилларни таҳлил қилинг

Жадвал №38

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили
1. 1 тонна мой ишлаб чиқариш учун сарфланган чигит, тонна	5,45	5,65
2. 1 тонна чигитнинг баҳоси, минг сўм	110,0	120,0
3. Жами чигит сарфи, минг сўм	?	?

A) 599,5:680; B) 599,5:678; C) 600,5:683; D) 600:670;

Мавзуга оид масалалар:

1-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). 1 тонна тайёр маҳсулотга сарфланадиган хом-ашё харажатларини.

Б). 1 тонна тайёр маҳсулот харажатларига хом-ашё сарфи ва унинг баҳоси ўзгаришининг таъсирини ҳисобланг.

Жадвал №39

Кўрсаткичлар	Режа	Амал	Фарқи
1 тонна тайёр маҳсулотга сарфланадиган хом-ашё, кг.	2500	2560	
1 тонна хом-ашёнинг баҳоси, минг сўм	225	232	
1 тонна тайёр маҳсулотга сарфланадиган хом-ашё харажатлари минг сўм.			

2-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). Ўтган ва жорий йил учун материал сиғимини.

Б). Моддий ресурслардан фойдаланишга баҳоберинг.

Жадвал №40

Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили	Фарқи	Ўсиш даражаси, %
Товар маҳсулот, млн. сўм	12300	15200		
Моддий харажатлар, млн. сўм	8400	8620		
Шу жумладан:				
Хом-ашё ва материаллар	5900	5970		
ёрдамчи материаллар	450	520		
ёқилги	850	900		
энергия	1200	1230		
Материал сиғими, тийин				

3-Масала. Жадвалдаги маълумотлар асосида қуйидагиларни ҳисобланг.

А). Ўтган ва жорий йил учун айланиш коэффицентини ва тезлигини.

Б). Айланма активлардан фойдаланишга баҳо беринг.

Жадвал №41

Т\р	Кўрсаткичлар	Ўтган йил	Ҳисобот йили	Фарқи
1.	Сотилган маҳсулот, м.сўм	127758	74545	
2.	Айланма активларнинг ўртача йиллик қолдиғи	17653	13636	
3.	Айланиш коэффиценти			
	Айланиш тезлиги, кун			

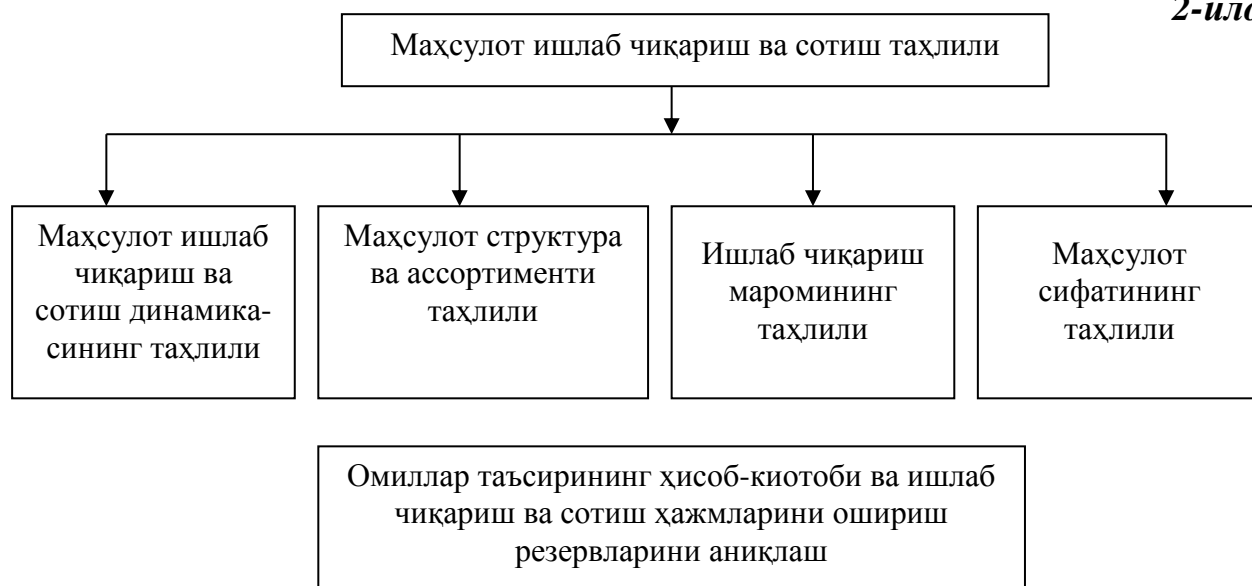
3) “Иқтисодий таҳлил” фанининг “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” модулига оид кўргазмали воситалар

1-илова

Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмларини ўлчов бирликлари:

- қиймат (улгуржи баҳо);
- натура (дона, метр, тонна ва ҳ.к.);
- шартли-натура (тонна-километр, шартли еқилғи тонна ва ҳ.к.);
- меҳнат (меҳнат сарфи норма-соатда).

2-илова

3-чизма. Ишлаб чиқариш ва маҳсулот сотиш таҳлилининг натижалари ва уни комплекс баҳолаш тизими.

Маҳсулот ишлаб чиқариш динамикасининг қуйидаги кўрсаткичлари аниқланмоғи лозим:

– ҳисобот даврида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини ўтган йилдагиси билан таққослаш орқали ўзгариш тезлигининг ўсиши мутлақ суммада қуйидагича аниқланади.

$$\Delta N = N_1^T - N_0^T \quad (\text{бунда «Т» - товар маҳсулоти})$$

– ўрганилаётган давр бўйича маҳсулотнинг умумий ўсиш суръати:

$$\Delta N^T = \sum_{i=1}^n \Delta N_i^T ;$$

Бунда: n – маҳсулот ҳажми динамикасининг даврлари (йиллар)

– маҳсулотнинг умумий ўсиш кўрсаткичини ўрганилаётган даврлар сонига бўлиш орқали мутлақ ўртага йиллик ўсиш аниқланади.

$$\Delta N_{y\ddot{u}} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \Delta N_i^T ;$$

– маҳсулот ҳажмининг ўсиши (K_N) (индекс динамикаси) ва ўсиш суръати (ΔK_N) (занжирли индекс)лари ўрганилаётган даврлардаги ишлаб чиқариш ҳажмининг интенсивлигини қуйидагича аниқлаш мумкин.

$$K_N = \frac{N_1}{N_0} ; \quad \Delta K_N = \frac{N_1}{N_0} - 1$$

Энг кичик усул орқали ассортимент режасининг бажарилиши ҳар бир маҳсулот турининг режа ва ҳақиқий кўрсаткичларидан энг кичиги олиниб, уларнинг йиғиндиси режа бўйича жами маҳсулот ҳажмига бўлиш орқали аниқланади.

$$K_{ac} = \frac{N_{ac}}{N_p}$$

бунда: K_{ac} – маҳсулот ассортиментининг бажарилиши коэффи-циентда;

N_{ac} – ассортиментга қабул қилинган маҳсулот;

N_p – жами режадаги маҳсулот қиймати.

Маҳсулот структураси – айрим маҳсулот турларининг жами ишлаб чиқаришда туган улушидир.

Маромийлик коэффициентини маром ҳисобига ишлаб чиқарилган маҳсулотни (N_x) жами режа бўйича маҳсулот (N_p) ҳажмига бўлиш орқали аниқланади.

$$K_{\text{маром}} = \frac{N_x}{N_p};$$

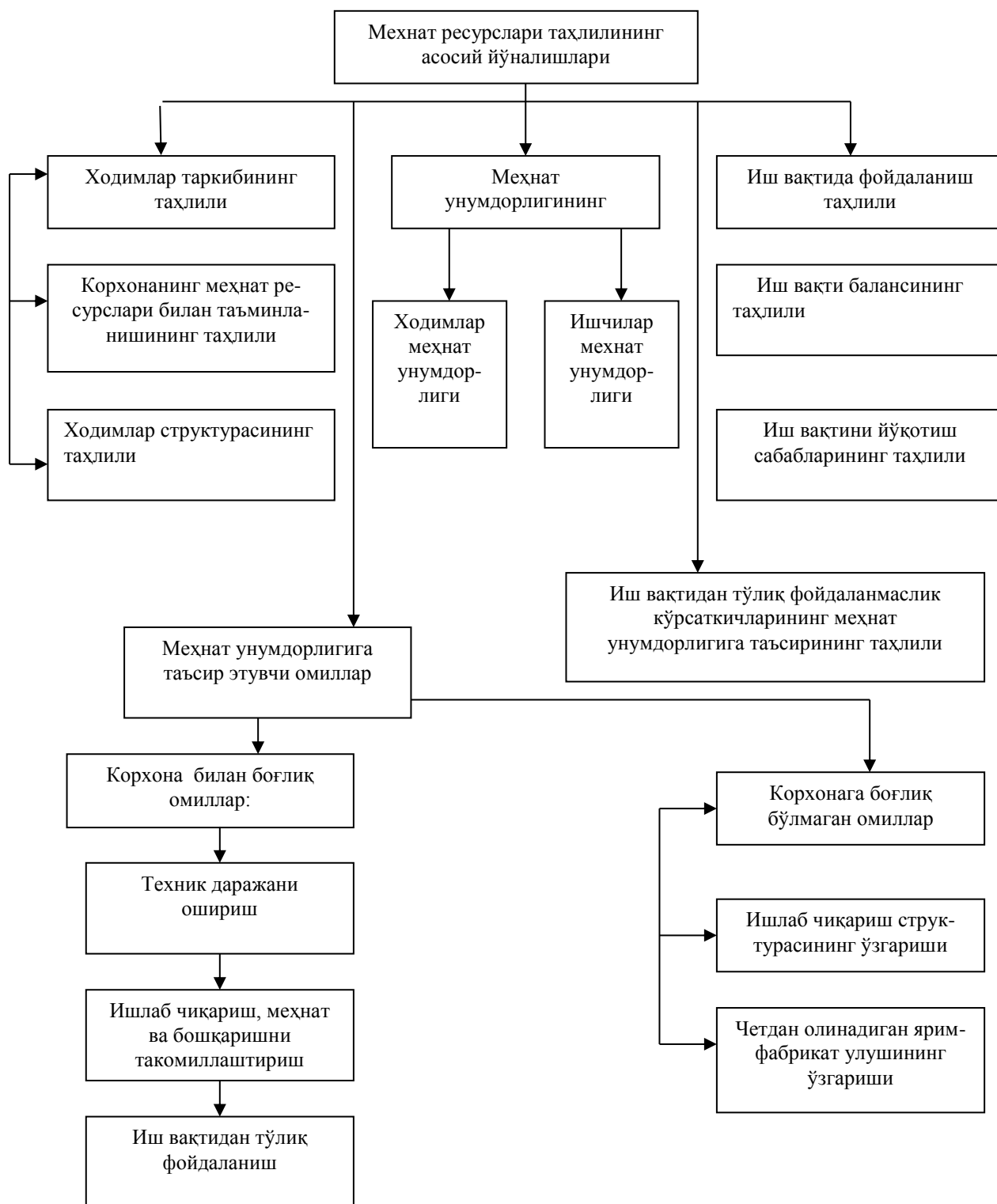
5-илова

6-чизма. Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмларини ошириш резервларини манбаи.

2-мавзу. Корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

Мавзуси бўйича тасвирли воситалар

7-чизма. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш таҳлили.

Ишчи кучи ҳаракатини қуйидаги кўрсаткичлар ифодалайди:

– ишчиларни ишга қабул қилиш обороти коэффиценти:

$$k_{ки} = \frac{\text{Ишга қабул қилинган ишчилар сони}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

– ишдан бўшатиш обороти коэффиценти:

$$k_{ик} = \frac{\text{Ишдан бўшаган ишчилар сони}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

– қўнимсизлик коэффиценти:

Ўзаризасига мувофи ва мернат интизомини

$$k_{к} = \frac{\text{бузганлиги учун ишдан кетган ишчилар}}{\text{Ишчиларни рўйхат бўйича ўртача сони}};$$

Ишчиларнинг иш вақти фонди (ИВФ) ишчилар сони (Ис), бир ишчининг йил давомида ишлаган кунлари (К) ва иш куни давомийлиги (Д) нинг кўпайтмасидан ҳосил бўлади.

$$ИВФ = Ис \cdot К \cdot Д$$

1-Т “Меҳнат ҳисоботи” шакли маълумотлари асосида бир ишчини йил давомида ишлаган кунлари, иш кунининг давомийлиги қуйидагича аниқланади.

$$К = \frac{\text{Жами ишчиларнинг ишлаган киши – кунлари}}{\text{Ишчиларнинг рўйхат бўйича ўртача сони}}$$

$$Д = \frac{\text{Жами ишчиларнинг ишлаган киши – соатлари}}{\text{Жами ишчиларнинг ишлаган киши – кунлари}}$$

Меҳнат унумдорлигининг ўлчов бирликлари:

– қиймат, натура ва меҳнат

а) қиймат шакли $M_y = \frac{Q}{x}$,

Бунда M_y – меҳнат унумдорлиги (бир ходимга тўғри келадиган ўртача маҳсулот);

Q – ишлаб чиқарилган маҳсулот солиштирама улгуржи баҳода;

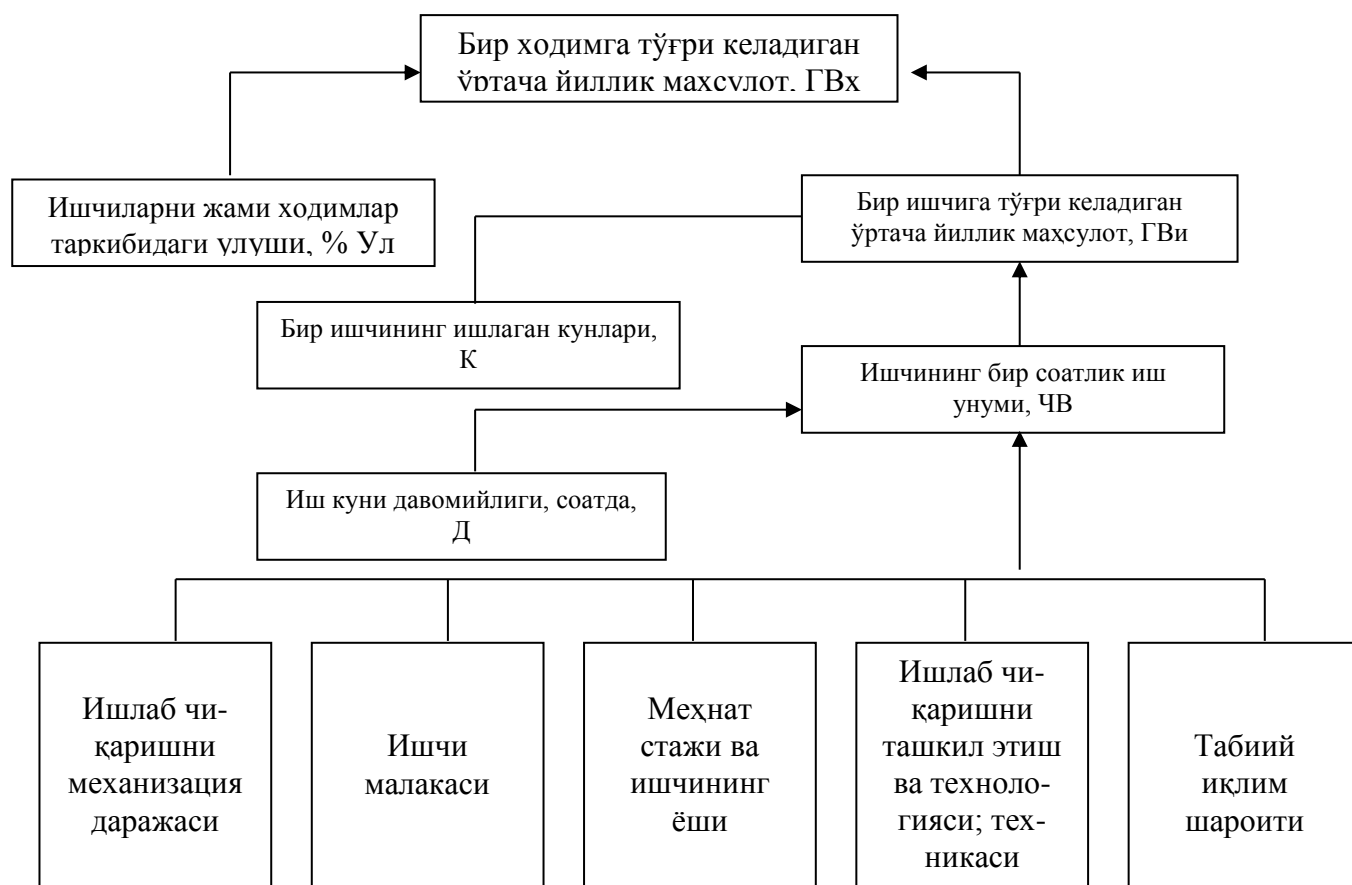
X – ходимларнинг рўйхат бўйича ўртача сони.

б) натура шакли $M_y = \frac{Q_{\text{тонна, кг, м, ...}}}{x}$,

в) меҳнат шакли $M_y = \frac{T}{Q}$,

T – маҳсулотни ишлаб чиқариш учун сарфланган вақт (киши-кун, киши-соат);

Q – маҳсулот миқдори (дона, кг, ва х.к.)

12-чизма. Меҳнат унумдорлигининг омилли тизими

3- мавзу. Асосий фондларнинг таркибини, ҳолатини ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари бўйича тасвирли воситалар

13-илова

Асосий воситалар ҳаракатининг таҳлили кўрсаткичлари:

- ишга тушириш коэффиценти;
- янгиланиш коэффиценти;
- чиқиб кетиш коэффиценти;
- тугатиш коэффиценти;
- машина ва жиҳозлар паркини кенгайтириш коэффиценти

14-илова

Асосий ишлаб чиқариш фондларидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.

Умумий кўрсаткичлар:

- 1) фонд рентабеллиги;
- 2) фонд қайтими;
- 3) фонд сигими;
- 4) асосий ишлаб чиқариш фондларидан нисбий иқтисод.

15-илова

асосий ишлаб чиқариш фондларини ҳар сўмига тўғри келадиган фойда миқдори (фонд рентабеллиги)

Асосий фаолиятдан кўрилган фойда

Фонд рентабеллиги = $\frac{\text{Асосий фаолиятдан кўрилган фойда}}{\text{Асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача йиллик қиймати}}$

Фонд қайтими (Φ_k) асосий ишлаб чиқариш фондларининг ҳар сўми (100, 1000 сўми)га тўғри келадиган маҳсулот (Q) ҳажмини ифодалайди.

$$\Phi_k = \frac{Q}{A_\phi}$$

Фонд сигими (Φ_c) фонд қайтимининг аксидир. Φ_c – маҳсулот қийматининг ҳар сўми (100, 1000)га тўғри келадиган асосий ишлаб чиқариш фондларини ифодалайди.

$$\Phi_c = \frac{A_\phi}{Q}$$

Асосий ишлаб чиқариш фондларидан нисбий иқтисод (ортиқча сарф):

$$\mathcal{E}_{\text{нисб}}(A_\phi) = (\Phi_c^1 - \Phi_c^0) * Q'$$

Бунда: A_ϕ – асосий ишлаб чиқариш фондлари;

Φ_c^1, Φ_c^0 – ҳисобот даври, базис даврларининг фонд сигими;

Q' – ҳисобот давридаги маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми.

16- чизма. Фонд қайтимига таъсир этувчи омиллар

4- мавзу Корхоналарнинг моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари. Бўйича тасвирли воситалар

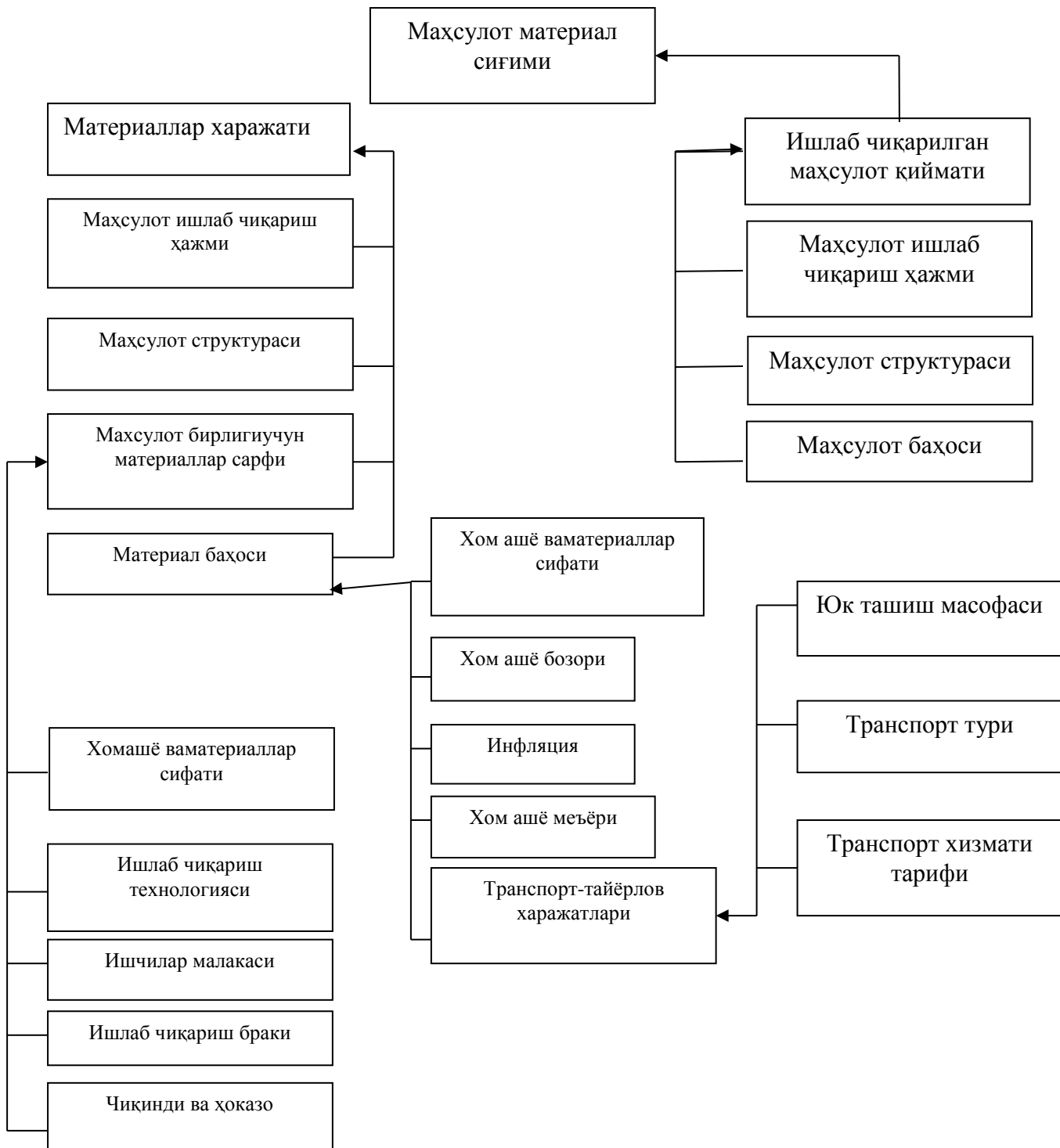
17-илова

Материал қайтими (M_k) ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажмини (Q) материаллар харажатига бўлиш орқали аниқланади.

$$M_k = \frac{Q}{M_x}$$

Материал сизими (M_c) материал қайтимининг акси бўлиб, материаллар харажатини маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмига бўлинади.

$$M_c = \frac{M_x}{Q}$$

18-чизма. Материал сифимининг омилли таҳлилининг тuzилиши.

1.6. “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолиятини ифодаловчи асосий кўрсаткичлари таҳлили” модули таркибидаги мавзулар бўйича назарий ва амалий машғулотларнинг таълим технологияси ва технологик харитаси

1-мавзу. Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари ўқитишда «Ақлий ҳужум» услубининг қўлланилиши.

Маърузани ўқитиш технологияси

Талабалар сони: 30	2 соат.
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Тематик ахборот маъруза
<i>Маъруза режаси</i>	1. Товар маҳсулот режа бажарилиши таҳлили. 2. Маҳсулот ассортименти ва сифати таҳлили 3. Сотилган маҳсулот таҳлили
<i>Ўқув машғулотининг мақсади</i>	Кохоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажми, унинг кўрсаткичлари, таҳлил қилишнинг вазифалари ва маҳсулот ассортименти ва сифатини таҳлил қилиш бўйича билимларини мустаҳкамлаш ва чуқурлаштириш.
<i>Педогогик вазифалари:</i> • Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини таҳлил қилишнинг асосий вазифаларини ёритиб беради. • Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини баҳоловчи асосий кўрсаткичларни тушунтириб ўтади. • Товар маҳсулот ҳажмини таҳлил қилишни кўрсатади ва тушунтиради. • Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилишини ва сифатини таҳлил қилишни тушунтиради ва кўрсатади.. • Сотилган маҳсулот ҳажмини ва унга таъсир қилган омилларни таҳлил қилишни тушунтиради.	<i>Ўқув фаолиятининг натижаси:</i> • Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини таҳлил қилишнинг асосий вазифаларини ёзиб олади. • Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини баҳоловчи асосий кўрсаткичларни ёзиб олади. • Товар маҳсулот ҳажмини таҳлил қилишни ўрганиб олади. • Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилишини таҳлил қилишни ёзиб олади. • Маҳсулот сифатини таҳлил қилишни билиб оладилар. • Сотилган маҳсулот бўйича режа бажарилишини таҳлил қилишни ўрганиб оладилар.
<i>Ўқитиш усуллари ва техника</i>	Маъруза, Ақлий ҳужум, блиц-суров усуллари, Т-схема;
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Маъруза матни, компьютер технологияси, эксперт варақлари, графиклардан фойдаланиш.
<i>Ўқитиш шакллари</i>	«Жамоа булиб ишлаш», тўғри йўналтирилган ва гуруҳларда ишлаш усуллари.
<i>Ўқитиш шарт-шароитлари</i>	Техник воситалар билан таъминланган, Ўқитиш усуллари куллаш мумкин бўлган аудитория.
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Маърузани технологик картаси

Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Талаба
1 босқич Кириш. (10 мин.)	<p>1.1.Маърузанинг мавзусини эълон қилади, Ўқув машғулотининг мақсади ва натижаларини тушунтиради.</p> <p>1.2.Машғулотни ўтказиш шакли ва баҳолаш мезонларини эълон қилади</p> <p>1.3.Ҳар бир талабага мавзу бўйича тарқатма материалларни тарқатади. (1,2 илова).</p> <p>1.4.Мавзу бўйича маъруза машғулотининг таянч ибораларини ва маъруза режасига изох беради.</p>	<p>1.1.Эшитадилар, ёзадилар</p> <p>1.2.Эшитадилар, ёзиб оладилар</p> <p>1.3.ЎУМга қарайдилар</p> <p>1.4.Эшитадилар</p>
2 босқич Асосий. (60 мин.)	<p>2.1.Қуйидаги “Ақлий ҳужум”саволларига ўйлаб жавоб беришларини сўрайди.Талабаларга эркин фикр айтишга руҳсат берилади ва уларни рағбатлантиради: (3-5 илова).</p> <p>-Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини таҳлил қилишдан асосий мақсад нима?</p> <p>- Товар маҳсулот қандай ҳисобланади ва унга қандай омиллар таъсир қилади?</p> <p>- Товар маҳсулот бўйичарежа бажарилиши қандай ҳисобланади?</p> <p>-Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилиши қандай ҳисобланади?</p> <p>2.2. Товар маҳсулот бўйича режа бажарилиши таҳлили слайд ёрдамида тушунтирилади. (2-илова)</p> <p>2.3.Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилиши таҳлили слайд ёрдамида тушунтирилади.</p> <p>2.4. Маҳсулот сифати нав коэффициентлари орқали таҳлил қилиш слайд материаллари ёрдамида тушунтирилади.</p> <p>2.5. Маҳсулот сифатини ўртача тортилган баҳо орқали таҳлил қилиш слайд материаллари ёрдамида тушунтирилади.</p> <p>2.6. Сотилган маҳсулот ҳажмини таҳлили қилиш қилиш слайд материаллари ёрдамида тушунтирилади.</p> <p>2.5. Маслаҳатчи сифатида қатнашади изох беради, аниқлаштиради ва ўзгартишлар киритади.</p> <p>2.6. Талабаларнинг эътиборини ушбу мавзудаги масаланинг мазмунига қаратади.</p>	<p>2.1.Саволларга жавоб беришадилар</p> <p>2.2.Тинглайдилар ва муносабат билдирадилар</p> <p>2.3.Фикрларини айтиб берадилар</p> <p>2.4.Тақдимотда қатнашадилар</p> <p>2.5.Хулоса қисмида қатнашадилар</p>

<p>3 босқич Якуний босқич (10 мин.)</p>	<p>3.1. Мавзу бўйича умумий хулоса қилинади. 3.2. Гуруҳларга ўзаро баҳолаш натижасини эълон қилишларини сурайди. Натижаларга изох беради. 3.3. Мустақил бажариш учун топшириқ беради: 1. Назорат саволларига оғзаки жавоб бериш (3-илова) 2. Навбатдаги амалий машғулотда кўриладиган масалани эълон қилади ва мустақил тайергарлик кўришларини сўрайди: берилган руйхат бўйича тавсия қилинган адабиётларни ўрганиш.</p>	<p>3.1. Гуруҳлар ўзаро баҳолаш натижаларини эълон қилишади. 3.2. Эшитадилар. 3.3. Мустақил ишлаш учун топшириқни ёзиб олишади.</p>
---	---	--

1. Мавзу. Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари.

Амалий машғулотни ўқитиш технологияси

<p>Талабалар сони: 25 та</p>	<p>2 соат.</p>
<p><i>Ўқув машғулотининг шакли</i></p>	<p>Амалий машғулот</p>
<p><i>Машғулот режаси.</i></p>	<p>1. Товар маҳсулот режа бажарилиши таҳлили. 2. Маҳсулот ассортименти таҳлили 3. Маҳсулот сифати кўрсаткичлари ва уни таҳлил қилиш йўллари. 4. Маҳсулот сотиш ҳажмини ҳисоблаш ва унга таъсир қилувчи омиллар.</p>
<p><i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i></p>	<p>Товар маҳсулот, сотилган маҳсулот ҳажми, унинг таҳлили, маҳсулот ассортименти ва сифатитаҳлили тўғрисидаги билимларини мустахкалаш ва чуқурлаштириш..</p>
<p><i>Педогогик вазифалари:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Мавзуни мустақил ўрганиш учун асос яратади. • Мавзу бўйича билимларни чуқур ўзлаштириш ва мустахкамлашга ёрдам беради. • Кичик гуруҳларда ишлашни ташкил қилади. • Ўз нуқтаи назарга эга бўлишни шакллантиради. <p>Мантиқий хулоса чиқаришга кўмак беради</p>	<p><i>Ўқув фаолияти натижаси:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Корхоналарнинг маҳсулот ҳажми қиймат кўрсаткичларини ёритиб бера олади. • Товар маҳсулот ҳажмини таҳлил қилишни кўрсатиб бера олади. • Маҳсулот ассортименти ва сифати кўрсаткичлари таҳлили • Сотилган маҳсулот ҳажмини таҳлил қилишни кўрсатиб бера олади.
<p><i>Ўқитиш воситалари ва техника</i></p>	<p>Маъруза матни, амалий машғулотларни бажариш бўйича услубий қўлланма ,дарслик, компьютер технологияси, эксперт варақлари, графиклардан фойдаланиш.</p>

Ўқитиш усуллари	Амалий машғулот, бир-биридан ўрганиш усули;
Ўқитиш шакллари	Гурухларда ва «жамоа булиб ишлаш» усули.
Ўқитиш шарт-шароитлари	Техник воситалар билан таъминланган, гурухларда ишлаш усулини қўллаш мумкин бўлган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Амалий машғулотни ўқитиш технологик картаси

Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич Кириш. (10 мин.)	1.1.Ўқув машғулотининг мазусини, мақсадини, ўтказиш тартибини ва натижасини эълон қилади. 1.2. “Маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажми таҳлили” мавзуси бўйича савол-жавоб ўтказди. (1-илова)	1.1.Эшитадилар, ёзадилар 1.2.Савол-жавобда катнашадилар
2-босқич Асосий (60 мин.)	2.1.Талабаларга мавзу бўйича берилган докладларни тақдимоти. Мавзулар: 1. Корхона маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми кўрсаткичлари нималар киради? 2. Товар, сотилган, ялпи ва соф маҳсулот орасидаги фарқларни тушунтириб беринг? 3. Товар маҳсулот қандай таҳлил қилинади? 4. Маҳсулот ассортименти бўйича режа бажарилиши қандай таҳлил қилинади?	2.1.Талабаларни тайёрлаб келган доклади тингланади берилган масаларни ечилиши, текширилади ва муносабат билдирилади.
3-босқич Яқуний босқич (10 мин.)	3.1.Мавзуда қўйилган саволлар ва уларни ҳал қилинганлиги бўйича Ўқитувчи яқун ясайди (хулоса қилади). 3.2.Келгуси мавзу эълон қилинади ва унга тайёргарлик кўриш учун мустақил ишлаш лозимлиги тушунтирилади. 3.3.Мавзунини қандай ўзлаштирилганлигини билиш мақсадида тест-назоратини ўтказди. (2-илова)	3.1.Эшитишадилар ва ёзиб олишади 3.2.Мустақил иш мавзу вамасалаларини ёзиболадилар 3.3.Тест назорати саволларига жавоб беришадилар

2-мавзу. Меҳнат ва меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича режа бажарилиши таҳлили
Маърузани “Гуруҳий ишлаш методи” асосида ўқитиш технологияси

Талабалар сони: 30	2 соат
<i>Маишулотнинг шакли</i>	Ахборот-кўргазмали маъруза
<i>Маъруза режаси</i>	1. Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигининг таҳлили. 2. Меҳнат унумдорлиги таҳлили 3. Иш вақтидан оқилона фойдаланишни таҳлил қилиш. 4. Иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилиш.
<i>Маишулотнинг мақсади</i>	Меҳнат, меҳнат унумдорлиги, ишвақтидан ва иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил усуллари ва аҳамияти тўғрисида умумий билимни чуқурлаштириш.
<ul style="list-style-type: none"> • Педагогик вазифалари: • Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигининг таҳлили кўрсатиб берилади. • Меҳнат унумдорлиги таҳлили кўрсатиб берилади. • Иш вақтидан оқилона фойдаланишни таҳлил жадвал ёрдамида берилади. • Иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил корхона маълумотлари асосида ёритиб берилади 	<p><i>Ўқув фаолиятининг натижаси:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлигининг таҳлили ўрганилади • Меҳнат унумдорлиги таҳлил қилиш ўрганилади. • Иш вақтидан оқилона фойдаланишни таҳлил қилиш ўрганиб олинади. • Иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилиш ўрганиб олинади.
Ўқитиш усуллари ва техника	Маъруза, Гуруҳий ишлаш, дискуссия усули;
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, таркатма материаллар, слайдлар, проектор, диаграмма ва графиклар.
Ўқитиш шакллари	Жамоа, тўғридан-тўғри ва гуруҳларда ишлаш
Ўқитиш шарт-шароитлари	Маъруза уқиш учун керакли техник воситалар билан таъминланган аудитория
<i>Мониторинг ва баҳолаш</i>	Оғзаки назорат, савол – жавоб, ўз-ўзини назорат қилиш, рейтинг тизими асосида баҳолаш

Маърузанинг технологик картаси

Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин.)	<p>1.1.Маърузанинг мавзусини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва натижаларини тушунтиради.</p> <p>1.2.Ҳар бир талабага мавзу бўйича тарқатма материалларни тарқатади.</p> <p>1.3.Мавзу бўйича маъруза машғулотининг таянч иборалари ва маъруза режасига изоҳ беради.</p>	<p>1.1.Эшитиб ёзиб оладилар</p> <p>1.2.УУМга қарашадилар</p> <p>1.3.Изоҳ беришадилар</p>
2-босқич. Асосий (60 мин.)	<p>2.1.Ўқув машғулотининг биринчи саволи бўйича маъруза қилади, слайд материалларидан фойдаланиб, тушунтиради. (7- чизма).</p> <p>2.2. Корхонанинг иш кучи билан таъминланганлиги таҳлилининг моҳиятини айтиб беради Корхонанинг иш кучи билан таъминланишидаги мутлоқ ва нисбий фарқлар доскада формуллар ёрдамида ҳисобланиб кўрсатилади ва слайд материаллари ёрдамида тушунтирилади</p> <p>2.3.Иш вақти фондидан фойдаланиш слайдлар ёрдамида таҳлил қилинади (8–илова).</p> <p>2.4. Мехнат унумдорлигининг иқтисодий моҳияти ёритилади ва уни ҳисоблаш кўрсакичлари слайдлар ёрдамида тушунтирилади (9-илова).</p> <p>2.5. Иш вақти фондидан фойдаланиш слайдлар ёрдамида таҳил қилинади</p> <p>2.5.Мавзуни ўзлаштиришганлигини билиш мақсадида назорат саволлари ёрдамида савол-жавобни ташкил қилиш.</p>	<p>2.1.Эшитишади, ёзиб олишади</p> <p>2.2.ЎУМга қарайдилар</p> <p>2.3.Жадвал маълумотларини ўзлаштирадилар.</p> <p>2.4.Савол-жавобда қатнашадилар</p>
3-босқич. Яқуний босқич (10 мин.)	<p>3.1.Маърузада қуйилган ҳар бир савол тўғрисида яқуний хулоса берилади.</p> <p>3.2.Талабаларнинг фаолиятига баҳо қўйилади ва рағбатлантирилади.</p> <p>3.3.Келгуси машғулотга тайёргарлик қилиш бўйича топшириқлар ва фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати берилади.</p>	<p>3.1.Эшитади ва ёзиб олади.</p> <p>3.2.Эшитади</p> <p>3.3.Эшитади, ёзиб оладилар</p>

2- мавзу.Корхоналарнинг меҳнат ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари.

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Машғулот шакли	Мавзу мазмуни чуқурлаштириш ва кенгайтириш учун топшириқларни гуруҳларда бажаришга асосланган амалий машғулот
Машғулот режаси	1.1.Мавзу бўйича билимларни жонлантириш: -Иш кучи билан таъминланганлик ва унинг таҳлил услуби; -меҳнат унумдорлиги ва унга таъсир қилувчи омиллар таҳлил қилиш усуллари; - иш ҳақи вақти ва фондидан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари; 1.2.Натижалар муҳокамаси ва баҳолаш
Ўқув машғулотининг мақсади: Корхоналар фаолияти меҳнат ресурсларидан фойдаланишни ифодаловчи кўрсаткичлар ва уларга таъсир қилувчи омилларни ҳисоблаш бўйича билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалий топшириқларни бажариш.	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
Иш кучи билан таъминланганлик ва унинг таҳлил услубларини ёритиб беради	Корхоналарнинг иш кучи билан таъминланганлик даражасини ва иш кучи ҳаракатини таҳлил қила оладилар
• Корхоналарда иш вақти фондидан фойдаланишни таҳлил қилишни ўргатиш	• Корхоналарда иш вақти фондидан фойдаланишни таҳлил қилишни ўрганади
• Меҳнат унумдорлигини таҳлил қилишни ўргатиш;	• Меҳнат унумдорлигини таҳлил қилишни билиб олади;
• иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилишни ўргатади.	• иш ҳақи фондидан фойдаланишни таҳлил қилишни ўрганади.
Ўқитиш воситалари	фан бўйича семинар ва амалий машғулотлар ўтказиш бўйича масалалар тўплами, тарқатма материал, компьютер, доска.
Ўқитиш усуллари	суҳбат, блиц-савол, гуруҳий ишлаш методи топшириқлар.
Ўқитиш шакллари	индивидуал, гуруҳий, коллектив.
Ўқитиш шароити	компьютер синфи
Мониторинг ва баҳолаш	Мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди, кузатилади, баҳоланади.

Амалий машғулотининг технологик харитаси

Иш босқич-лари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Талаба фаолиятининг мазмуни
1-босқич Мавзуга кириш (10 дақ)	1.1.Ўқув машғулоти мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижаларини айтади. 1.2.Ўқув машғулотини гуруҳларда давом эттиришни айтиб ўтади.	Тинглайдилар ва ёзиб оладилар
2 -босқич. Асосий бўлим. (60 дақ)	2.1.Блиц-сўров усулида талабалар билимларини жонлантирилади: -занжирли алмаштириш усули. Уни моҳияти ва қўллаш тартиби; - кўрсаткичларнинг бажарилиш фоизи ва ўсиш суръати (нисбий) даражасидаги фарқ усули ни қўллаш тартиби; - кўрсаткичларнинг даражасидаги мутлақ фарқ усулининг моҳияти.	Саволларга жавоб берадилар
	2.2.Талабаларга ўқув топшириғини тарқатади ва топшириқларни гуруҳларда ечишни ташкил қилади. Гуруҳни 5 та кичик гуруҳларга ажратади Топшириқ натижаларини ёзма равишда тайёрлашни тавсия қилади (10-илова)	5 та кичик гуруҳга бўлинадилар. Амалий топшириқ билан танишадилар ва муҳокама қиладилар.
	2.3.Тақдимот бошланишини эълон қилади. Бажарилган топшириқ натижаларини тақдим қилиш учун гуруҳлардан вакилларни чақиради.Гуруҳлар вакилига тақдимот давомида аниқлаштирувчи саволлар бериб боради (11-илова).	Топшириқ натижасини тақдимотга тайёрлайдилар. Гуруҳлар вакили топшириқ натижаларини тақдим қиладилар, саволларга жавоб берадилар
	2.4.Бажарилган топшириқларни гуруҳлараро баҳоланишини ташкил қилади.	Фикр-мулоҳазаларини билдирадилар. Баҳо берадилар
3-босқич. Яқунловчи (10 дақ)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулосалар қилади.	Саволлар берадилар
	3.2. Мавзу мақсадига эришишдаги талабалар фаолияти таҳлил қилинади.	Тинглайдилар, ўз фикрларини билдирадилар
	3.2. Мавзу бўйича билимларни мустақамлаш учун тайёрланган тест саволларни тарқатади (3-илова), фаол талабаларни баҳолайди	Ёзиб оладилар, жавоб берадилар

Иқтисодий таҳлили фани 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги 3- мавзу.Асосий фондларнинг таркибини, ҳолатини ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари

Маърузани “Гуруҳий ишлаш методи” ва “Б.Б.Б.” техникасида олиб бориш технологияси

Машғулот шакли	Мавзу бўйича ахборот-тематик маъруза
Маъруза режаси	1.Асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва ҳаракатининг таҳлили. .2. Асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилиш. .3.Асосий фондлардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш.
<i>Ўқув машғулотининг мақсади: Асосий фондларнинг иқтисодий моҳияти, тузилиши, таркиби, ҳаракати, улардан самарали фойдаланиш таҳлилни ташкил этиш ҳақида билимларни шакллантириш.</i>	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
Асосий фондларнинг иқтисодий моҳияти уларнинг таркиби уларнинг асосий белгилари билан таништиради;	Асосий фондларнинг иқтисодий моҳияти ва уларни туркумлаш белгиларини айтиб бера оладилар;
Асосий фондларнинг таркиби,тузилиши ва ҳаракати тўғрида тушунчалар берилади ва корхона маълумотлари асосида таҳлил қилиниб тушунтирилади.	Асосий фондларнинг таркиби,тузилиши ва ҳаракати тўғрида тушунчаларга эга бўладилар ва корхона маълумотлари асосида уларни таҳлил қила оладилар.
Асосий фондларни баҳоловчи асосий кўрсаткичлар тушунтирилади ва таҳлил қилиш кўрсатиб берилади;	Асосий фондларни баҳоловчи асосий кўрсаткичлар тушуниб оладилар ва уларни таҳлил қилиш бўйича амалий билимларга эга бўладилар.
Асосий фондларларда самарали фойдаланиш кўрсаткичлари ёритилади ва корхона маълумотлари асосида таҳлил қилиниб кўрсатилади.	Асосий фондларлардан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари тўрисида назарий ва корхона маълумотлари асосида таҳлил қилиш бўйича амалий билимларга эга бўлади.
Корхоналарнинг тармоқ хусусиятларидан келиб чиққан холда асосий фондлардан самарали фойдаланиш йўллари ёритилади.	Корхоналарнинг тармоқ хусусиятларидан келиб чиққан холда асосий фондлардан самарали фойдаланиш йўллари ҳақида билимларга эга бўлади.
Ўқитиш воситалари	маъруза матни, компьютер слайдлари, доска, эксперт варақлари.

Ўқитиш усуллари	маъруза, блиц-сўров, гуруҳларда ишлаш, Б.Б.Б. техникаси
Ўқитиш шакллари	фронтал, гуруҳий.
Ўқитиш шароити	Ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозланган, гуруҳларда ишлашни ташкил қилишга мослашган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди, кузатилади, баҳоланади.
Машғулот шакли	Мавзу бўйича ахборот-тематик маъруза

Маърузанинг технологик харитаси

Иш босқич-лари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Талаба фаолиятининг мазмуни
1-босқич. Мавзуга кириш (10 дақ)	1.1.Маъруза мавзусини эълон қилади, ҳамда дарснинг асосий мақсади ва кўзда тутилган натижалар билан таништиради.	Мавзу номини ёзиб оладилар
	1.2.Маъруза мавзусини инсерт техникасини қўллаган ҳолда ўрганиб келиш учун берилган топшириқ таҳлил қилинади (13-илова).	Муҳокама қиладилар
2 -босқич Асосий бўлим (60 дақ)	2.1.Блиц-сўров усулида мавзу бўйича талабалар билимини синаб кўради. Улар куйидагилар: - иқтисодий таҳлил турларини айтиб бера оласизми? - Асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва ҳаракатининг таҳлили қандай ўтказилади? - Асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилиш нима? -Асосий фондлардан самарали фойдаланишни кўрсаткичлари қайсилар ва ҳ.к.	Саволларга жавоб берадиларМаърузанинг асосий жиҳатларини ёзиб борадилар
	2.2.Маъруза режасининг 1-2-саволларини компьютер технологияси ёрдамида слайдлар орқали кўрсатган ҳолда ёритиб беради (14-илова).	Ўқитувчи томонидан берилган саволларга жавоб берадилар ҳамдатушунмаган саволларига изох сўрайди.

3-босқич. Яқунловчи (10 дақ)	3.1.Мавзу олдига қўйган мақсадига эришилганлиги таҳлил қилинади.	Яқуний хулосаларни шакллантиришда иштирок этади. Саволларберадилар
	3.2.Мавзуга оид топшириқ берилади	Ёзиб оладилар

3- мавзу.Асосий фондларнинг таркибини, ҳолатини ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Машғулот шакли	Мавзу мазмуни чуқурлаштириш ва кенгайтириш учун топшириқларни бажаришга асосланган амалий машғулот
Машғулот режаси	1.1.Мавзу бўйича билимларни жонлантириш: - асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва ҳаракатини таҳлил қилиш услублари; -асосий фондларнинг техник ҳолатини таҳлил қилиш услубларини; - асосий фондлардан фойдаланиш даражасини таҳлил қилш усуллари; 1.2.Натижалар муҳокамаси ва баҳолаш
Ўқув машғулотининг мақсади: асосий фондларнинг иқтисодий моҳияти, таркиби, тузулиши, ҳаракати, техник ҳолати ва улардан самарали фойдаланиш бўйича билимларни чуқурлаштириш, кенгайтириш ва амалий топшириқларни бажариш.	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
• Асосий фондларнинг таркиби, тузилиши ва уларнинг ҳаракатини таҳлил қилади;	• Асосий фондларнинг иқтисодий моҳиятига таъриф бера оладилар ва уларнинг тузилиши ва ҳаракатини таҳлил қила олади;
• Асосий фондларнинг техник ҳолатини баҳоловчи кўрсаткичларни ва уларни таҳлил қилиш йўлларни ўргатади;	• Асосий фрндларнинг техник ҳолатини баҳоловчи кўрсаткичларни айтиб бера оладилар, уларни таҳлил қилиш бўйича амалий билимларга эга бўладилар ;
Асосий фондлардан самарали фойдаланишни баҳоловчи кўрсаткичларни ва уларни таҳлил қилиш йўлларни ўргатади;	• Асосий фрндлардан самарали фойдаланишни баҳоловчи кўрсаткичларни айтиб бера оладилар, уларни таҳлил қилиш бўйича амалий билимларга эга бўладилар ;
Ўқитиш воситалари	фан бўйича семинар ва амалий машғулотлар ўтказиш бўйича масалалар тўплами,тарқатма материал, компьютер,ёзув тахтаси.

Ўқитиш усуллари	сухбат, блиц-авол, Б.Б.Б. техника ситопшириклар.
Ўқитиш шакллари	индивидуал, гуруҳий, коллектив.
Ўқитиш шароити	Ёруғ, тоза, компьютер воситалари билан жиҳозланган ўқув хонаси
Мониторинг ва баҳолаш	Мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди, кузатилади, баҳоланади.

Амалий машғулотининг технологик харитаси

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Талаба фаолиятининг мазмуни
1-босқич Мавзуга кириш (10 дақ)	1.1. Ўқув машғулоти мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижаларини айтади. 1.2. Ўқув машғулотини гуруҳларда давом эттиришни айтиб ўтади.	Тинглайдилар ва ёзиб оладилар
2 -босқич. Асосий бўлим. (65 дақ)	2.1. Блиц-сўров усулида талабалар билимларини жонлантирилади: -асосий фондларнинг таркибига ва тузилиши орасидаги фарқ нимадан иборат; - асосий фондларнинг харакатини баҳолашда қандай кўрсаткичлардан фойдаланилади; - асосий фондларнинг актив қисмига нималар киради. - асосий фондлардан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари қайсилар	Саволларга жавоб берадилар
	2.2. Талабаларга ўқув топшириғини тарқатади ва топширикларни гуруҳларда ечишни ташкил қилади. Гуруҳни 5 та кичик гуруҳларга ажратади Топширик натижаларини ёзма равишда тайёрлашни тавсия қилади (15-илова).	5 та кичик гуруҳга бўлинадилар. Амалий топширик билан танишадилар ва муҳокама қиладилар. Гуруҳларда биргаликда топшириқни бажарадилар.
	2.3. Тақдимот бошланишини эълон қилади. Бажарилган топширик натижаларини тақдим қилиш учун гуруҳлардан вакилларни чақиради. Гуруҳлар вакилига тақдимот давомида аниқлаштирувчи саволлар бериб боради (16-илова).	Топширик натижасини тақдимотга тайёрлайдилар. Гуруҳлар вакили топширик натижаларини тақдим қиладилар, саволларга жавоб берадилар
	2.4. Бажарилган топширикларни гуруҳлараро баҳоланишини ташкил қилади.	Фикр-мулоҳазаларини билдирадилар. Баҳо берадилар

3-босқич. Яқунловчи (5 дак)	3.1. Мавзу бўйича яқунловчи хулосалар қилади.	Саволлар берадилар
	3.2. Мавзу мақсадига эришишдаги талабалар фаолияти таҳлил қилинади.	Тинглайдилар, ўз фикрларини билдирадилар
	3.3. Мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун тайёрланган тест саволларни таркатади ва баҳолайди	Ёзиб оладилар

**Иқтисодий таҳлили фани 2- модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги
4-Мавзу. Моддий ресурслардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари
Маърузани муаммоли метод асосида олиб бориш технологияси**

Машғулот шакли	Мавзу бўйича ахборот-тематик муаммолимаъруза
Маъруза режаси	1.Материал сарфини камайтиришнинг аҳамияти. 2 Моддий ресурслардан фойдаланишнинг таҳлили
Ўқув машғулотининг мақсадимоддий ресурсларнинг иқтисодий моҳияти, тузулиши, таркиби улардан самарали фойдаланишнинг аҳамияти ва самарали фойдаланиш таҳлилни ташкил этиш ҳақида билимларни шакллантириш.	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
Моддий ресурслардан самарали фойдаланишнинг аҳамияти билан таништиради;	Моддий ресурсларнинг таркиби, улардан самарали фойдаланишнинг аҳамиятини айтиб бера оладилар;
Хом-ашё ва материаллардан фойдаланишни таҳлил қилишни тушунтириб беради;	Хом-ашё ва материаллардан фойдаланишни таҳлил қилишни билиб оладилар;
Моддий харажатларга таъсир қилувчи омилларни тушунтириб беради;	Моддий харажатларга таъсир қилувчи омилларни ва уларнинг таъсирини таҳлил қилишни билиб оладилар;
Материал сиғимини ҳисоблашни тушунтириб беради;	Материал сиғимини аниқлаш орқали моддий ресурслардан фойдаланишга баҳо беришни ўрганиб оладилар;
Ўқитиш воситалари	маъруза матни, компьютер слайдлари, доска, эксперт варақлари.
Ўқитиш усуллари	маъруза, блиц-сўров, муаммоли.
Ўқитиш шакллари	фронтал, гуруҳий.
Ўқитиш шароити	Ўқитишнинг техник воситалари билан жиҳозланган, гуруҳларда ишлашни ташкил қилишга мослашган аудитория.
Мониторинг ва баҳолаш	Мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди, кузатилади, баҳоланади.

Маърузанинг технологик картаси

Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин.)	<p>1.1.Маърузанинг мавзусини эълон қилади, ўқув машғулотининг мақсади ва натижаларини тушунтиради.</p> <p>1.2.Ҳар бир талабага мавзу бўйича тарқатма материалларни тарқатади.</p> <p>1.3.Мавзу бўйича маъруза машғулотининг таянч иборалари ва маъруза режасига изоҳ беради.</p>	<p>1.1.Эшитиб ёзиб оладилар</p> <p>1.2.ЎУМга қарашадилар</p> <p>1.3.Изоҳ беришадилар</p>
2-босқич. Асосий (60 мин.)	<p>2.1.Ўқув машғулотининг биринчи саволи бўйича маъруза қилади, слайд материалларидан фойдаланиб, тушунтиради.</p> <p>2.2. Моддий ресурслардан самарали фойдаланишнинг аҳамияти ва ундан самарали фойдаланиш йўллари айтиб беради ва слайд материаллари ёрдамида тушунтирилади (16-илова)</p> <p>2.3. хом-ашё ва материаллардан фойдаланишни слайдидаги жадвал ёрдамида тушунтириб беради ва . (17-илова)</p> <p>2.4. материал сиғими ва материал самарасини формулаларини слайдлар ёрдамида кўрсатади ва моҳиятини тушунтиради.</p> <p>2.5. корхонада материал сиғимини таҳлил қилишслайд ёрдамида тушунтириб берилади</p>	<p>2.1.Эшитишади, ёзиб олишади</p> <p>2.2.УУМга қарайдилар</p> <p>2.3.Жадвал маълумотларини ўзлаштирадилар.</p> <p>2.4.Жадвал маълумотларини ўзлаштирадилар</p> <p>2.5.Жадвал маълумотларини ўзлаштира-дилар</p>
3-босқич. Яқуний босқич (10 мин.)	<p>3.1.Маърузада қуйилган ҳар бир савол қандай ҳал қилинган тўғрисида яқуний хулоса берилади.</p> <p>3.2.Талабаларнинг фаолиятига баҳо қуйилади ва рағбатлантирилади.</p> <p>3.3.Келгуси машғулотга тайёргарлик қилиш бўйича топшириқлар ва фойдаланиладиган адабиётлар рўйхати берилади.</p>	<p>3.1.Эшитади ва ёзиб олади.</p> <p>3.2.Эшитади</p> <p>3.3.Эшитади, ёзиб оладилар</p>

4-Мавзу.Моддий ресурслардан фойдаланишни таҳлил қилиш

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Машғулот шакли	Мавзу мазмунини чуқурлаштириш ва бойитиш бўйича топшириқларни бажаришга асосланган амалий машғулот
Машғулот режаси	1.Материал сарфини камайтиришнинг аҳамияти. 2 Моддий ресурслардан фойдаланишнинг таҳлили
Ўқув машғулотининг мақсади:Моддий ресурслардан самарали фойдаланишнинг аҳамиятини бўйича билимларини чуқулаштириш,моддий ресурслардан фойдаланишни таҳлил қилиш бўйича билимларини чуқурлариш ва амалий кўникмаларини мустаҳкамлаш.	
Педагогик вазифалар:	Ўқув фаолияти натижалари:
Моддий ресурсларнинг таркиби. Турлари билан таништириш;	Моддий ресурсларнинг таркибива турларини билим олишади;
Моддий ресурслардан самарали фойдаланишнинг аҳамиятвива ва вазифаларини тушунтиради;	Моддий ресурслардан самарали фойдаланишнинг аҳамиятвива ва вазифаларини билиб олади;
• Моддий ресурслардан фойдаланишга таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилишни ўргатиш;	• Моддий ресурслардан фойдаланишга таъсир қилувчи омилларни таҳлил қилишни ўрганади;
Материал сиғими ва унинг сотилган маҳсулот ва маҳсулот таннархи ҳажмига таъсирини таҳлил қилишни ўргатиш;	Материал сиғими ва унинг сотилган маҳсулот ва маҳсулот таннархи ҳажмига таъсирини таҳлил қилишни ўрганиб оладилар;
Ўқитиш воситалари	фан бўйича семинар ва амалий маш- улотлар ўтказиш бўйича масалалар тўплами,тарқатма материал, компьютер, ёзув тахтаси.
Ўқитиш усуллари	суҳбат, муаммолиамалий топшириқлар
Ўқитиш шакллари	индивидуал, гуруҳий.
Ўқитиш шароити	Компьютер синфи
Мониторинг ва баҳолаш	Мустақил ўрганиш учун саволлар берилади, уй вазифаси учун слайдлар тайёрлайди, кузатилади, баҳоланади

Амалий машғулот технологик харитаси

Иш босқичлари	Ўқитувчи фаолиятининг мазмуни	Талаба фаолиятининг мазмуни
1-босқич Мавзуга кириш (10 дақ)	1.1.Ўқув машғулоти мавзуси, мақсади ва ўқув фаолияти натижаларини ва ўтказиш режасини маълум қилади.	Тинглайдилар. Мавзу номини ва унинг режасини ёзиб оладилар
	1.2.Олдинги машғулотда берилган тест топшириқлари натижаларини текширади.	Тест саволларига жавоб берадилар
	1.3.Талабаларнинг машғулотдаги фаолиятини баҳолаш кўрсаткичлари ва мезонлари билан таништиради.	Танишадилар
2 –босқич. Асосий бўлим (60 дақ)	2.1.Машғулотни гуруҳларда давом эттиришни айтиб ўтади.Гуруҳни 5 та кичик гуруҳларга ажратади. Гуруҳда муаммоли вазиятларни беради ва тақдимот қоидалари билан танштиради (2-илова).	5 та кичик гуруҳга бўлинадилар
	2.2.Талабаларга амалий топшириқни тарқатади ва уларнинг топшириқларни гуруҳларда ечишни ташкил қилади (3-5 иловалар).	Амалий топшириқ билан танишадилар, муҳокама қиладилар ва ечадилар
	2.3.Тақдимот бошланишини эълон қилади. Бажарилган топшириқ натижаларини тақдим қилиш учун гуруҳлардан вакилларни чақиради. Гуруҳлар вакилига тақдимот давомида аниқлаштирувчи саволлар бериб боради.Саволлар муҳокамасини ташкил қилади.	Топшириқ натижасини тақдимотга тайёрлайдилар. Гуруҳлар вакили топшириқ натижаларини тақдим қиладилар, саволларга жавоб берадилар
	2.4.Бажарилган топшириқларни гуруҳлараро баҳоланишини ташкил қилади.Мавзу мақсадига эришишдаги муаммолар ечими бўйича талабалар фаолияти баҳоланади.	Фикр-мулоҳазаларини билдирадилар. Баҳо берадилар
3-босқич Яқунловчи (10 дақ)	3.1.Мавзу бўйича яқунловчи хулосалар қилади.Ўтказилган амалий машғулотнинг асосий жиҳатларига изоҳ беради.	Тинглайдилар, ўз фикрларини билдирадилар.
	3.2.Мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун амалий топшириқ беради (4-7 иловалар). Мустақил иш топшириқларини берами.	Ёзиб оладилар

1.7. Мавзуларни ўқитишда интерактив усулларнинг мазмуни, аҳамияти ва афзалликлари

Ўқитиш жараёни сифати ўқитиш методикаси соҳасида таълим методлари ва уларни амалда қўллаш бўйича аниқланади. Ҳозирги пайтда таълим методлари илмий системасини яратиш ва уларни амалда қўллашнинг технологик ёндашувларини ишлаб чиқиш тадқиқотчилар диққатига турибди.

“Метод” сўзи грекчада “изланиш, усул, мақсадга эришиш йўли” маънони англатади. Фалсафий адабиётларда метод бу “реалликни назарий ёки амалий жиҳатдан ўзлаштиришнинг қоидалари, тартиблари ёки жараёнлари мажмуи, маълум бир мақсадга эришиш усули” деб таъриф берилган. Ўқитиш жараёнида ҳам бир қатор методлар яратилган.²⁰ Улардан айримларини ёритамиз:

“Муаммоли вазият” методи

“Муаммоли вазият” методи – таълим олувчиларда муаммоли вазиятларнинг сабаб ва оқибатларини таҳлил қилиш ҳамда уларнинг ечимини топиш бўйича кўникмаларини шакллантиришга қаратилган методдир.

“Муаммоли вазият” методи учун танланган муаммонинг мураккаблиги таълим олувчиларнинг билим даражаларига мос келиши керак. Улар қўйилган муаммонинг ечимини топишга қодир бўлишлари керак, акс ҳолда ечимни топа олмагач, таълим олувчиларнинг қизиқишлари сўнишига, ўзларига бўлган ишончларининг йўқолишига олиб келади. “Муаммоли вазият” методи қўлланилганда таълим олувчилар мустақил фикр юритишни, муаммонинг сабаб ва оқибатларини таҳлил қилишни, унинг ечимини топишни ўрганадилар.

“Муаммоли вазият” методининг тузилмаси қуйидагича:

- Муаммоли вазият тавсифини келтириш;
- Гуруҳларга бўлиш;
- Гуруҳларнинг муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш;
- Гуруҳларнинг муаммоли вазиятнинг оқибатлари тўғрисида фикр юритиши;

²⁰Абдукодиров А. Ишмухамедов Р. Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар.-Т.:Истеъдод, 2011.

- Гуруҳларнинг муаммоли вазиятнинг ечимини ишлаб чиқиш;
- Тўғри ечимларни танлаш.

“Муаммоли вазият” методининг босқичлари қуйидагилардан иборат:

1. Таълим берувчи мавзу бўйича муаммоли вазиятни танлайди, мақсад ва вазифаларни аниқлайди. Таълим берувчи таълим олувчиларга муаммони баён қилади.

2. Таълим берувчи таълим олувчиларни топшириқнинг мақсад, вазифалари ва шартлари билан таништиради.

3. Таълим берувчи таълим олувчиларни кичик гуруҳларга ажратади.

4. Кичик гуруҳлар берилган муаммоли вазиятни ўрганадилар. Муаммонинг келиб чиқиш сабабларини аниқлайдилар ва ҳар бир гуруҳ тақдимот қилади. Барча тақдимотдан сўнг бир хил фикрлар жамланади.

5. Бу босқичда берилган вақт мобайнида муаммонинг оқибатлари тўғрисида фикр-мулоҳазаларини тақдимот қиладилар. Тақдимотдан сўнг бир хил фикрлар жамланади.

6. Муаммонинг ечишнинг турли имкониятларини муҳокама қиладилар, уларни таҳлил қиладилар. Муаммоли вазиятни ечиш йўлларини ишлаб чиқадиладар.

7. Кичик гуруҳлар муаммоли вазиятнинг ечими бўйича тақдимот қиладилар ва ўз вариантларини таклиф этадилар.

8. Барча тақдимотдан сўнг бир хил ечимлар жамланади. Гуруҳ таълим берувчи билан биргаликда муаммоли вазиятни ечиш йўлларининг энг мақбул вариантларини танлаб олади.

“Муаммоли вазият” методининг афзалликлари:

- Таълим олувчиларда мустақил фикрлаш қобилиятларини шакллантиради;

- Таълим олувчилар муаммонинг сабаб, оқибат ва ечимларини топишни ўрганадилар;

- Таълим олувчиларнинг билим ва қобилиятларини баҳолаш учун яхши имконият яратилади;

- Таълим олувчилар фикр ва натижаларни таҳлил қилишни ўрганадилар.
- “Муаммоли вазият” методининг камчиликлари:
- Таълим олувчиларда юқори мотивация талаб этилади;
 - Қўйилган муаммо таълим олувчиларнинг билим даражасига мос келиши керак;
 - Кўп вақт талаб этилади.

Мунозараметоди

Мунозара методи жараёнида юзага келадиган баҳслашиш фикрлашнинг ифодаси бўлибгина қолмай, шаклланиб келаётган шахс ўзининг бирор нарсани ҳал этиш, мустақилликда катталар билан тенг ҳуқуқли эканлигини ёқлаш эҳтиёждир. Дарс жараёнидаги баҳс чоғида ўқитувчи таълим олувчилар билан баравар ҳақиқат изловчиси бўлиб ҳаракат қилади. Ана шу баҳсда у ўз билимини намойиш этади, кенг фикрлайди, фикрларни далиллар билан асослайди, бу фазилатлар эса таълим олувчилар ўртасида ўзаро катта ҳурмат уйғотади. Баҳс жараёнида ҳар бир таълим олувчининг «шахсий фикри», ўз мавқеини ифодалаш ва асослаш малакаси юксак қадрланади.

Синквейн (ахборотни йиғиш) методи.

Синквейн (ахборотни йиғиш). Ўрганилаётган материални тўлақон ва пухта англаш учун қўлланиладиган интерфаол методларидан бири бўлиб ҳисобланади. Синквейн – французча беш қатор ўзига хос, қофиясиз шеър бўлиб, унда ўрганилаётган тушунча (ҳодиса, воқеа, мавзу) тўғрисидаги ахборотёйилган ва йиғилган ҳолда, таълим олувчи сўзи билан, турли вариантларда ва турли нуқтаи назар орқали ифодаланади. Синквейн тузиш – мураккаб ғоя, сезги ва ҳиссиётларни бир нечагина сўзлар билан ифодалаш учун муҳим бўлган малакадир. Синквейн тузиш жараёни мавзунини пухтароқ англашга ёрдам бериш билан бирга, таълим олувчиларнинг критик фикрлаш қобилиятини юқори даражада ривожлантиради.

Синквейн тузиш қоидаси:

1. Биринчи қаторда мавзу (топшириқ) бир сўз, одатда от билан ифодаланади (ким?, нима?).
2. Иккинчи қаторга мавзуга оид иккита сифат ёзилади (қандай?, қанақа?).
3. Учинчи қаторда мавзу доирасидаги ҳатти – ҳаракат (функцияси – вазифасини англатувчи) учта сўз (феъл) билан ифодаланади.
4. Тўртинчи қаторга мавзуга нисбатан тасаввур (ассоциация)ни англатувчи ва тўртта сўздан иборат бўлган фикр (сезги) ёзилади.
5. Охириги мавзуга моҳиятини такрорлайдиган, маъноси унга ўхшаш бўлган битта сўз (синоним) ёзилади.

ИНСЕРТ техникасидан фойдаланиб ишлаш қоидаси

1. Маъруза матнини ўқиб, матн четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқишингиз лозим.

√ — Биламан,

+ — мен учун янги маълумот,

- — мен билган маълумотни инкор қилади,

? — ноаниқ (аниқлаштириш талаб қиладиган) қўшимча маълумот.

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштинг:

Мавзу саволлари	√	-	+	?
1.				
2.				
3.				

1.8. Иқтисодий таҳлили фани 2- модули “Қорхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларни ўқитишда педагогик усулни қўллаш

Мавзунини ўқитишда бир неча усуллар, методлардан фойдаланилади, булар дарсни ўқитиш технологиясида ва технологик харитасида кўрсатиб ўтилган.

«Аклий ҳужум» методи

“Аклий ҳужум” методини қўллашда амал қилиш қоидалари

1. Машғулот иштирокчиларини муаммо доирасида кенг фикр юритишга ундаш, улар томонидан кутилмаган мантиқий фикрларнинг билдирилишига эришиш.

2. Ҳар бир ўқувчи томонидан билдирилаётган фикр ёки ғоялар миқдори рағбатлантирилиб борилади. Бу эса билдирилган фикрлар орасидан энг мақбулларини танлаб олишга имкон беради. Бундан ташқари фикрларнинг рағбатлантирилиши навбатдаги – янги фикр ёки ғояларнинг туғилишига олиб келади.

3. Ҳар бир ўқувчи ўзининг шахсий фикр ёки ғояларига асосланиши ҳамда уларни ўзгартириши мумкин. Аввал билдирилган фикр (ғоялар) ни умумлаштириш, туркумлаштириш ёки уларни ўзгартириш илмий асосланган фикр (ғоялар) нинг шаклланишига замин яратади.

Машғулот жараёнида ўқувчиларнинг ҳар қандай фаолиятларини стандарт талаблар асосида назорат қилиш, улар томондан билдирилаётган фикрларни баҳолашга йўл қуйилмайди. Агарда уларнинг фикр (қоя) лари баҳоланиб бориладиган бўлса, ўқувчилар ўз диққатларини шахсий фикрларини химоя қилишга қаратадилар, оқибатда улар янги фикрларни илгари сурмайдилар.²¹

²¹Олимов Қ.Т.,Узоқова Л.П. ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун методик қўлланма.-Тошкент: Фан, 2012.

Ўқув машғулоти “Ақлий ҳужум” усулини қўллаб ўтишнинг ишлаб

чиқиш қоидалари:

- Ўзаро баҳолаш ва танқидга ўрин йўқ;
- Таклиф этилаётган ғоялар фантастик ва ғаройиб бўлса ҳам уларни баҳолашдан сақланинг . ҳамманинг фикр билдиришига рухсат этилади;
- Танқид қилманг , барча билдирувчи фикрлар тенг қимматли;
- Сўзга чиққан кишининг гапини бўлманг!
- Эътирозлардан сақланинг!
- Қанча кўп фикр айтилса, шунча яхши янги ва қимматли фикр пайдо бўлиши эҳтимоли кўпроқ.
- Фикрлар такрорланса, хафа бўлманг ва уялтирманг!
- Тасаввур қилишга рухсат беринг!

“Ақлий ҳужум” методи саволлари:

1. . Товар маҳсулот деганда нима тушунилади?
3. Товар маҳсулот қандай баҳоларда ҳисобланади?
4. ТМнинг ўзгаришига баҳоларнинг таъсири қандай ҳисобланади?
5. Маҳсулот ассортименти қандай таҳлил қилинади?
6. Маҳсулот сифатини таҳлил қилишда қандай методикалар қўлланилади?
7. Ўртача навлик коэффиенти қандай аниқланади?
8. Ўртача навни ўртача тортилган баҳоси қандай кўрсаткич?
9. Сотилган маҳсулот қандай таҳлил қилинади?
10. Сотилган маҳсулот ҳажмига қандай омиллар таъсир қилади?

Гуруҳий ишлаш методи

Гуруҳий ишлаш. Ўқитиш жараёнида гуруҳ бўлиб ишлаш методининг аҳамияти тобора ошиб бормоқда. Фанлар бўйича назарий билимларни беришда ва амалий машғулотларни ўтказишда гуруҳий ишлар олиб борилиши мумкин. Бу борада барча таълим олувчилар бир неча кичикроқ ўқув гуруҳларига тақсимланади ва бу гуруҳлар мустақил ишлайдилар. Кичик гуруҳларнинг иш натижалари кейинроқ бутун гуруҳ доирасида муҳокама қилиниши мумкин.

Гуруҳий ишлар махсус билимлар билан бир қаторда амалий кўникмалар ўрганилиши керак бўлганда, шунингдек таълим олувчиларда мустақил ишлаш қобилиятларини ривожлантириш учун қўлланилади. Бир нечта таълим олувчилар биргаликда ишлаган пайтда, уларнинг шахсий хусусиятлари ва характерлари орасида ўзаро ҳамкорлик вужудга келади. Шунинг учун гуруҳий иш ташкил қилиш кўра мураккаброкдир.

Гуруҳли бўлиб ишлашда иккита ҳолат фарқланади:

- бир хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ иши;
- ҳар хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ иши

Бир хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ ишида бир неча гуруҳларга бир хил топшириқлар берилади. Топшириқ ва машқларни ечиш шароитлари ҳам бир хил бўлади. Шундай қилиб ҳар хил ечимлар гуруҳ иши тугаганидан сўнг бир-бири билан таққосланиши мумкин. Кўпинча бундай ҳолларда рақобат ҳолати юзага келади. Ечим топилиши вақтида эса рақибликка ўхшаш ҳолатлар вужудга келади. Бу ерда муҳим нарса шуки, гуруҳлардаги таълим олувчиларнинг билим ва кўникмалари имкон қадар бир хил бўлиши керак.

Ҳар хил мавзуда олиб бориладиган гуруҳ ишида бериладиган иш топшириғи бир неча қисмларга бўлинади. Фақат бу қисмлар бирлаштирилгандагина топшириқнинг мазмуни аниқ кўринади.

Ҳар бир гуруҳ бу ҳолда қисман топшириқ олади ва мустақил равишда унинг устида ишлайди. Лекин бу ҳолда ишларнинг тақсимоти анча мураккаб бўлади, ечимга таъсир қилувчи кўпинча фарқ шарт-шароитлар ва фарқлар ҳосил бўлади.

Бундай ёндашувда бир гуруҳ таълим олувчилари фақат ўзларига берилган топшириқларни билишади холос, яъни бошқа гуруҳлар ишлари ҳақида деярли хабарлари бўлмайди. Шунинг учун ҳам натижалар қисман бирлаштирилиши зарур.

Гуруҳий ишда берилган топшириқлар пухталиқ билан ўйлаб чиқилган бўлиши керак, чунки уларда таълим олувчилар орасида мулоқот ва ҳамкорлик қобилиятини ривожлантириш каби мақсадлар бор.

Гуруҳлар учун топшириқлар

1-гуруҳ .

Битта гап билан саволга жавобни шакллантиринг.

Меҳнат, меҳнатга ҳақ тўлаш таҳлили, мутлоқ ва нисбий фарқ таҳлили

2-гуруҳ.

Меҳнатга ҳақ тўлаш таҳлили сўзига кластер тузинг.

3-гуруҳ.

Ушбу тушунчаларнинг мазмунини ёритинг.

Ишвақтидан фойдаланишомиллари, Меҳнатунумдорлигига таъсир этувчи омиллар

“Биламан – билишни хоҳлайман – билиб олдим” (Б - Б - Б). матнни интерфаол ўқитиш – ўзлаштириш методларидан бири бўлиб, у ҳам инсерт методи каби жадвал кўринишида бажарилади ва у қуйидагича қўлланилади: таълим олувчиларга бирор мавзу эълон қилинади. Бу тўғрида улар маълум бўлган ахборотларни жадвалнинг “биламан” қисмига, мавзу бўйича яна қандай маълумотларни билишни хоҳлашса, уларни жадвалнинг “билишни хоҳлайман” қисмига ёзадилар. Сўнгра, уларга мавзуга оид матн тарқатилади. Улар микрогуруҳлар таркибида матнни мустақил ўзлаштириб, жадвалнинг “билиб олдим” қисмини тўлдирадилар. Ҳар бир микрогуруҳ сардори (вакили) тузилган жадвалларни тақдим қиладилар. Жадвалнинг барча қисмлари таққосланиб, таълим олувчиларда мавжуд бўлган ва қўшимча ўзлаштирилган ахборотлар таққосланиб, мунозара қилинади ҳамда мавзунинг ўзлаштирилганлиги таҳлил қилинади.

Б.Б.Б. усули асосида билимларни синаш учун

тарқатма метериалла

Тушунча	Биламан «+»,	Билмайман «-».	Билиб олдим «+»
Асосий фондларнинг харакати таҳлили			
Актив ва пассив АФ таҳлили			
Фонд самараси таҳлили			
Фонд сағими таҳлили			

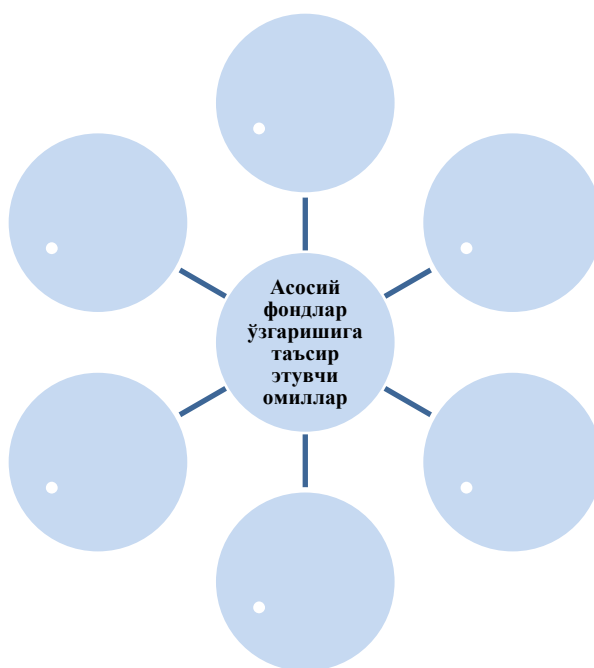
Кластер методи

Кластер – “ахборотларни ёзиш”. “Кластер” – инглизча сўз бўлиб, ғунча, боғлам маъносини англатади. Ахборотлар кластерларга ажратиш интерфаол педагогик стратегия бўлиб, у кўп вариантли фикрлашни, рағбатлантириш учун қўллаш мумкин. Асосан, у янги фикрларни уйғотиш ва муайян мавзу бўйича анча фикр юритишга чорлайди. Кластер тузиш кетма – кетлиги қуйидагича:

- синф ёзув тахтаси ўртасига катта қоғоз варағига асосий сўз ёки гапни ёзинг;
- сизни фикрингизча бу мавзуга тегишли бўлган сўзлар ёки гапларни ёзинг (“ақлий хужум”) ўтказинг;
- тушунча ва ғоялар тўғрисидаги ўаро боғланишни ўргатинг.
- Эслаган вариантларингизнинг ҳаммасини ёзинг.

Топшириқ: “Асосий фондлар ўзгаришига таъсир этувчи омиллар”, сўзларидан класстер тузинг

15-чизма

Муаммоли вазифалар методи

Муаммоли вазифалар методи – таълим олувчиларга муаммоли вазиятларни ва уларнинг фаол билиш фаолиятини ташкил этишга асосланган методдир. У, аниқ вазиятларни таҳлил қилиш, баҳолаш ва кейинчалик қарор

қабул қилишдан иборат. Бу методнинг етакчи функцияларига қуйидагилар киради:

- ўргатувчи: билимларни долзарблаштиришга асосланган;
- ривожлантирувчи таълим олувчиларда таҳлилий тафаккурни, алоҳида далиллар орқасидаги ҳодиса ва қонунийликни кўра билишни шакллантириш;
- тарбияловчи: коммуникатив кўникмаларни шакллантириш.

Муаммоли вазифалар методи таълим олувчиларнинг мустақил ишларини мураккаблаштиришга, асосланган: илмий тушунчаларни, амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш асосида ётган у ёки бошқа материални чуқур мантиқий таҳлил қилишга асосланган.

Муаммоли вазифа ҳаётдан олинган далилларни, маъруза ва вазиятни ўрганишдан, алоҳида инсонлар ёки ишлаб чиқариш корхоналарининг манфаатларини кўзлашдан иборат бўлиши мумкин.

Муаммоли вазият

Вазият:Моддий ресурслардан фойдаланиш таҳлили
2. Моддий ресурсларга нималар киради?
3. Моддий ресурслар ва харажатлар қандай фарқланади?
4. Материал сиғими қандай ҳисобланади?

Вазифа: Моддий ресурслардан фойдаланишнинг кўрсаткичлариқандай таҳлил қилинади?

Методик кўрсатмалар:

1-босқич.

Асосий муаммо мазмунини аниқлаш ва тадқиқот объектини танлаш.

2-босқич.

Муаммоли вазият диагностикаси: объект ҳолатини аниқлаш, муаммоли вазиятнинг муҳим томонларини ўрганиш ва муаммонинг параметрларини аниқлаш мақсадида муаммонинг ҳамма томонларини тавсифлаш.

3-босқич.

Муқобил таклифларни шакллантириб муаммони эчишнинг имкони бўлган барча вариантларини топиш.

4-босқич.

Муаммони ечиш вариантларини баҳолаш ва энг яхшисини танлаш.

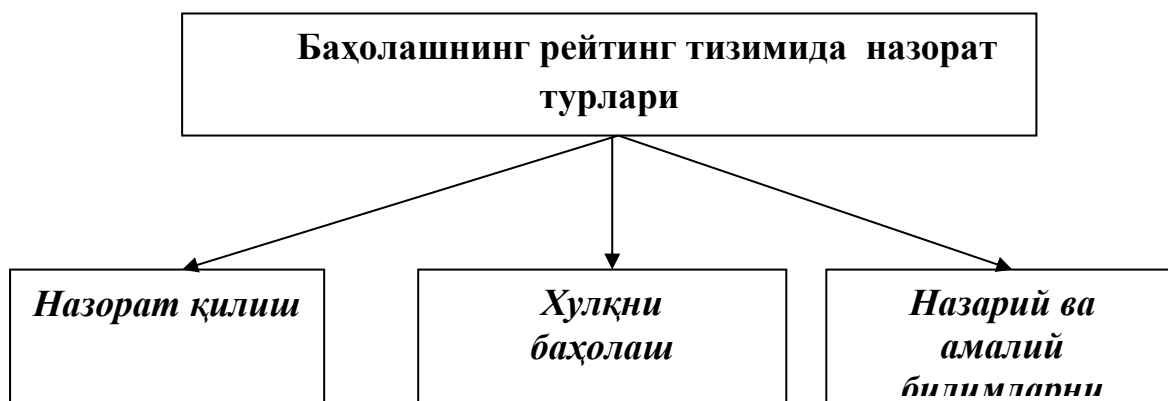
1.9.Мавзу бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни баҳолаш

Баҳолаш ва унинг аҳамияти. Фанни ўқитишда талабалар хулқини, билими ва кўникмаларини баҳолаш муҳим аҳамиятга эга. Хулқни баҳолаш бу талабанинг шахсий хусусиятларини аниқлаш демакдир. Таълим олувчилар томонидан ўқув материаллари ўзлаштирилганлиги, кўникма ва малакалар ҳосил бўлганлигини текшириш ва баҳолаш таълим жараёнининг турли босқичларида таълим олувчиларнинг билиш фаолиятига раҳбарлик қилиш ҳамдир.²²

БАҲОЛАШ- таълим жараёнининг маълум босқичида ўқув мақсадларига эришилганлик даражасини олдиндан белгиланган мезонлар асосида ўлчаш, натижаларни аниқлаш ва таҳлил қилишдан иборатдир.

Талабаларни баҳолашда билимлар билан бирга талабанинг ўзини тутиши, ҳаракати, мулоқот қилиш қобилияти инobatга олинади, шунингдек ўқитувчи савол бериш жараёнида қуйидагича ёндашиши зарур:

- саволни тушунарли ва аниқ баён қилиши керак;
- жавоб бериш учун етарли вақт бериш керак;
- субъектив саволлар бермаслиги керак;
- талаба саволларга жавоб беришда қийналишни бошласа, саволлар камрови мос равишда қисқартирилиши лозим.

²²Олимов Қ.Т., Назарова Н.Н., Шукурова Б.Т. Талабалар билимини баҳолашнинг замонавий усуллари . Таълим муаммолари. -2012.-№1.

Баҳолаш “Академик лицейлар, касб-хунар коллежлари ўқувчиларининг билим савияси, кўникма ва малакаларининг назорат қилишнинг рейтинг тизими тўғрисидаги муваққат Низом ” асосида амалга оширилади. Ушбу низомга асосан ўқитиш савияси ва ўзлаштириш даражаси давлат таълим стандартларига мувофиқлигини таъминлаш учун қуйидаги назорат тадбирларини ўтказиш назарда тутилади:

Жорий назорат (ЖН)	оғзаки сўровлар, коллоквиумлар, семинарлар, ёзма ишлар, лаборатория ишлари, уй вазифалари, тест ва у каби сўров шакллари орқали амалга оширилади
Оралик назорат (ОН)	фаннинг маълум бир қисми, бўлим яқунлангандан кейин ўтказилади, оралик назоратни ўтказиш тартиби ва шакли таълим муассасининг тегишли кафедралари томонидан белгиланади
Якуний назорат (ЯН)	семестр тугагандан кейин амалга оширилади

“5” баллик баҳолаш усулини қўллаганда ҳар бир назорат тури “5”, “4”, “3”, “2” усулида бутун сонлар ёрдамида баҳоланади.

Муайян фан бўйича ўқувчининг семестр мобайнида тўплаши мумкин бўлган умумий бали ($R_{\text{семестр}}$) максимум 5 бални ташкил қилиб қуйидагича ҳисобланади:

$$R_{\text{семестр}} = \frac{\text{ЖН} + \text{ОН} + \text{ЯН}}{3}$$

Агар фан бўйича оралик назорат ўтказилмаса, у қуйидагича ҳисобланади:

$$R_{\text{семестр}} = \frac{\text{ЖН} + \text{ЯН}}{2}$$

Муайян фан ёки ўқув амалиёти бўйича йиллик умумий балл сифатида семестрларда тўпланган балларнинг ўртачаси олинади.

$$R_{\text{йиллик}} = \frac{R_{1\text{семестр}} + R_{2\text{семестр}}}{2}$$

Давлат имтихонлари, ихтисослик малака ишлари ҳам, курс лойиҳалари ҳам 5 баллик тури (“5”, “4”, “3”, “2”) усулида баҳоланади.

Мен дарс ўтган Бухоро Иқтисодиёт ва банк коллежининг 41-Молия гуруҳда Ашуров Дилшод, Ғуломова Шаҳноза, Нуриддинова Дилобар, Қодирова Дилнура, Қамбаров Миржон, Атаков Бобирлар, Темирова Муниса, Тиллаева Шаҳноза фаол иштирок этишди. Дарс давомида мавзу бўйича берилган топшириқларни, бажаришди, “ Ақлий хужум” усули бўйича саволларга жавоб беришди, Гуруҳлар учун берилган топшириқларни бажаришди, .Қолган талабалар масалала ечиш усулларни ўрганиб, тест топшириқларини бажаришди. Фаол талабалар қуйидагича баҳоланди:

Нуриддинова Дилобар –“5”	Ашуров Дилшод –“4”
Қодирова Дилнура –“5”	Ғуломова Шаҳноза –“4”
Қамбаров Миржон –“5”	Темирова Муниса –“4”
Атаков Бобир –“5”	Тиллаева Шаҳноза –“5”

Баҳолар гуруҳ журналида қайд этилди

2.1. Корхона ва ташкилотларда иш жараёнида меҳнат муҳофазасини таъминлаш

Меҳнат муҳофазаси бўйича корхоналардаги, муассасалардаги асосий қонунчилик актлари Ўзбекистон Республикасининг меҳнат кодекси, фуқаролик кодекси ва меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунлари ҳисобланади. Хавфсиз меҳнат қилиш ҳуқуқи Ўзбекистон Республикасининг Конституциясининг 37-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикасининг 1993-йил 6-майдан кучга киритилган Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги Қонуни ишчилар ва иш берувчилар ўртасидаги меҳнатни муҳофаза қилишга оид муносабатларни тартибга солишни ҳуқуқий асосларини белгилайди.

Меҳнат муҳофазаси иш жараёнида инсоннинг меҳнат қобилиятини, соғлигини ва хавфсизлигини таъминлаш учун йуналтирилган мажмуаси, ижтимоий- иқтисодий, ташкилий, техник, гигиеник, профилактик тадбирларни уз ичига камраб олади.²³

Хар бир раҳбарнинг Ўзбекистон Республикаси «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги Қонунига амал қилиш, ишлаб чиқариш хавфсизлиги масалаларини тўғри хал этишда раҳбарларнинг ушбу қонундан тўғри фойдалана олишлари асос булади.

Ташкилотларда меҳнат хавфсизлигига доир барча қарор ва ҳужжатларни таҳлил қилиш, келгусида меҳнат хавфсизлиги даражасини кутариш, иш юритишда техника хавфсизлиги машғулотларини утказиш, меҳнат муҳофазаси ишларини ташкил этиш, укув юртлари укувчилари, укутувчилари, талабалари, хизматчи ва ишчилари уртасида шикастланишнинг олдини олиш ҳамда давлат стандарти масалалари талабларига риоя этиш мақсадида «Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида» Қонун қабул қилинган. Бу қонун асослари мазмун жиҳатдан жуда кенг қамровли бўлиб, уз таркибида жамоа шартномаси, меҳнат шартномаси, кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш,

²³Ғ.Ёрматов Ҳаёт фаолият хавфсизлиги. Тошкент-2010 й.

мехнат интизоми, аёллар ва болалар меҳнати ижтимоий ҳимоя ҳамда бошқа масалаларининг мужассамлаштирган.

«Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонун асосида ишлаб чиқаришдаги инсон соғлиги учун зарарли булган омилларни бартараф қилиш бахтсиз ҳодисаларни олдини олиш ва иш жойларининг санитария – гигиеник жиҳатдан қониқарли ҳолатда бўлиши учун барча зарур чора – тадбирларни кўриш маъсулиятини маъмурият зиммасига юклатилганлигин курсатиб ўтилган. Қасбий зарарликлар мавжуд булган ҳудудларда меҳнат қиладиган ишчилар учун қисқартирилган иш куни қушимча дам олиш кунлари жорий этилиши, зарарли иш жойларида ишлаганларга, соғлиқ учун зарарли шароитда меҳнат қилаётганлар учун махсус устама ҳақ ҳамда ҳимоя қийимлари берилишини кузда тутди.

Ўзбекистонда биринчи марта иш берувчилар билан меҳнат муносабатларига қиришаётган жисмоний шахсларни меҳнатини муҳофазаси муаммоларини аниқ ечимига боғлиқ ҳар хил саволлар қонунчилик даражасида кўрилмоқда. Бу қонунлар иш бажарувчиларга ҳам улар билан меҳнат муносабатларида бўладиган ишловчиларга ҳам, ҳамда таълим муассасаларини, ишлаб чиқариш амалиётларини ўтаётган ўқувчи ва талабаларга ҳам бир хилда таъсирга эгадир. Қонунчилик меҳнат муносабатларида бўлган барча иштирокчиларни, улар ҳоҳ жисмоний, ҳоҳ ҳуқуқий шахс бўлишидан ва қандай шаклда фаолият юритаётганидан қатъий назар меҳнат муҳофазаси талабларини сўзсиз бажарилиши шарт эканлигига урғу беради. Шунинг учун мамлакат иқтисодиёти олдида турган вазифаларнинг тўғри ва тўлиқ бажарилиши кўп жиҳатдан унинг хўжалик юритувчи субъектлари самарали фаолият юритишига боғлиқ.

Қорхона ва ташкилотларда Меҳнат Кодекси ва меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги меъёрларни бузишда айбланган раҳбарлар шахслар маъмурий моддий ва жиноий жавобгарликка тортилади. Маъмурий жавобгарлик – ходимга хайфсан бериш, ишдан четлаштириш, уртача ойлик иш ҳақининг 20 % дан ортиқ булмаган миқдорда жарима солиш ва меҳнат шартномасини

бекор килишдан иборат. Моддий жавобгарлик эса «Мехнатни муҳофаза килиш тугрисида»ги Конунни бузган шахсларни назорат ташкилотлари томонидан белгиланган миқдорда жарима тулашга ёки келтирилган моддий зарарни қоплашга мажбур килишдан иборат. «Мехнатни муҳофаза килиш тугрисида» ги Конунни бузиш бахтсизлик ёки улимга сабаб бўлса, айбдор шахслар белгиланган тартибда жиноий жавобгарликка тортилади.

Хотин – кизлар эркаклар билан тенг ҳуқуқли бўлиб, улар давлат, хужалик, маданий ва жамоат ишларида фаол қатнашиш имкониятига эга. Мехнат Кодексида хотин – кизларнинг физиологияси ва оналикни ҳимоя қилиш ҳисобга олиниб уларнинг меҳнатини муҳофаза қилиш белгиланган. Оғир ва организм учун зарарли ишларда аёлларнинг меҳнат қилишига йул қуймайди.

Мехнат Кодексида усмирлар меҳнатига алоҳида эътибор берилган 18 ёшга тулмаган йигит кизларни ишга қабул қилишда уларнинг хоҳишига қараб, йилнинг исталган вақтида бир ойлик меҳнат таътили берилиш белгиланган. Усмирлар корхонакасаба қумиталари қушимча ишларни бажаришга жалб қилинмайди. Улар тиббий қуриқдан мажбурий утқазиб турилади. Агар усмирларни бажараётган юмушлари уларнинг соғлиғига таъсир қилаётганини сезилса у ҳолда шифокор маслаҳати ва тегишли хужжатга асосан бошқа ишга утқазилади.

Ўзбекистон Республикасининг Мехнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунида Мехнатни муҳофаза қилиш - бу тегишли қонун ва бошқа меъёрий хужжатлар асосида амал қилувчи, инсоннинг меҳнат жараёнидаги хавфсизлиги, сихат – саломатлиги ва иш қобилияти сақланишини таъминлашга қаратилган ижтимоий иқтисодий ташкилий техникавий сани тария – гигиена ва даволаш профилактика тадбирлари ҳамда воситалари тизимидан иборат деб таъкидланган.

Мехнат хавфсизлиги талабларига жавоб бермайдиган ва ишловчилар соғлиғи ҳамда ҳаётига хавф тугдирувчи корхоналар фаолияти ёки ишлаб чиқариш воситаларидан фойдаланиш, улар меҳнат хавфсизлиги талабларига

мувофик холга келтирилганга, Узбекистон Республикаси Конунларида белгиланган тартибда ваколатли идоралар томонидан тухтатиб куйилиши керак. Хар бир корхона меҳнатни муҳофаза қилиш учун зарур маблағларни жамоа шартномасида белгиланадиган миқдорда ажратади. Меҳнатни муҳофаза қилишга мулжалланган маблағларни, бошқа мақсадларга ишлатиш мумкин эмас.

Корхонадаги, хар бир иш жойидаги меҳнат шариоити меҳнатни муҳофаза қилиш стандартлари қоида ва меъёрлари талабларига мувофик бўлиши лозим.

Маъмурият меҳнатни муҳофаза қилишнинг замонавий воситаларини жорий этиш ва ишлаб чиқаришда жрехатланиш ҳамда касб касалликларини олдини оладиган санитария – гигиена шариоитларини таъминлаши шарт.

Корхонанинг барча ходимлари, шу жумладан раҳбарлари уз касблари ва иш турлари бўйича давлат назорат идоралари белгилаган тартиб ва муддатларида уқишлари, йул – йуриқлар олишлари, билимларини текширувдан утқишилари, ҳамда қайта аттестациядан утишлари шарт.

Маъмурият ходимларнинг меҳнатни муҳофаза қилиш масалалари бўйича малақаси мунтазам ошириб борилишини таъминлаши шарт.

Ташкилотлардаги бахтсиз ходиса оқибатида ходим ва вафот этган тақдирда корхона тегишли ҳуқуқга эга бўлган шахсларга моддий зиённи Узбекистон Республикаси Конунларида белгиланган тартиб ва миқдорда қоплайди, шунингдек Узбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаб қўядиган миқдорда бир марта бериладиган нафақа тулайди.

Барча корхона ва ташкилотларда Конун асосида меҳнатни муҳофаза этиш масалаларини ҳал қилиш мақсадида, хар йили қасаба уюшмаси ташкилотлари билан ҳамкорликда меҳнат муҳофаза қилиш чора – тадбирларини ишлаб чиқади.

Барча вазирликлар, ташкилотлар ва корхоналарида меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларига амал қилинишини назорат этиш Узбекистон Республикаси Бош прокурорига юқлатилган. Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари бажарилаётганлигини назорат органлари қузатиб боради.

Тармок касаба кумитасининг техник инспектори хар бир саноат корхонасига бириктириб куйилган. У корхонада меҳнатни муҳофаза ки лиш коидалари бажарилаётганлигини, бахтсиз ходисага учраганлар хисобга олинаётганлигини назорат килади, огир ёки улим билан тугаган ходисаларни гуруҳ билан бирга тахлил килади, меҳнатни муҳофаза килиш коида ва меъёрларини бузганларни жавобгарликка тортиш максадида тегишли жойларга маълумот юборади. Техник инспектор янги ускуналарни кабул килишда катнашади ҳамда бир вақтнинг узида улар янги объектларни фойдаланиш учун кабул килиш комиссиясининг аъзоси хисобланиб, меҳнат муҳофазаси тадбирларининг бажарилаётганлигини назорат килади.

Корхона ва ташкилотларда хизмат курсатаётган касаба уюшмасининг инспектори меҳнатни муҳофаза килиш булими раҳбарлиги остида иш олиб боради.

2.2. Корхона ва ташкилотларда санитария назорати ва ёнгин хавфининг олдини олиш чоралари

Санитария назорати. Ташкилотларда давлат санитария назоратини Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг санитария – эпидемиология хизмати ходимлари олиб боради. Уларнинг асосий вазифаси ташки мухитни саноатнинг зарарли чиқиндилари билан ифлосланишининг, корхоналарида ишловчилар касалланишининг олдини олишга қаратилган чора – тадбирларни амалга оширишда уларга амалий ёрдам курсатиш белгилаб қўйилган.²⁴

Санитария – эпидемиология станцияларининг вакиллари капитал қурилиш объектларини қабул қилишда қатнашади, касбий захарланиш ва касалланишлари текширади, корхона маъмурияти билан биргаликда бу касалликларни йукотиш чора – тадбирларини куради. Сув хавзаларидан тугри фойдаланиш ва ташландик сувларнинг сув хавзаларига қушилиши масалалари билан Соғлиқни сақлаш вазирлиги Бош санитария - эпидемиология бошқармасининг маҳаллий санитария – эпидемиология станциялари шуғулланади.

Ёнгин хавфсизлиги олдини олиш назорат органи. Ёнгин хавфсизлиги назорати Республика Ички ишлар вазирлигининг ёнгиндан муҳофаза қилиш Бош бошқармаси ва маҳаллий органлар зиммасига юклатилган.

Маҳаллий бошқарув органлари ва ёнгиндан муҳофаза қилиш бўлимлари ҳамда ёнгинга қарши қурашувчи қисмлар, узлари хизмат курсатадиган муассасаларнинг ҳамма объектларида ёнгинга қарши чора – тадбирларнинг бажарилишини, ёнгинга қарши қураш олиб боровчи хизматчиларнинг тайёрлигини, корхонадаги ёнгинни учиратиш воситаларининг ишга яроқлилигини ва таълим , медицина муассасаларини лойилаганда ёнгин хавфсизлигига риоя қилинаётганлигини қузатиш йули билан назорат қилиб

²⁴ Абдурахмонов Қ. Меҳнат ресурсларини муҳофаза қилиш. Тошкент-2010 й.

боради. Ёнгин чикмаслиги чоралирини куриш вазифаси ходимлар зиммасига юклатилган.

Энергетика назорати. Давлат энергетика назорати Узбекистон Республикаси Энергетика ва электлаштириш вазирлигининг тегишли органлари томонидан амалга оширилади. Унинг асосий вазифаси электростанцияларни, электр ва иссиқлик курилмаларининг техник ҳолатини ва уларда хавфсиз хизмат курсатишни назорат қилиб туришдан иборат. Энергетика назорати электр қувватидан тугри фойдаланилаётганлигини ва электрлигини ва электр техник ҳолатини кузатиб боради.

Ёнгиннинг келиб чиқиш сабаблари ва турлари.

Ёнгин саноат корхоналари, халқ хужалигининг барча тармоқларида юз бериб, етказадиган зарари жихатидан табиий офатларига тенглашиши мумкин бўлган ҳодиса ҳисобланади. Улар катта моддий зарар келтириши билан бирга оғир бахтсиз ҳодисаларга: захарланиш, қуйиш ҳамда кишилар ҳалокатига сабаб бўлиши мумкин. Ёнгинга қарши кураш ишлари давлат миқёсида амалга оширилади. Ёнгин хавфсизлигини таъминлаш, унинг ривожланиб, тарқалиб кетмаслиги чора – тадбирларини олдиндан куриш, унга қарши самарали кураш олиб бориш ёнгинни учирини кулланиладиган бирламчи воситалардан тугри фойдаланишга қаратилган.²⁵

Мураккаб оксидланиш жараёнида ёнувчи моддалардаги бир модданинг иккинчи моддага айланиши оқибатида катта миқдорда иссиқлик ва нурланиш ажралиши билан кечадиган ҳолатга ёниш деб тушунилади. Ёнгинга асосан уч омил: ёнувчи модда, ёндирувчи муҳит, қиздириш жараёни сабаб бўлади.

Ёниш жараёни, асосан, икки хил бўлиши мумкин. Биринчисидан, қаттиқ жисмлар ёниш жараёнида ҳаво муҳитидан ажралган ҳолда бўлади. Бундай ёниш ҳаво ҳарорати натижасида ёниш зонасини қислород билан таъминланганлиги учун диффузияли ёниш дейилади, уни ёғоч, қумир ва

²⁵Ғ.Ёрматов Ҳаёт фаолият хавфсизлиги. Тошкент-2010 й.

бошка моддалар ёнганда кузатиш мумкин. Ёнишнинг иккинчи хили ёнувчи газлар ва суюкликларнинг парлари, ёнувчи моддаларнинг чанглари хаво билан аралашган холатдаги ёниши булиб, у кинетик ёниш деб юритилади. Бундай ёниш хажмли ёниш жараёнида утади. Ёниш тезлиги модда туйинганлигига, харакатига боғлиқ булади. Агар бундай ёниш ёпик хажмларда ёки идишларда булса, портлаш ходисаси руй беради.

Хулоса

Жамиятимизда баркамол авлод тарбиясида ҳам маънавий жиҳатдан мукаммал ривожланган инсонни тарбиялаш, таълим ва маорифни юксалтириш, миллий истиқлол ғоясини ўзида мужассам этган янги авлодни вояга етказиш давлатимиз сиёсатининг устивор йўналишлари берилди.

Мен ушбу битирув малакавий ишимда таълим жараёнида замонавий педагогик технологияларни қўллаш мақсадида “Иқтисодий таҳлил” фанини ўқитишнинг инновацион ўқув услубиётини яратиш асосларини 2-Модуль.”Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” мавзусибўйича ёритиб бердим.

Талабаларни замонавий билимлар билан қуроллантириш учун ўқитувчи янги билимларни ўзлаштирган бўлмоғи керак. Талабаларни янгиликка интилувчан ва бунёдкор инсон сифатида эса тарбиялаш учун эса ўқитувчиларга янги дарсликлар, ўқув ва услубий қўлланмалар ҳамда фанни ўқитишнинг замонавий инновацион технологиялари зарур бўлади. Битирув иши Бухоро “Банк ва Иқтисодиёт” коллежи мисолида бажарилди ва коллеждаги дарс бериш ҳолатлари таҳлил қилинди.

Кириш қисмида ҳозирги кунда республикамиз иқтисодиётини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг ҳаракатлар стратегияси йўналишлари ишлаб чиқилганлиги, демократик ислохотлар ва жамиятни либераллаштиришни изчил ва босқичма-босқич давом эттириш ҳамда чуқурлаштириш жараёни ўзининг аниқ ва равшан марраларига эга бўлиб, ҳаётимизда туб иқтисодий ижтимоий ўзгаришлар рўй бераётганлиги, мустақиллик даврида таълим соҳасига қўйилган талаблар ва олиб борилаётган ислохотлар ҳақида фикр юритилган.

Битирув малакавий ишимнинг асосий қисмида “Иқтисодий таҳлил” фанининг мақсади ва вазифалари, “Иқтисодий таҳлил” фанини 2-Модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларининг мазмуни, мавзуларнинг ўқув мақсадлари, белгиланди. Ушбу модул 4 та мавзу, яъни “Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва уни сотишни таҳлил қилиш усуллари», «Корхоналарнинг меҳнат

ресурслари билан таъминланиши ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари”, “Асосий фондларнинг таркиби, ҳолати ва улардан самарали фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари», “Корхоналарни моддий ресурслар билан таъминланишини ва улардан фойдаланишни таҳлил қилиш усуллари» мавзулари асосида ўрганилди.

“Иқтисодий таҳлил” фанини 2-Модули “Корхоналарнинг ишлаб чиқариш фаолияти кўрсаткичлари таҳлили” таркибидаги мавзуларининг ўқитиш методикасини ишлаб чиқишда дастлабки шарт-шароитлар, назарий ва амалий машғулотларнинг технологик харитаси ва дарс ишланмаси, ушбу мавзуларни ўқитишда интерактив усулнинг моҳияти, мазмуни ва афзалликлари, мавзуларни ўқитишда “Ақлий хужум”, Гуруҳий ишлаш, Кластер, Муаммоли вазифалар методларини қўлланиши бўйича таклифлар бердим ва шу фаннинг мавзуси бўйича ўқувчи билими ва кўникмасини баҳолаш мезонлари ва материаллари билан ёритдим.

Ҳаёт фаолияти хавфсизлиги бўлимида касб –ҳунар коллежларида педагог ходимларнинг меҳнат жараёнидаги хавфсизлик масалалари ва чора –тадбирлари ёритиб берилди.

Умуман, битирув малакавий ишимни бажариш мобайнида мен ўзимнинг мутахассислик фанларидан ва педагогик фанлардан олган билимларимни янада чуқурроқ ўргандим. Ўйлайманки, битирув малакавий ишимни бажариш мобайнида ўрганган ва мустаҳкамлаб олган билимларим менинг келажакдаги педагогик фаолиятимга, янги авлодга таълим-тарбия беришда ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2013. -38 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» (И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси 1-чақириқ 9-сессиясида сўзлаган нутқи). «Ўзбекистон овози» газетаси 1997 йил 30 август.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. 1996 йил 30 август. Янги таҳрири 2016 йил 3 апрель

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти

Фармонлари ва Қарорлар

4. Ўзбекистон Республикаси 1-Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2016 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир” номли маърузаси - Халқ сўзи, 2016 йил 16 январь.

5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016-йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017-йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси 2017йил

6. Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида Қарори ПҚ-2909-сон Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев Тошкент ш., 2017 йил 20 апрель

7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. 2017 йил 7 февраль

III. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар

Маҳкамаси Қарорлари

8. “Кадрларни давлат грантлари асосида мақсадли тайёрлаш тартиби тўғрисида” ги Низом. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги томонидан 2005 йил 6 августда 1506-сон билан рўйхатга олинган.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2005 йил 5 февралдаги 54-сонли Қарори “Маҳсулотлар (иш, хизмат) таннархига киритиладиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низом.

IV. Ўзбекистон Республикаси Президенти

асарлари

10. Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: Ўзбекистон, 2012 й.,

11. Ш.М. Мирзиёев “Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз” Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимидаги киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқ

V. Дарсликлар

12. Абдукаримов В.А. ва бошқалар. Корхона иқтисодиёти. Дарслик. –Т.: “Фан ва технология”, 2013

13. Ахмаджонов Х.И., Раҳимов М.Ю. Молиявий таҳлил. –Т.: “IQTISOD-Moliya”, 2012.

14. Ваҳобов А.В., Ибрагимов А.Т., Ишонқулов Н.Ф. Молиявий ва бошқарув таҳлили. –Т.: “Шарқ”, 2011.

15. Жўраев Н., Абдувоҳидов Ф., Сотиволдиева Д. Молиявий ва бошқарув ҳисоби. Дарслик (лотин алифбосида). –Т.: 2012 й. 480 б.

16. Сатывалдыева Д.А. Бухгалтерский учет. Учебник. –Т.: IQTISODIYOT. 2015 г. 580 с.

17. Мавлонова Р. ва бошқ. Педагогика: Дарслик. / Р.Мавлонова. О.Тўраева. К.Холикбердиев. –Т.: Ўқитувчи, 2010.

18. Пардаев М.Ё., Абдукаримов И.Т. Иқтисодий таҳлил.-Т.: “Меҳнат”, 2010.

19. Шоғиёсов Т.Ш. Комплекс иқтисодий таҳлил. Дарслик.-Т.: «Фан ва технология», 2012. - 220 б.

20. Савицкая Г.В. Теория анализа хозяйственной деятельности. –М.: “Инфра-М”, 2010.

21. Шагиясов Т.Ш., Сагдиллаева З.А., Файзиев Б.В. Финансовый и управленческий анализ. –Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2013.

22. Шоғиёсов Т.Ш. Комплекс иқтисодий таҳлил. Ўқув қўлланма -Т.: «Иқтисод-молия», 2009. - 220 б.

23. Jae K.Shim, Joel G. Siegel «Financial management» Copyright © 2007, 1998, 1986 by The McGraw-Hill Companies, Inc. All rights reserved. Manufactured in the United States of America. Third Edition.

24. Arthur J.Keown, John D. Martin, J.William Petty. Foundations of finance. The logic and practise of Financial Management. 2014, ISBN 978-0-13-299487-3. Pearson Education, Inc. Eighth edition

25. R.A.Hill. Strategic Financial Management. 2008 .ISBN 978-87-7681-425-0.

VI. Ўқув қўлланмалар

26. А.Холбеков, О.Ахмедов Ф.Расулов, ва бошқалар. Ўқув жараёнига интерактив усулларни татбиқ этиш бўйича қўлланма: Услубий қўлланма /.-Т.: Академия, 2010.

27. Абдуқодиров А. Ишмухамедов Р. Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар.-Т.: Истеъдод, 2011.

28. Абдурахмонов Қ. Меҳнат ресурсларини муҳофаза қилиш. Тошкент-2010

29. Олимов Қ.Т., Узоқова Л.П. ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. Касб-хунар коллежлари ўқитувчилари учун методик қўлланма.- Тошкент: Фан, 2012.

30. Олимов Қ.Т., Назарова Н.Н., Шукурова Б.Т. Талабалар билимини баҳолашнинг замонавий усуллари . Таълим муаммолари.-2012.-№1.

31. Ғ.Ёрматов Ҳаёт фаолият хавфсизлиги.Тошкент-2010 й.

VII. Интернет саҳифалар

www.lex.uz

www.stat.uz

www.gov.uz

www.uznet.uz.

www.norma.uz.

www.uzinfocom.uz

www.uzonline.uz